326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

ACADEMIA ROMÂNĂ
— 130 de ani de la înfiinţare —

Tomul 41

1-2

1996

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Inv. 10500

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE

Director :

Acad. prof. ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

Redactor-șef :

ALEXANDRU DOBRE

Membri :

Acad. prof. ALEXANDRU BALACI ; TIBERIU ALEXANDRU ; STANCA CIOBANU ; ION H. CIUBOTARU ; NICOLAE CONSTANTINESCU ; CONSTANTIN COSTEA ; ION CUCEU ; IORDAN DATCU ; GABRIEL GHEORGHE ; ION GHINOIU ; SABINA ISPAS (secretar responsabil de redacție) ; MARIN MARIAN ; ILIE MOISE ; I. OPRIȘAN ; MIHAIL M. ROBEA

În țară vă puteți abona prin intermediul birourilor de poștă.

Toate comenzile pentru revistele apărute la Editura Academiei Române se vor adresa la : ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35—37, Sect. 4, P.O. Box 61—176. Fax 401—312 2425 ; 401—634 7145, Tel. 401—634 6345, București, România ; RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33—57, Fax 401—222 6407, Tel. 401—618 5103 ; 401—222 4126, București, România ; AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu 29A, ap. 66, Sect. 3, P.O. Box 57—88, Fax 401—312 5109, Tel. 401—643 9390 ; 401—312 5109, București, România.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa colegiului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor".

La „Revue d'ethnographie et de folklore" paraît 6 fois par an. Toute commande de l'étranger pour les revues parues aux Editions de l'Académie Roumaine sera adressé à ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35—37, Sect. 4, P.O. Box 61—170, Fax 401—312 2425 ; 401—634 7145, Tel. 401—634 6345, București, România ; RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33—57, Fax 410—222 6407, Tel. 401—618 5103 ; 401—222 4126, București, România.

En Roumanie vous pouvez vous abonner par les bureaux de poste.

Apare de 6 ori pe an

ADRESA EDITURII

Calea 13 Septembrie nr. 13
76117 — București
Telefon : 4103200/2119

ADRESA REDACȚIEI

Institutul de Etnografie și Folclor
„C. Brăiloiu" al Academiei Române
Str. Tache Ionescu 25, 70166 — București

https://biblioteca-digitala.ro

326

REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Tomul 41 1996 Nr. 1—2

SUMAR

ACADEMIA ROMÂNĂ
130 de ani de la înfiinţare

Acad. VIRGILIU NICULAE CONSTANTINESCU, preşedintele Academiei Române, *Respect şi preţuire pentru cultura tradiţională românească* 5

Discurs de primire la Academia Română

Prof. PAUL H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române, *Muntenia : ţara oamenilor de la munte.* Şedinţa solemnă de la 4 august 1994 11

«Revista de etnografie şi folclor» —40 de ani de apariţie neîntreruptă

AL. I. AMZULESCU, *„REVISTA DE ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR", periodic de specialitate al Academiei Române* 21

STUDII ŞI MATERIALE

MARIN AIFTINCĂ, *Cultura populară în contextul filosofiei culturii, la Tudor Vianu* 39

SORINA VLAD, *Preocupări etnografice în opera şi activitatea geografului N. Al. Rădulescu* 45

SILVIA DOBRE, *Profesorul N. Al. Rădulescu, membru corespondent al Academiei Române.* Documente inedite 53

„Folclorul şi etnografia sub protecţia Academiei Române"

ION ŞEULEANU, *Posibile trasee ale cercetării în folcloristică şi etnologie* 59

TITUS MOISESCU, *Academia Română — Promovarea cercetărilor etnomuzicologice* 63

CONSTANTIN COSTEA, *Dansul popular românesc în „Colecţia naţională de folclor". Cu privire specială asupra jocurilor fecioreşti transilvănene* 67

RODICA RALIADE, *Consideraţii asupra unor texte inedite din colecţia manuscrisă a lui I. Pop Reteganul aflată în fondurile Bibliotecii Academiei Române* 81

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 1—144, Bucureşti, 1996

Inv. 10500

Institutul BIBLIOTECA

https://biblioteca-digitala.ro

„Conferințele cercului de studii R.E.F."

ALEXANDRU DOBRE, *Un program de cercetare științifică : Alcătuirea și editarea unui corpus de DOCUMENTE ETNOFOLCLORICE ROMÂNEȘTI* 89

NOTE ȘI DISCUȚII

VIRGINIA MEHEDINȚEANU, *Ședință solemnă la Academia Română. Prezentarea discursului de primire de către domnul profesor Paul H. Stahl, membru de onoare al Academiei Române* 105
MONICA BUDIȘ, *Folclorul și etnografia sub protecția Academiei Române.* Ședință publică de comunicări, 8 iunie 1995 106
IOANA RUXANDRA FRUNTELATĂ, *Cultura populară contemporană. Dinamică sau declin?* 109
NICOLAE CONSTANTINESCU, *Folcloriști din Australia în vizită la București* 110
NICOLAE CONSTANTINESCU, *A 25-a Conferință Internațională de Balade* 112
NICOLAE CONSTANTINESCU, *Reimund Kvideland — 60* 115

RECENZII

AL. I. AMZULESCU, *Cântecul popular din Muscel. Monografie folclorică zonală*, în Academia Română, *Memoriile Comisiei de Folclor*, tomul IV, 1990. Partea a II-a (Monografii etnofolclorice), București, Editura Academiei, 1995, 193 p. *(Sabina Ispas)* 117
ION GHINOIU, *Vârstele timpului*. Chișinău, Editura Știința, 1994, 388 p. *(Ofelia Văduva)* 119
Muzeul de Etnografie — Brașov. Ghid. Brașov, 1995, 114 p. *(Maria Bâlcă)* . . 120
NICOLAE BĂIEȘU, GRIGORE BOSTAN, GRIGORE BOTEZATU, ION BURUIANĂ, VASILE CHISĂLIȚĂ, VICTOR CIRIMPEI, DUMITRU COVALCIUC, IULIAN FILIP, ANDREI HÎNCU, EFIM JUNGHIETU, SERGIU MORARU („Alcătuitori"), *Folclor din Țara Fagilor*, Chișinău, Editura Hyperion, 1993, 560 p. *(Laura Jiga)* 122
IOAN LĂCĂTUȘU, *Identitate și cultură la românii din secuime*. Cluj-Napoca, Editura Carpatica, 1995, 243 p. *(Vlad Bâlcă)* 123
Antropologia e storia dell'alimentazione. Il Pane, a cura di Cristina Papa, Perugia, Electa Editori Umbri, 1992, 210[—212] p. *(Ion Șeuleanu)* 126
Fieldwork and footnotes. Studies in the history of European antropology. Editet by Han F. Vermeulen and Arturo Alvarez Roldán. London and New York : Routledge, 1995 *(Marian Constantin)* 128
Cărți și publicații periodice străine primite la redacție *(Elena Berceanu)* 129

BREVIAR (rubrică organizată de *Al. Dobre*)

● *Comisia de Etnologie și Folclor a Academiei Române* (Raport anual 1995) ● *Ecouri la articole publicate :* Intervenția d-lui deputat Petre Țurlea în Parlamentul României ● *Primim la redacție :* Scrisoarea comunității române „Ștefan cel Mare" din Republica Elenă. 130

IN MEMORIAM

● Titus Moisescu, *Gânduri la moartea lui Gheorghe Ciobanu* 135

https://biblioteca-digitala.ro

REVUE
D'ETHNOGRAPHIE ET DE FOLKLORE

Tome 41 1996 Nos 1—2

SOMMAIRE

L'Académie Roumaine à son 130e anniversaire

VIRGILIU NICULAE CONSTANTINESCU, président de l'Académie Roumaine, *Respect pour la culture roumaine traditionnelle* 5

«Discours de réception à l'Académie Roumaine»

PAUL H. STAHL, membre d'honneur de l'Académie Roumaine, *Muntenia : le pays des hommes de la montagne*. Séance solennelle du 4 août 1994 . . 11

40 ans d'apparition de „Revista de etnografie şi folclor"

AL. I. AMZULESCU, *„Revista de etnografie şi folclor" — périodique spécialisé de l'Académie Roumaine* 21

ÉTUDES ET MATÉRIAUX

MARIN AIFTINCĂ, *La culture populaire dans le contexte de la philosophie de la culture chez Tudor Vianu* 39
SORINA VLAD, *Préoccupations ethnographiques dans l'œuvre et dans l'activité du géographe N. Al. Rădulescu* 45
SILVIA DOBRE, *Le professeur N. Al. Rădulescu, membre correspondant de l'Académie Roumaine. Documents inédits* 53

«La folklore et l'ethnographie sous la protection de l'Académie Roumaine»

ION ŞEULEANU, *Directions possibles de la recherche dans le domaine du folklore et de l'ethnologie* 59
TITUS MOISESCU, *L'Académie Roumaine et la recherche ethnomusicologique* 63
CONSTANTIN COSTEA, *La danse populaire roumaine dans la „Collection Nationale de Folklore"* 67

R.E.F., tome 41, nos 1—2, p. 1—144, Bucarest, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

RODICA RALIADE, *Sur quelques textes inédits de la collection manuscrite de I. Pop Reteganul de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine* 81

«Les conférences du Cercle d'études R.E.F.»

ALEXANDRU DOBRE, *Un programme de recherche scientifique : l'édition d'un corpus de documents ethnofolkloriques roumaines* 89

NOTES ET DISCUSSIONS 105

COMPTES RENDUS 117

BRÉVIAIRE (par les soins de Al. Dobre) 130

IN MEMORIAM

Titus Moisescu, *A la mort de Gheorghe Ciobanu* 135

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

130 de ani de la înființare

RESPECT ȘI PREȚUIRE PENTRU CULTURA TRADIȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ

Acad. VIRGILIU NICULAE CONSTANTINESCU,
președintele Academiei Române

Academia Română a jucat — de-a lungul celor 130 de ani — un rol important în viața poporului român, în afirmarea unității limbii și istoriei românilor. În acest cadru, Academia Română s-a preocupat în mod continuu de promovarea ideilor despre cultura tradițională, de punerea în valoare a însemnătății creației spirituale și materiale a poporului nostru, de încurajarea și sprijinirea nemijlocită — morală și materială — a cercetării, culegerii, tezaurizării și

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 5—9, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

publicării colecțiilor de folclor, de etnografie și de artă populară românească.

Forul academic al țării și-a adus o contribuție meritorie la dezvoltarea istoriei folcloristicii și etnografiei românești, prin fixarea și cristalizarea direcțiilor fundamentale, moderne, ale științei despre cultura populară, prin tipărirea lucrărilor notabile pe care folcloristica și etnografia românească le înregistrează astăzi. „Academia Română — nota Ion Mușlea — a făcut pentru folclorul național aceea ce nici o instituție similară din altă țară n-a realizat pentru studiul vieții populare".

Academia Română a inițiat, îndrumat, orientat și sprijinit nemijlocit un vast program de culegere sistematică a materialului folcloric și etnografic românesc. A încurajat înregistrarea materialului folcloric și etnografic instituind premii cu subiecte date, acordând sprijin financiar unor culegători ce-și desfășurau activitatea pe cont propriu, premiind lucrările de folclor cele mai valoroase.

Astfel, colecția de manuscrise ale Bibliotecii Academiei tezaurizează unul dintre cele mai importante fonduri de material folcloric și etnografic sau de artă populară, iar arhivele institutelor academice de profil se numără printre cele mai bogate din Europa.

După cum este cunoscut, în secolul trecut a fost folosită, cu rezultate ce au depășit așteptările, metoda utilizării apelurilor și chestionarelor pentru strângerea unor date și informații privind istoria, limba, obiceiurile, credințele și folclorul poporului român.

Cel care avea să introducă la Academie metoda culegerii de material prin intermediul chestionarelor a fost Alexandru Odobescu, care, în iarna anului 1870/1871, lansa un *Cestionariu sau Izvod de întrebările la cari se cere a se da răspunsuri în privința vechilor așezăminte ce se află în deosebitele comune ale Românici.*

Mai întocmesc asemenea chestionare : în 1874, Ion Creangă, la îndemnul lui Titu Maiorescu ; în 1877 și 1884, Bogdan Petriceicu Hasdeu ; în 1893 și 1895, Nicolae Densușianu ; în 1898, Grigore Tocilescu ; în 1906, Theodor Speranția ; începând cu 1930 Ion Mușlea la Cluj ș.a.m.d.

Răspunsurile primite la aceste chestionare au îmbogățit patrimoniul arhivistic al culturii noastre populare cu un material documentar-științific de o însemnătate ce nu se poate sublinia îndeajuns. Referindu-se, de pildă, la valoarea răspunsurilor primite la chestionarele Hasdeu și Densușianu, folcloristul Adrian Fochi considera că „...nici o folcloristică din lume nu beneficiază de o astfel de bază documentară".

https://biblioteca-digitala.ro

Academia Română a desfășurat și o impresionantă activitate de publicare a creației noastre folclorice, a unor studii și cercetări fundamentale asupra culturii populare. Între acestea sunt de amintit monografiile despre naștere, nuntă, înmormântare, sărbătorile de peste an ale lui Simion Florea Marian; monografiile despre nuntă ale Elenei Sevastos și Gheorghe Fira; opera integrală, atât de prețioasă și de cuprinzătoare, a lui Tudor Pamfile; colecțiile de folclor ale lui Grigore Tocilescu, Béla Bartók, Jarnik—Bîrseanu, Alexandru Țiplea, C. Rădulescu-Codin, Artur Gorovei, Pericle Papahagi, Dimitrie Lupașcu, Dumitru Furtună, N. I. Dumitrașcu, Nicolae Păsculescu; remarcabila antologie a lui Adrian Fochi despre *Miorița* și edițiile critice Jarnik—Bîrseanu și Nicolae Pauleti; monumentalele volume din colecția națională de folclor: *Cântecul epic eroic* și *Balada familială* de Al. I. Amzulescu, *Tipologia snoavei populare* de Sabina Cornelia Stroescu, *Lirica de dragoste* de Sabina Ispas și Doina Truță; studiile monografice semnate de prestigioși specialiști în domeniu: Adrian Fochi, I. C. Chițimia, Gheorghe Vrabie, Nicolae Dunăre, Romulus Vulcănescu, Romul Vuia, Zamfira Mihail.

Un loc aparte în seria de publicații ale Academiei îl ocupă cele 40 de volume din colecția „Din viața poporului român", cele 7 volume din „Anuarul Arhivei de folclor", precum și colecția revistei „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", tipărită sub direcția lui George Călinescu, „Revista de etnografie și folclor", aflată acum în cel de al 41-lea an de apariție neîntreruptă, sau „*Memoriile Comisiei de Folclor*, cu cele 7 tomuri publicate în ultimii ani.

În incinta Academiei au avut loc dezbateri teoretice de importanță crucială pentru evoluția ideilor despre folclor și etnografie, pentru stabilirea principiilor de bază ale dezvoltării disciplinei, pentru orientarea și direcționarea cercetărilor în domeniul culturii populare.

Pornindu-se, uneori, de la aspecte aparent mărunte, cum ar fi, de pildă, importanța utilizării proverbelor și locuțiunilor populare în dicționarul limbii române sau participarea la o expoziție internațională de artizanat, până la elaborarea unor ample programe teoretice și metodologice ce se constituie în repere distincte, în salturi calitative ale istoriei folcloristicii și etnografiei românești, sub cupola Academiei s-a desfășurat o activitate științifică creatoare, ce punctează permanent istoria științei, îi dau impulsul stimulator necesar atingerii unor stadii ale evoluției sale obiective în tendința valorificării integrale a patrimoniului cultural de factură populară, în deschiderea unor noi și rodnice orizonturi ale cunoașterii în domeniul dat.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai tumultuos sau în termeni ușor nuanțați, abia perceptibili, în formulări elegant academice sau în abordări mai abrupte, la Academie au avut loc confruntări între diferitele școli, direcții și orientări pe care le-a înregistrat istoria folcloristicii și etnografiei românești, dispute care au trecut imediat de zidurile instituției și de orizontul propriu al disciplinei, antrenând întreaga mișcare culturală românească, stârnind ecouri ce au avut menirea să clarifice pozițiile, să creeze un larg curent de opinie, cu rezultate fructuoase pentru însăși mai rapida și eficienta propășire a științei despre folclor și etnografie.

Aici își împărtășesc și își susțin părerile, cu o atât de binefăcătoare influență pentru dezvoltarea cercetărilor în domeniul culturii populare, membrii titulari ai Academiei : Vasile Alecsandri, Andrei Birseanu, Ioan Bianu, Lucian Blaga, Dumitru Caracostea, George Călinescu, Ovid Densusianu, Dimitrie Gusti, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Simion Mehedinți, Alexandru Odobescu și Grigore Tocilescu, ca și membrii corespondenți : Vasile Bogrea, Constantin Brăiloiu, Theodor Burada, Alexandru Dima, Sabin Drăgoi, Tiberiu Morariu, Pericle Papahagi și alții.

De un ecou deosebit în cultura românească s-au bucurat discursurile de recepție rostite la Academia Română, discursuri ce au avut în centrul atenției cultura tradițională și pe făuritorii ei : Simion Florea Marian, *Cromatica poporului român* (1882) ; Barbu Ștefănescu-Delavrancea, *Din estetica poeziei populare* (1913) ; Simion Mehedinți, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale* (1923) ; George Enescu, *Despre Iacob Negruzzi și despre intrarea muzicei la Academia Română* (1933) ; Lucian Blaga, *Elogiul satului românesc* (1937) ; Liviu Rebreanu, *Lauda țăranului român* (1940).

Fiecare dintre aceste nume și lucrări de referință, ca și altele pe care nu le-am amintit aici, înseamnă o etapă distinctă în istoria disciplinei, o contribuție de seamă la evoluția acesteia.

Continuând aceste frumoase și încurajatoare tradiții, Academia Română acordă întreg respectul culturii tradiționale și, implicit, făuritorilor ei, dar și tuturor celor care se dedică cercetării și punerii în valoare a acestui segment atât de semnificativ al patrimoniului culturii noastre naționale.

Astăzi, în sistemul Academiei își desfășoară activitatea cele mai reprezentative institute de cercetare care au ca obiect de studiu cultura tradițională românească. Este vorba despre institutele de profil, bine cunoscute în țară și peste hotare, din București, Cluj-Napoca, Iași, Sibiu, Timișoara, Târgu-Mureș, Craiova etc. De ase-

https://biblioteca-digitala.ro

menea, sub egida și cu sprijinul material al Academiei Române se tipăresc : „Revista de etnografie și folclor", cu șase apariții anuale, *Memoriile Comisiei de Folclor*, cu cele două serii ale sale, de „studii" și „monografii", anuarele institutelor de la București, Cluj-Napoca, Sibiu, Iași, Craiova și Timișoara.

Se află într-o fază avansată de redactare *Atlasul etnografic al României*, lucrare fundamentală, de proporții monumentale, pe care sperăm s-o vedem cât mai curând tipărită. În sfârșit, privim cu înțelegere și interes recentele proiecte de program de cercetare inițiate de Comisia de Etnologie și Folclor a Academiei Române ce-și propun elaborarea unui vast **corpus** de *Documente etnofolclorice românești* și a unei atât de necesare *Enciclopedii a culturii tradiționale românești*.

Cu aceste deschideri și proiecte, cu rememorarea a tot ceea ce s-a făcut bun până acum, așa înțelege Academia Română să-și aniverseze cei 130 de ani de la înființare.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUNTENIA: ȚARA OAMENILOR DE LA MUNTE

Ședința solemnă de la 4 august 1994

PAUL H. STAHL

membru de onoare al Academiei Române

Permiteți-mi să încep prin a mulțumi celor ce mi-au făcut cinstea de a mă alege în această Academie; recunoașterea obținută pe plan internațional, dacă e lipsită de aceea a oamenilor de știință din țara în care te-ai născut, ai studiat, a cărei tradiție științifică o reprezinți, nu-mi pare a fi completă. Bucuria este cu atât mai mare cu cât văd în jurul meu chipuri de care mă leagă o lungă prietenie și prețuire, chipurile celor alături de care m-am format, alături de care am lucrat.

Din multiplele probleme ce puteau fi prezentate aici, am ales-o pe aceea care se leagă de începuturile vieții statale românești. Alegerea nu e întâmplătoare, întrucât scopul ei este de a pune în evidență în același timp una din ideile de bază ale școlii românești de sociologie din care fac parte, anume strânsa legătură dintre ansamblul științelor sociale.

Prof. Paul H. Stahl, membru de onoare al Academiei Române, în vizită la redacția „Revistei de etnografie și folclor" Foto: Em. Pârvu

Ce înseamnă Muntenia? Răspunsurile date[1] sunt aproape toate bazate exclusiv pe materiale românești. Literatura comparată, lingvistica, istoria artei, spre pildă, au înțeles de multă vreme că rezolvarea problemelor puse de viața românească nu se poate face decât adăugând la datele terenului românesc pe cele culese în alte regiuni europene. Privirea comparativă lipsește încă prea adesea în studiile de istorie și de sociologie. Ceea ce încerc acum în fața Dumneavoastră este să aduc în discuție argumente culese din alte regiuni europene, cu gândul că ele vor ajuta la lămurirea vieții românești, în cazul de față al Munteniei. Timpul de care dispun nu-mi permite să dezvolt ideile, ci doar să propun unele explicații, unele ipoteze.

[1] Ion Conea descrie principalele propuneri privind originea numelui Munteniei într-un studiu magistral: *Interprétations géographiques dans l'histoire du peuple roumain. Une question encore indécise; l'origine du nom roumain de la Valachie, 'Muntenia'*, publicat în *Recueil d'études géographiques concernant le territoire de la République Populaire Roumaine*; publiées à l'occasion du XIXe Congrès international de géographie. Stockholm, 1960. Bucarest, 1960, Editura Academiei.

https://biblioteca-digitala.ro

★

Cu exact 40 de ani în urmă mi-am dat seama prima oară că mă aflu în faţa unei probleme pasionante, la care răspunsul nu se poate obţine doar din paginile cărţilor. Împreună cu prietenul meu de o viaţă întreagă, Paul Petrescu, eram interesaţi să cunoaştem cum se desfăşoară sărbătoarea hramului Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava; ambii ştiam de la profesorii noştri Dimitrie Gusti şi Henri H. Stahl că sociologia nu se face stând la birou, ci mergând pe teren. Ajunşi la Suceava cu câteva zile mai devreme, ne aşteptam să vedem sumedenie de bucovineni şi tot atâţia moldoveni veniţi din câmpie. Participanţii au început să sosească de cu seară, ziua religioasă începând la creştini (ca de altfel şi la israeliţi sau la musulmani) din ajun. Oamenii dormeau prin căruţe, prin curtea mitropoliei, pe unde apucau.

Dimineaţa surprinderea ne-a fost mare. Portul ţărănesc era în trecut strict reglementat, fiecare regiune având portul ei, respectat mai ales în zi de sărbătoare şi poţi astfel şti de unde vine cel ce poartă anume veşminte. Or, dacă bucovinenii erau majoritari, ceva mai mult de jumătate, lipseau moldovenii veniţi din câmpie, puţini, pierduţi în mulţime; în schimb se remarca prezenţa masivă a năsăudenilor şi maramureşenilor. Cum de veniseră de peste munte? Ce legături temeinice îi aduceau aici, făcându-i să venereze sfântul legat de istoria Moldovei? De ce nu veniseră cei din câmpie, mai numeroşi? După mintea noastră de atunci, lor le-ar fi fost mai lesne să vină.

Această legătură a oamenilor de pe cele două versante reamintea de venirea peste munte a lui Dragoş, şi apoi a lui Bogdan, voievozii întemeietori, care, trecând munţii, se aşezaseră la poalele lor, într-o poziţie simetrică faţă de regiunea de unde plecaseră. Dacă vroiau să scape de tutela coroanei maghiare, de ce nu se duseseră mai departe, în câmpie? Şi de ce voievozii de la începuturile Ţării Româneşti făcuseră la fel, şi „descălecaseră" la poalele munţilor? De ce mai târziu chiar şi coloniştii de origine germanică din sudul Transilvaniei încercaseră şi ei să se instaleze şi la sudul Carpaţilor, Câmpulungul muntenesc păstrând urmele acestei încercări? De ce principalele târguri vechi ale Moldovei (Suceava, Baia, Rădăuţii, Târgu-Neamţului) erau situate la poalele munţilor, şi ele păstrând amintirea instalării unor coloni de origine germanică veniţi de peste munte? De ce în Ţara Românească Câmpulungul şi Argeşul erau tot pe lângă munte? De ce în ambele voievodate capitalele se vor muta spre câmpie mult mai târziu?

Alte întrebări se adaugă, legate de cele ce vedeam pe teren; cum se face că oierii transilvăneni n-au ţinut niciodată seama de frontierele situate de-a lungul Carpaţilor? De ce ungurenii mărgineni se aşezaseră pe versantul de sud al Carpaţilor Meridionali, în aceeaşi poziţie faţă de munţi pe care o aveau de cealaltă parte, spre nord, simţindu-se şi dincolo şi dincoace la ei acasă? De ce meşterii de care gorjeni construiesc case în Ţara Oltului? De ce planurile cele mai arhaice de case din Gorj nu seamănă cu cele ale Vâlcei şi Mehedinţilor şi le regăsim întocmai printre planurile arhaice de case din Hunedoara?

https://biblioteca-digitala.ro

★

O serie întreagă de date te fac să crezi că muntele este o barieră de netrecut, o frontieră. Carpații despărțeau voievodatele din sudul și estul Carpaților de regatul maghiar, mai apoi de imperiul austriac. Dacă privim spre apusul Europei, în Italia, de pildă, vedem că punctul cel mai înalt, Brenerul, este loc de graniță; până la Brener trenul urcă și ești în Italia; după Brener, cobori și ești în Austria. Încă mai spre apus, urci din Franța Alpii spre Italia; punctul cel mai înalt este frontieră; apoi, coborând, ești în Italia. La fel în Pirinei; venind dinspre Franța, urci munții și ești în Franța, cobori, te afli în Spania.

Situația apare însă diferită dacă observăm ce se petrece în decursul istoriei. Pirineii devin o frontieră separând Franța de Spania în secolul al 16-lea; mai devreme, o serie de mici formațiuni statale, Navara în primul rând, erau așezate pe munte și ocupau ambele versante ale Pirineilor. Muntele nu era frontieră, ci dimpotrivă, centrul însuși al statului. La fel se întâmplă în Alpii franco-italieni; Dauphine-ul, Savoia (mai târziu Piemontul) erau așezate călare pe munte. Interesant pentru Savoia este și faptul că statornic, până târziu, statul se oprea în câmpie, de parcă acolo ar fi început o altă lume. Mai spre răsărit încă, în Alpii despărțind Austria de Italia, a ființat timp de secole, pe ambele versante ale muntelui, Tirolul, care în sud îngloba orașul Trento. Așa cum în Alpii despărțind Italia de Franța trăia o populație de limbă franceză pe ambele versante ale muntelui, tot așa în jurul orașului Trento viețuiește o populație numeroasă de expresie germană, care de altfel creează problemele politice pe care le cunoaștem din presă.

a) Avem deci pe de o parte muntele-frontieră, care desparte state importante, relativ moderne; statul centralizat cu capitala la Paris, de statul centralizat spaniol cu capitala la Madrid; la fel în celelalte cazuri citate, franco-italiene sau italo-austriece, unde capitale depărtate au frontiera statului lor pe culmile munților.

b) Avem apoi state mai mici, cu caracter arhaic, astăzi dispărute, care erau așezate călare pe munte și administrau regiuni situate pe ambele versante.

★

Numele Munteniei sugerează două lucruri: pentru necunoscător, doar o regiune de munte; pentru cunoscător, o societate locuind într-o regiune de munte, având o organizație economică bazată esențialmente pe munte. Vor fi existând aiurea în Europa regiuni de munte purtând nume ce sugerează aceeași situație?

În Scoția, în partea de nord a insulei britanice, se află regiunea numită Highlands (ținuturile înalte); și aci numele pare a indica o realitate geografică, dar cunoscătorul știe că aci viețuiau clanurile scoțiene, a căror prezență activă e semnalată până în secolul al 18-lea [2].

În Pirinei exista o formațiune socială știută sub numele de „Cele 7 văi ale Labeda-ului"; numele uzual dat de locanici este însă *la montagne*

[2] Dintr-o bogată literatură aleg două titluri care prezintă în general regiunea: William F. Skene, *The Highlanders of Scotland*. Londra, 1837, 2 vol.; Charles Rogers, *Social Life in Scotland from Early to Recent Times*. Londra, 1971, 2 vol.

https://biblioteca-digitala.ro

(muntele) [3]. Pentru observatorul neavertizat numele indică o regiune de munte; pentru localnici el desemnează o formaţie socială arhaică aşezată pe munte.

Mai aproape de România, în Peninsula Balcanică, avem Crnagora = muntele negru, Montenegro-ul slav. Este vorba în fapt de o regiune tribală până în secolul trecut [4], situată pe munte, formând o asociaţie de triburi devenită un mic stat în secolul al 19-lea. Mai la sud se află regiunea muntoasă a nordului Albaniei, şi ea locuită de triburi ce vieţuiau încă în secolul al 20-lea [5]; muntele era numit *mali*, iar regiunea Malesije, nume care după franciscanul şi juristul Valentini [6] este echivalentul numelui Muntenia. Încă mai la sud, în nordul Greciei, aflăm regiunea Zagorochoria (satele muntelui), care păstrase o formă de autonomie administrativă locală în cadrul Imperiului Otoman [7]. Am străbătut-o înregistrând sus pe munţi o serie de aşezări temeinice, din piatră, construite şi locuite de oameni înstăriţi şi activi.

Ce fel de formaţiuni suprasăteşti sau supratribale au funcţionat în aceste regiuni de munte europene, formaţiuni a căror listă se poate înmulţi? Materialul pe care l-am adunat este de o bogăţie surprinzătoare; prezint succint câteva cazuri.

Pirineii sunt astăzi bine cunoscuţi; peste tot au funcţionat confederaţii sătești de vale, unele din ele supravieţuind până astăzi. Spre pildă, în Spania, valea cea mai arhaic organizată este Val di Roncal [8]; fiecare sat are terenuri agricole şi părţi de munte devălmaşe; împreună, toate satele posedă în comun munţii situaţi în partea cea mai înaltă a văii. Ţărani liberi, ei se administrează singuri: o *junta general* (adunare generală) reuneşte reprezentanţii aleşi ai satelor. Regăsim aceleaşi forme de organizare pe versantul francez, dar prezint numai cazul celor „7 văi ale Labeda-ului". Istoricul Jean Bourdette [9] publică documentele cele mai interesante asupra acestei confederaţii de văi; fiecare vale are mai multe unităţi sociale numite „bic", ce cuprind fiecare câteva sate. La toate nivelele — de sat, de bic, de vale, de confederaţie de văi — avem funcţionari liber aleşi de către locuitori; când sunt de discutat probleme comune, ei se reunesc în orăşelul Argelès, situat spre partea inferioară a regiunii. Funcţionarii lor (câte doi de sat) sunt numiţi *cossous* (consuli), numire pe care am înregistrat-o în Pirinei şi în Alpii italieni [10].

Organizarea similară de pe cele două versante este acompaniată de forme de viaţă similare; dreptul obişnuielnic, aşa cum îl prezintă pentru

[3] Jean Bourdette, *Annales des sept vallées du Labéda*. Argelès-en-Labéda, 1898, 3 vol.

[4] Se poate consulta cu folos lucrarea geografului Jovan Cvijic, *La Péninsule Balkanique*. Paris 1918. O descriere mai amănunţită a vieţii sociale la Mary Edith Durham, *Some Tribal Origins, Laws and Customs*. Londra, 1928.

[5] Bibliografia poate fi găsită în lucrarea mea *Terra, società, miti nei Balcani*. Messina, 1993.

[6] Giuseppe Valentini, *Il diritto delle comunità nella tradizione giuridica albanese*. Firenze, 1956; p. 91 sq.

[7] Zakhytinos D. A., *La commune grecque. Les conditions historiques d'une décentralisation administrative*. L'Hellénisme contemporain, Athènes, 1948.

[8] Ramon Violant y Simorra, *El Pirineo español*. Madrid, 1936, p. 337 sq.

[9] *Op. cit.*

[10] Massimo Guidetti, Paul H. Stahl, *Un'Italia sconosciuta. Comunità di villaggio e comunità familiari nell'Italia dell'800*. Milano, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

acea regiune juristul Lagrèze [11], este mai peste tot aproape același, constatare confirmată de cercetările recente ale sociologilor și etnologilor [12].

Un alt istoric, Brutails, descrie un mic stat pirinean ce viețuiește încă, Andora, care depinde de autoritatea dublă spaniolă și franceză. Aci, în jurul unui orășel-capitală, se strâng locuitorii celor 6 văi andorane, respectând aceleași principii egalitare semnalate mai înainte.

Peste toate aceste structuri sociale bazate pe văi și confederații de văi, a căror origine se pierde în trecut, vin să se așeze mici state călare pe munte. Mai târziu, statele mari, centralizate, ale Franței și Spaniei, vor dori să împartă regiunea în două, dar necesitățile stringente ale vieții locale le împiedică. Oamenii de pe ambele versante trebuiau să se înțeleagă ca și în trecut, economia lor nu se putea desfășura fără de înțelegerea dintre văile spaniole și cele franceze. Cel care a înțeles cel mai bine aceste necesități locale, vitale, și le descrie cu precizie, este geograful Henri Cavaillès, care arată cum viața comună a trecutului a continuat și după apariția frontierei de stat. Pirineii nu sunt munți sumbri, inaccesibili și inospitalieri, ci, dimpotrivă, oferă numeroase locuri favorabile viețuirii. Citez pe Cavaillès : „Între regatul francez și cel spaniol a existat timp de trei secole sub vechiul regim (deci înainte de secolul al 18-lea) o federație pirineană. Un fel de stat ciudat, fără capitală, nici guvern, nici armată, dar care avea frontiere, un drept public, o politică, aliați și dușmani. El se baza pe un ansamblu de înțelegeri permanente făcute de văile franceze și cele spaniole adevărate tratate de alianță și de pace" [13]. Adaug și faptul că cea mai veche populație a Europei, bascii, nu trăiesc de o parte sau de alta a Pirineilor, ci de ambele. Mai puțini în Franța, ei avansau în trecut departe în câmpie.

Cât de mult amintesc aceste situații de cele din ținuturile locuite de români, unde frontierele statelor sau ale imperiilor n-au putut împiedica în nici un fel oamenii ce trăiau la munte să-și continue o viață comună, să se întâlnească, să lucreze în comun, să se urce pe aceiași munți, sărbătorind aceleași nedei ce vin din trecutul depărtat !

Un istoric italian, Roberto Celli, publică o prețioasă monografie a unei formații prestatale situate în Alpi, în nordul Italiei [15]. Trei văi alpine, fiecare cu satele și posesiunile ei devălmașe, se asociază cu orășelul Bormio, situat mai la vale. Împreună dau naștere la o structură socială bazată pe adunările celor pe care documentele românești îi numesc „oameni buni și bătrâni" [16], formulă identică cu cea italiană *buoni uomini anziani* [17].

[11] G. B. de Lagrèze, *Histoire du droit dans les Pyrénées*. Paris, 1867.

[12] Spre pildă în volumul colectiv : *Los Pirineos*. Estudios de antropologia social e historia. Madrid, 1986.

[13] J. A. Brutails, *La coutume d'Andorre*. Paris, 1904. De asemenea studiul geografului Salvador Llobet, *El medio y la vida en Andorra*. Estudio geografico. Barcelona, 1947.

[14] Henri Cavaillès, *Une fédération pyrénéenne sous l'ancien regime. Les traités de lies et de passeries* în, „Revue Historique", CV, primul fascicol, Paris, 1910, p. 1. Cu folos se poate consulta altă lucrare a lui : *La vie pastorale et agricole dans les Pyrénées des Gaves, de l'Adour et des Nestes*. Etude de géographie humaine. Paris, 1931.

[15] *Longevità di una democrazia comunale. Le istituzioni di Bormio dalle origini del comune al dominio napoleonico*. Udine, 1984.

[16] Paul H. Stahl, *La fonction de vieillard. Quelques exemples de l'Europe Orientale*. Estudos em homagem a Ernesto Veiga de Oliveira. Lisabona, 1989.

[17] Camillo Giardina, I boni homines in Italia, în „Rivista di storia del diritto italiano", 1—2, 1932.

https://biblioteca-digitala.ro

Această mică confederaţie traversează secolele, are diverşi stăpâni, dar îşi continuă viaţa bazată pe cutumă, chiar dacă de la un moment dat aceasta este scrisă.

Sociologul şi economistul belgian Emile de Laveleye [18] descrie variatele forme de comunităţi europene şi extraeuropene; prezentând *allmend*-urile elveţiene descrie, printre altele, comunitatea din cantonul Uri, cea mai arhaică; formele de proprietate locale, drepturile oamenilor amintesc adesea pe cele ale Vrancei secolului al 18-lea [19].

În Montenegro şi nordul Albaniei au supravieţuit forme de viaţă tribală dispărute de mult din regiunile româneşti; interesante, prezentarea lor ar trebui însoţită de alte elemente decât cele reunite aici şi o vom lăsa deoparte [20].

Dacă pentru Apusul european documentele scrise urcă mult în timp şi uşurează munca cercetătorului, situaţia este diversă în Răsărit şi în cazul particular al României. Cunoaşterea formelor arhaice prestatale de aici poate fi făcută prin metode diverse. Dar mai înainte trebuie răspuns la o întrebare esenţială: oare munţii României puteau sau nu adăposti forme de viaţă bogate? Puteau ei oferi condiţiile unui început de viaţă de stat? Geograful Ion Conea [21] a publicat numeroase lucrări, dintre care unele constituie adevărate contribuţii la istoria românească. Ocupându-se de numele Munteniei, el citează mai întâi ipotezele formulate de istorici şi adaugă: „din păcate, istoricii care s-au ocupat de această problemă nu au observat şi aspectul geografic" (p. 146). Ca exemplu ia o frază din Xenopol, care afirmă: „Carpaţii sunt un zid greu de trecut, şi în afara a două defileuri transcarpatice utilizate de către cei veniţi să fundeze cele două state româneşti, Carpaţii sunt peste tot o vastă concentrare de prăpăstii şi precipicii ce puteau fi parcurse doar de picioarele agile şi neobosite ale vânătorilor de munte" (p. 146). Şi Conea continuă: „Este exact contrariul care trebuie spus despre Carpaţi". Articolul, apărut în 1960, n-a fost probabil citit de către toată lumea, întrucât afirmaţii de acelaşi gen pot fi încă citite sau auzite. Conea precizează: Carpaţii româneşti sunt munţi de altitudine mijlocie; Carpaţii Meridionali nu resping prezenţa umană ci, dimpotrivă, o atrag, o reţin; ei nu au culmi stâncoase şi poartă în părţile lor înalte o adevărată ţară, afirmaţie pe care de altfel o făcuse şi Vâlsan. Carpaţii sunt munţii cei mai bogaţi în depresiuni din întreaga Europă, depresiuni subcarpatice, adevărate mici câmpii intercalate între munţi, între coline.

Am suit împreună cu Paul Petrescu munţii, pornind dinspre Câmpulungul Moldovenesc şi îndreptându-ne spre Maramureş; am făcut apoi drumul pornind din zona Dornelor; peste tot aşezări risipite, conace, stâne. Am pornit-o şi dinspre Maramureş, de la Poienile de sub Munte spre Moldova, întâlnind aceleaşi peisagii umanizate, văi locuite. În sud, în Carpaţii Meridionali, când treci dinspre Dragoslave spre Bran, prezenţa omului se face simţită la fiece pas; chiar acolo unde odinioară trecea frontiera Imperiului austriac am găsit în anii cincizeci instalate gospodării cu

[18] Emile de Laveleye, *De la propriété et de ses formes primitives*. Paris, 1901.

[19] Henri H. Stahl, *Nérej. Un village d'une région archaïque*. Bucureşti, 1939, 3 vol.

[20] Paul H. Stahl, *Terra, società ...*

[21] *Op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

ocol întărit; pornind dinspre Bran la Moeciu, până sus, sunt așezări omenești, azi mai adunate, odinioară risipite. Am mers din Bran, tot peste munte, spre Zărnești; aceleași așezări risipite, gospodării de oieri, petece de agricultură. Îl ascultam pe Ion Conea în 1956 la Sibiu, povestind cum parcursese așezările din regiunea Orăștiei, suite și ele pe munte, atât de apropiate de urmele construcțiilor dacice. Am mers împreună cu Valeriu Butură prin locurile lui de baștină, Apusenii; peste tot conace, stâne, așezări de vară, culturi agricole ce suiau sus pe munte [22].

Câte mici Muntenii vor fi ființat altădată? În Pind, și aromânii trebuie să fi avut munteniile lor; în excelenta lucrare a lui George Murnu (apărută nu de mult sub îngrijirea lui Șerban Tanașoca) se face o descriere admirabilă a așezărilor aromânești medievale [23]. Împreună cu un grup de studenți am urcat călare pe catâri spre satul aromânesc Sirako, urmând drumul prăpăstios parcurs în prima jumătate a secolului trecut și de călătorul englez William M. Leake [24]; la un moment dat drumul se deschide, în fața ochilor noștri ivindu-se o câmpie lungă de mai bine de doi kilometri. Surpriza cea mare a fost însă că pe tot întinsul ei erau construite terase agricole, abandonate astăzi, dar care serviseră până la începutul secolului. Iar „satul" era o așezare temeinică, bogată, cu construcții solide din piatră fasonată, cu trei biserici, mult mai bogat decât satele grecești din vale. Alături, satul Călarlâi (Kalarites pentru greci) era la fel construit și avea o biserică frumoasă, ridicată în zilele în care în Țara Românească domnea Mihai Viteazul. Imaginea închipuită a unor păstori cutreierând cu oile munții și dormind în corturi nu avea nimic de-a face cu ceea ce vedeam.

Din vechile formațiuni românești au fost definite câteva prin trei metode. Mai întâi unica „republică" țărănească (așa cum o numea Cantemir) care supraviețuise era Vrancea; ea a fost cunoscută utilizând în mod egal documentele scrise și cercetarea sociologică de teren [25]. Cunoașterea Vrancei apare ca prețioasă și datorită faptului că ne ajută să considerăm locul formelor sociale românești situate între cele tribale legate de antichitate și cele occidentale mai evoluate.

A doua metodă este cea folosită de Radu Popa; documentele scrise și resturile arheologice l-au ajutat să dovedească existența unor confederații de văi sătești și un început de confederație de văi, atât pentru Țara Hațegului, cât și pentru Maramureș [26].

În sfârșit, a treia metodă este cea care folosește hărțile cu trupurile de moșie sătești. Henri H. Stahl o numea „arheologie socială"; viața tre-

[22] Vezi spre pildă articolul lui, *Sisteme de cultură în Munții Apuseni*, în „Apulum", VIII, Alba-Iulia, 1971.

[23] George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul Românilor de peste Dunăre*. București, 1984 (sub îngrijirea lui Șerban Tanașoca).

[24] *Travels in Northern Greece*. Londra, 1835, vol. 1, p. 274 sq. El citează și culturile de grâu din apropiere de Kalarytes, pe care îl numește „oraș"; în afară de vița de vie se cultivau legume.

[25] În afara lucrării citate a lui Henri H. Stahl trebuie amintită monografia în trei volume intitulată *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. În primul volum (București, 1958) este prezentată Vrancea (capitolul *Complexul teritorial al confederației vrâncene*).

[26] Pe lângă cele două monografii consacrate de el, una Țării Hațegului, cealaltă Maramureșului, Radu Popa a publicat un articol special rezervat confederațiilor de văi din aceste două regiuni, *Formations social-territoriales aux débuts des Etats roumains*, în *Etudes roumaines et aroumaines*, I, Paris — București, 1990 (sub redacția lui P.H. Stahl).

https://biblioteca-digitala.ro

cutului lasă pe teren amprentele ei, care supraviețuiesc și după dispariția vieții care le-a dat naștere. În exemplul pe care îl prezintă într-una din lucrările lui, acela al Țării Oltului [27], ne aflăm în fața unei organizări care nu putea ieși dintr-o întâmplare, ci numai rezultată dintr-o organizație politică înglobând ansamblul satelor din Țara Oltului. Într-adevăr, analiza trupurilor de moșie de acolo pune în evidență respectarea unei exploatări logice a teritoriului întregii Țări, înglobând în mod egal câmpia și muntele. Desigur că o cercetare atentă va da la lumină și alte asemenea ansambluri ce se pot explica doar prin prezența unor structuri politice ce le-au dat naștere. Faptul că teritoriile sătești sunt esențialmente aceleași în decursul întregii istorii românești și că ele sunt considerate de la primele documente scrise ca fiind vechi atestă prezența unor formațiuni sociale precedând apariția voievodatelor.

Muntenia românească face parte deci dintr-o serie de formațiuni sociale europene analoage, apărute în condiții analoage. Muntenia, ca formațiune politic-teritorială, nu se compune la început din posesiuni aflate la sud și la nord de Carpați, despărțite de munți sălbatici [28]. Dimpotrivă, ca și aiurea, Muntenia din Carpații Meridionali avea drept centru viu, esențial, partea muntoasă. Muntele nu desparte, ci adună; el oferă condiții de viață pastorală, dar și agricolă, facilitează nașterea unor formațiuni politice. Muntele este loc de adunare religioasă, culmile sunt sacre, așa cum erau desigur și în antichitate [29].

Un ansamblu de mai mici formațiuni sociale bazate pe confederații sătești de vale sau de „țară" vor fi funcționat și aici, stând la originea voievodatelor. Vor fi fost oare satele deja ierarhizate? cu cneji pe viață, ereditari? Vor fi fost ele egalitare, cu funcționari care, asemenea celor din Occident, erau aleși, devenind cu timpul ereditari? Țara Vrancei (cel puțin în ultimele secole) era egalitară [30].

★

Închei cu un gând legat de aspectul teoretic semnalat la început, și pe care paginile precedente îl pun în lumină. Am citat nume de autori străini, aleși dinadins astfel încât să reiasă varietatea formației lor științifice. Într-adevăr, autorii lucrărilor despre comunitățile trecutului aparțin diverselor științe — istorici, sociologi, juriști, economiști, geografi, alte discipline pot fi de asemenea citate. O problemă ca aceea a Munteniei nu poate fi rezolvată prin simpla consultare a informațiilor obținute de o unică disciplină socială ci de ansamblul lor. Acest caracter interdisciplinar și de

[27] *Contribuții la studiul satelor devălmașe ...*, vol. I, capitolul *Organizațiile confederale de ocol*. De asemenea, de același autor, *Studii de sociologie istorică*, București, 1972, capitolul IV.

[28] Privind locuirea muntelui, trebuie citate și alte lucrări ale lui Ion Conea, în primul rând articolul *Așezări de înălțime în Carpații Meridionali. Așezările din platul Bumbeștilor*, semnat împreună cu D. Bugă (*Studii și cercetări de geologie, geofizică și geografie*; Seria geografie, tomul XVI, nr. 1, 1969).

[29] Lucrul este adevărat pentru ansamblul populațiilor europene, ca de altfel și pentru alte continente. În România nedeile de pe munte erau numeroase; cea mai la nord, nesemnalată în literatura de specialitate, avea loc aproape de granița cu Uniunea Sovietică, în Bucovina, de Sfântul Ilie; am vizitat-o în anii cincizeci. Se adunau acolo români veniți din diferite sate, ca și huțulii instalați relativ recent la nord de Câmpulung, de către autoritățile austriece.

[30] Se poate consulta cu folos lucrarea lui Henri H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, București, 1969 (capitolul *Organizarea pe baze cneziale a celor mai vechi state*). De asemenea, lucrarea mai recentă a lui Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV—XVI*. Cluj-Napoca, 1991.

https://biblioteca-digitala.ro

ansamblu al ştiinţelor sociale (care desigur nu contestă în nici un fel prezenţa necesară a disciplinelor specializate) îşi găseşte formularea sistematică în lucrările lui Dimitrie Gusti, ca şi, mai apoi, în cele ale lui Henri H. Stahl. Primele articole scrise aci şi care folosesc egal informaţiile documentelor şi cele culese pe teren sunt din anii douăzeci şi privesc Vrancea [31].

În anii şaptezeci asistam la Paris, în cea mai mare universitate de ştiinţe sociale a Franţei (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales), la eforturile rodnice ale preşedintelui şcolii, Jacques Le Goff, de a dezvolta colaborarea antropologiei istorice cu cercetarea prezentului, deci jumătate de secol după începuturile acestor preocupări în România.

Am citat nume de savanţi români ; toţi au lucrat la răscrucea dintre mai multe discipline, şi-au luat informaţiile din mai multe ştiinţe sociale [32]. În 1943, Dimitrie Gusti prezenta în această aulă o comunicare despre unităţile sociale, publicată în acelaşi an ; cu acea ocazie el avea din nou să insiste asupra caracterului de ansamblu al ştiinţelor sociale, dând un nume acestei preocupări consacrate „omului social" — „antropologie socială" [33]. Numele aparţine tradiţiilor româneşti, de care mă simt legat şi pe care le revendic.

[31] Henri H. Stahl, *Documente vrâncene : cărţi domneşti, hotărnicii, răvaşe şi izvoade* (cu o prefaţă de N. Iorga şi în colaborare cu C. D. Constantinescu-Mircești), Bucureşti, 1929. De asemenea, *Contribuţii la problema răzăşiei satului Nerej ; dreptul obişnuielnic vrâncean*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", vol. VIII/nr. 4 şi IX/nr. 1—3, Bucureşti, 1929 şi 1930.

[32] Spre pildă, Ion Conea a colaborat intens cu Şcoala sociologică de la Bucureşti, publicând monografia în două volume a satului Clopotiva ; Radu Popa a utilizat sistematic lucrările sociologilor şi etnologilor ; H. H. Stahl a folosit lucrările juriştilor sau ale istoricilor, în paralel cu cele ale sociologilor ; Valeriu Butură a colaborat intens, ani de-a rândul, cu Şcoala sociologică de la Bucureşti, şi după interzicerea sociologiei cu cei ce continuau cercetările în domeniul social, mai ales sub numele de etnologi. Evoluţia lui Nicolae Iorga şi Dimitrie Gusti, a primului spre sociologie, a celui de al doilea spre istorie, evidentă în decursul carierei lor, este prezentată în articolele lui Henri H. Stahl intitulate *Nicolae Iorga şi Şcoala de sociologie românească*, publicate în revista „Vatra" din 1990 (întrerupte în cursul acelui an, ele vor apărea în formă completă, aflându-se sub tipar). Numele celor care, pornind de la o ştiinţă socială particulară, şi-au lărgit orizontul utilizând sistematic publicaţiile celorlalte discipline sociale pot fi înmulţite.

[33] *Legile unităţilor sociale*. Comunicare făcută în şedinţa publică de la 14 mai 1943, în „Analele Academiei Române. Memoriile secţiunii istorice" Seria III-a, tomul XXV, nr. 23, Bucureşti, 1943 : „ ... orice realitate socială concretă este istorie, şi orice istorie este realitatea socială concretă, sub forma unui proces de devenire. .... Sociologia, Istoria, Etica şi Politica sunt feluri deosebite de a sesiza aceeaşi realitate socială concretă..." (p. 17/949) ; „ ... schiţa noastră de antropologie socială ..." (p. 16/948).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

«REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR» —40 DE ANI DE APARIȚIE NEÎNTRERUPTĂ

„REVISTA DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR", periodic de specialitate al Academiei Române

Al. I. AMZULESCU

„Povestea" unor reviste de folclor [1] sau a vreunor periodice care au acordat, mai mult sau mai puțin constant, ori numai din treacăt și colateral, atenția cuvenită folclorului [2]; „povești" de-a fir în păr [3] ori numai relatări episodice mai mult sau mai puțin duioase și sfătoase [4], dar totdeauna pline de aprigă și revelatoare... *istorie a culturii* (și îndeosebi de implicații concrete în evoluția „disciplinei" noastre folcloristice), s-au *spus* și s-au scris desigur pe parcursul anilor, măcar o seamă: uneori destul de dezvoltate și amănunțite [5]; alteori sobre și docte [6], ba chiar depline disertații doctorale [7]! Alcătuite câteodată dinlăuntru — și deci înseilate mai mult sub un unghi memorialistic și sentimental; prețioase mărturii și confesiuni, evocate din calde voci cu inflexiuni de *insider* bătrânesc, constituind *totdeauna* utile și incontestabile premise „documentare" pentru marea și deplina Istorie a folcloristicii noastre ...; alteori temeinice „analize" și „sinteze", obiective și concrete, devenind de-a dreptul adevărate

[1] Cf. A. Gorovei, *„Șezătoarea", povestea unei reviste de folklor*, în „Anuarul Arhivei de folklor" 1(1932), p. 1.

[2] Cf. Gh. Vrabie, *Folclorul la „Tribuna" din Sibiu*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" 6 (1957), nr. 1—2, p. 225; dar și D. Pop, *Folclorul literar al „Tribunei"*, în volumul colectiv *Studii de istoria literaturii și folclor*, București, Editura Academiei, 1964, p. 107.

[3] Cf. I. Breazu, *Folklorul revistelor „Familia" și „Șezătoarea"*, Sibiu, 1945; dar și, anterior: A. Gorovei, *Indice analitic și alfabetic al celor 25 de volume din revista de folklor „Șezătoarea"*, Fălticeni, 1931.

[4] Cf. Gh. N Dumitrescu-Bistrița, *Amintiri despre începuturile „Izvorașului"*, în *Cântecul popular românesc*. Studii de folclor, Craiova, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă, 1975, III, p. 73; și Fl. Firan, *Tezaurul de la Bistrița. Considerații la revista „Izvorașul"*, *ibidem*, p. 87.

[5] D. Pop, *Început de activitate folcloristică în nordul Transilvaniei: ziarul „Gutinul" de la Baia Mare*, în „Revista de etnografie și folclor", 3(1958), nr. 3, p. 101; O. Papadima, *Aspecte folclorice din „Foaia poporului"*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", 10 (1961), nr. 4, p. 661; A. Dobre, *Preocupări pentru folclor la „Țeranul Român"*, în REF 15(1970), nr. 1, p. 41; N. Constantinescu, *Aspecte ale culturii populare în publicații îndrumate de P.C.R. (1921—1944)*, *ibidem*, 16(1971), nr. 3, p. 183; D.V. Marin, *Considerații preliminare privind promovarea cântecului popular la revista „Ion Creangă"*, în *Cântecul popular* (cf. infra, nota 4) ..., p. 149; vezi și I. Moise, *Preocupări pentru valorificarea culturii populare în revista „Luceafărul" (1902—1914)*, în REF, 35 (1990), nr. 5—6, p. 366; și contribuțiile semnate de Al. Andrei [despre „Izvorașul"], M. Robea, N. Constantinescu [despre REF], *ibidem*, p. 374—380; P. Florea, *„Zalmoxis" — o revistă a interdisciplinarității în cercetarea folclorului*, *ibidem*, 38 (1994), nr. 4, p. 391.

[6] Cf. R. Niculescu, *Un moment important al activității folcloristice în Transilvania: revista „Comoara satelor" de la Blaj*, în REF, 12 (1967) nr. 2, p. 101.

[7] Cf. P. Ursache, *„Șezătoarea" în contextul folcloristicii*, București, Editura Minerva 1972.

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 21—38, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

capitole bine întocmite și rotunjite, gata de a fi incluse ca atare într-o viitoare enciclopedie a folcloristicii românești...

Neuitate rămân, adânc gravate în amintirea noastră, spre pildă, repetatele rostiri și depănări de limpezi aduceri-aminte ale unui vrednic fondator, însetat culegător și modest condeier, neobosit editor — dar și tipograf —, distribuitor-expeditor și de multe ori în bună parte ... autor al unor numere din pitorescul și romanticul „Izvoraș" ...; mai cu seamă din ultimii ani ai nepregetatei, mereu viei și activei sale prezențe — până și nonagenare! —la atâtea simpozioane, conferințe și „mese rotunde" (mai ales oltene), unde vajnicul preot și dascăl rural din Bistrița Mehedințului, *Gh. N. Dumitrescu* — ajuns la vârsta matusalemică a celor mai lucide și uimitoare bătrânețe [8] —, nu pierdea nicicând prilejul potrivit de a *re*-lua, nostalgic și sentimental, predicând pilduitor *povestea* modestului său „Izvoraș" (1919—1940!) în fața atâtor conclavuri ocazionale din mulții (prea mulții și îndelungații) ani ai ... Socialismului biruitor pe pământul Patriei noastre (!), când laolaltă unchești și tineri folcloriști scriam și împlineam sârguincioși *cu toții* (cu mai multă sau mai puțină convingere triumfală!), iarăși și iarăși, atâtea glorioase pagini din ... Cocoșul Roșu al Măreței noastre Cântări a României! ... *O, tempora*!

Ușor de zis și de recapitulat astăzi, rizibil, crâncenul nostru trecut de aproape o jumătate de veac ... Un lucru e sigur: *gloria* și incontestabilele realizări ale folcloristicii noastre dintru începuturi se bizuie *negreșit*, între altele, tocmai pe înverșunata osteneală ctitoricească a unor atare venerabili stâlpi ai înțelepciunii, ai vredniciei și ai osârdiei românești, precum: *Iosif Vulcan*, *Artur Gorovei*, *Tudor Pamfile*, *Șt. Șt. Tuțescu*, *D. Furtună*, *Traian Gherman*, *P. Gh. Savin* ... De câte ori unii ca aceștia, fără odihnă, siliți de ardoarea focului lăuntric irezistibil, al întemeietorilor și ziditorilor folcloristicii noastre, au gustat dureros paharul jertfei și al obidei *uriașelor* dificultăți (mereu înglodați îndeosebi în atâtea incomensurabile griji și copleșitoare încurcături materiale) față de puținătatea satisfacției lucrului atât de greu reînnodat și tot mai anevoie dus până la capăt [9] ...

Într-o bine venită paranteză inițială, ca aceasta, totuși plină de căutat pitoresc, dar și de adâncă semnificație, să citățm spre pildă mai întâi numai acea înnourată mărturisire a lui Tr. Gherman, din „Comoara satelor", când el scrie laconic, dar cu nesfârșită îndurerare: „...A tipări o revistă de folclor, azi mai ales, e o adevărată jertfă" [10]. Era în anul 1927 (în preajma „marii crize" economice mondiale)! Merită chiar a reproduce aici mai pe larg încă aceste rânduri onorabile, încărcate de demnitate și gravitate ardeleană, chiar dacă pline de ciudă reținută, din apelul (reînnoit) către cititori al profesorului blăjean: „Revista noastră apare după o mare întârziere provenită nu din vina noastră. Cu abonenți puțini și plătitori și mai puțini, și în schimb cu mari cheltuieli de tipar, nu e ușor lucru să ieși

[8] Cf. C. Catrina, *Gh. N. Dumitrescu-Bistrița (15 IX 1885—3 II 1992)*, în REF, 38(1993), nr. 5, p. 545—553. [Vezi și S.G.S (troescu) și Gh. C(iobanu), *Activitatea unui neobosit folclorist*, în RF, 2 (1957), nr. 3, p. 120—122.]

[9] Cf. repetatele, uneori destul de lungi, întreruperi ale revistei de la Fălticeni, apud P. Ursache, *op. cit.*, p. 255—315.

[10] Cf. „Comoara satelor", 2 (1924), nr. 2, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro

la izbândă" [11]. (În continuare urmează fraza amarnică, atât de patetic-elegiacă, de mai sus ...) Întârzieri și întreruperi? Să nu uităm că însăși ... faimoasa, eroica, statornica, mult lăudata și „populara" ... „Șezătoarea" a lui A. Gorovei, de la Fălticeni, cu o durată de ... *38* de ani (*1892—1929*), *a trebuit*, a fost silită să-și întrerupă în câteva rânduri apariția din pricini asemănătoare, *re*-apărând cândva abia după *șase ani* de hiat (și deci de vremelnică adormire [12]), pentru a dispărea iarăși în vremea marii crize apocaliptice, mondiale, din preajma anului 1930!

Dar venind vorba de atare tribulațiuni (atât de firești chiar *și* cu subsidii etatizate, în zilele noastre!), nu ne putem opri de a evoca aci un foarte mărunt, dar profund semnificativ și tipic detaliu grăitor — mai ales pentru „stilul" de viață și de muncă al vremii —, din atât de savuroasele, coloratele „corespondențe" oltene cu cititorii (harnici colaboratori, buni și mai ales rău platnici!), din paginile finale (și uneori coperțile) atât de idilicului și firavului „Izvoraș" — adevărat bazar folcloric mehedințean al întregii perioade interbelice ... Trebuie repetat și deslușit spus pentru cei care poate încă nu știu, mai întâi că harnicul și întreprinzătorul, inepuizabilul „sufletist" antonpannesc, preotul și dascălul rural Gh. N. Dumitrescu și-a procurat — chivernisind gospodărește, ca un nou ... fin al Pepelii din anii veacului nostru, și el izvoditor de câte și mărunte, variate cărticele „populare" de tot soiul!, aducând cu mari sacrificii, tocmai de la Cernăuți!, o mândră tiparniță, instalată în ograda sa [13] — repetând negreșit, la nivelul său, dunărean, exemplul prestigios, urieșesc, al Marelui „apostol al neamului" care, în așezământul său din Vălenii-de-Munte, și-a agonisit, și el, propria tiparniță și editură — mereu falimentară! — a... „Neamului românesc" ... În timp ce N. Iorga și-a avut însă în mica, dar strașnica sa întreprindere, propriii și devotații săi meșteri-zețari — de care cu atâta dragoste și recunoștință pomenește repetat în autobiografica *O viață de om așa cum a fost* ... —, modestul cărturar sătesc Gh. Dumitrescu-Bistrița, străduindu-se din răsputeri, cu atâta patriarhal sârg să „scoată" revista și cărțuliile sale, trudind și suflecându-și, țărănește, propriile mâneci, ajutat și secondat *numai* de devotata sa presviteră și dăscăliță — Olimpia ... —, strâns uniți ani de-a rândul au trebuit să ducă *întreaga* povară editorială, mistuitoare, a sprintenului și voiosului „Izvoraș": de la cultivarea și extinderea stăruitoarelor legături cu „corespondenții" de pretutindeni, și de atâtea ori *renumiți* autori, până la „croirea" și fățuirea fiecărui număr (cu adaosul propriei contribuții de fond); de la înseilarea primelor rânduri la izvodirea și scrijelarea, cu propria mână, de ... varii „motive naționale" spre a împodobi și a face cât mai ispititor ... veselul și îmbietorul „Izvoraș", cu coperți și capiteluri înflorite, iar sfârșitul presărându-l cu porți monumentale și sfinte troițe, precum și cu viniete, stângaci copiate și încondeiate după vechi pui și râuri ori alte alesături de ii, de scoarțe și marame țărănești ...; iar de aci și iarăși până la munca istovitoare și migăloasă de tipar și corectură și până la anevoioasele treburi trudnice ale distribuției și expedierii fiecă-

[11] *Ibidem.*

[12] Iunie-iulie 1916 — ianuarie 1922 (după alte întreruperi, în: 1903, 1905—1907, 1910—1912 ...).

[13] Cu fală și spirit de reclamă, ostentativ pozată de la o vreme pe coperta finală a „Izvorașului" ...

https://biblioteca-digitala.ro

rui nou număr și — desigur — până la labirintul întortocheatelor socoteli ale evidenței încâlcite și corespondenței de necontenite tocmeli cu platnicii și rău-platnicii cititori, întinați de fanariotism valah ... Inconfundabil, plin de arhaică mireasmă și de mustoasă relevanță rămâne stilul „epistolar", fără ocolișuri, călcând de-a dreptul prin șleauri și hârtoape, al acestei corespondențe utilitare pentru vecie și fără perdea, tipărită în ultimele pagini sau pe coperta finală a „Izvorașului"; rânduri grăbite, de atâtea ori cald curtenitoare pentru simandicoase obraze, și sfătoase (presărate cu îndrumări *concrete* și părintești, cu dese îndemnuri și încurajări) pentru harnici și mărunți corespondenți-culegători, precum „plugarul" moroșean Chindriș, cel de atâtea ori evocat și blagoslovit ...; alteori slove pline de fierbinți mulțumiri pentru calde aprecieri, dar și pentru primirea bine tâlcuită a banilor de mult datorați; iar deseori și cu ... „tonul" și stilul vijelios schimbat, spre pitorească și frățească dojană, ba chiar cu vehementă și răspicată afurisenie ecleziastică pentru prea lăsători, zăbavnici și uituci ori vicleni și înșelători rău-platnici, pe care cucernicul folclorist, editor, zețar, muzicolog și neistovit scriptolog de mucalite răvașe aruncate din fuga condeiului îi descoperă în văzul lumii și îi arată cu degetul spre înfocată și usturătoare pildă pentru *ne*vrednicia leneșului și ignavului „abonat", ca în acest caz când, plin de răscolitoare mânie, sfinția sa se adresează (ca într-o veritabilă și usturătoare — tradițională — ... strigare peste sate(!)), în acești termeni de aprinsă ciudă, cutărui îndărătnic și cârcotaș lector: „Ion M. Uța — Călimănești-Vâlcea: *Dumneata ești cântăreț de biserică. Faci parte din atâte organizații moralizatoare din parohie și mai faci jocuri de șiretenie patentă. Îți reamintești ce ai vorbit cu mine în tramvai, în Sibiu? Abonamentul neplătit încă de 5 ani și mi-ai cerut să-ți complectez și colecțiile din acești ani. Dacă până la 1 decembrie nu achiți revista pe cei 5 ani și cei 200 lei de la cărticelele bibliotecii pop. „Izvorașul" vei vedea ce rezultat va avea aceste procedee de adevărată pungășie în domeniul cultural. Din cauza acelor excroci culturali cari primesc reviste și nu le plătesc păgubesc atâtea reviste de mare interes cultural și național*"[14]. *Et ab uno disce omnes*! Căci acesta, mai cu seamă acesta trebuie să fi fost rostul mâniei nestăpânite și al certării exemplare cu duhovnicească mustrare, împinsă până în preajma sudalmei, sub această formă de harță a delăsătorului și neobrăzatului, care prin răul — și contagiosul — său exemplu amenință zi de zi însăși existența „foii" pravoslavnicului folclorist, greu truditor, fondator și consecvent editor de cristalin „Izvoraș" al anilor 1919—1940 (... care, de altfel, cu tot respectul și condescendența noastră, nici nu e prea departe de ... un veritabil alt Moromete, sau Cocoșilă al inteligheției folclorice din Mica Valahie!). Dumnezeu să-l odihnească în pacea sa eternă!

Dar după această prea largă și ocolitoare paranteză, să ne întoarcem, de aci înainte hotărât, sub alte zodii și cu alt stil, treptat schimbat, la însăși „povestea" propriei noastre „Revista de folclor" (1956—1963), „Revista de etnografie și folclor" (cu începere din 1964); periodic central al altor vremuri, ivit sub ferme auspicii instituționale și „de specialitate" (niciodată întrerupt până în acest *al 40-lea an* de neistovită apariție!), revistă

[14] Cf. *De vorbă cu cetitorii noștri*, „Izvorașul" 14(1935), nr. 10, p. 382. Vezi și alte asemenea perle epistolare, cel puțin în „Izvorașul" din 4 octombrie 1922, p. 8; anul 15, p. 41 și 172; anul 16, p. 160 și 424; anul 18, p. 120; dar și alte și alteori ...

https://biblioteca-digitala.ro

mai puțin patriarhală și „populară" (și deci fără tocmeală clevetitoare rostită prin coperți!); bucureșteană, de profil neaoș-academic și de înalt nivel, incontestabil pur-științific; consecvent consistentă, număr de număr, și de o ținută grafică întru totul corespunzătoare; deplină mărturie a maturității disciplinei și a *cercetării* științifice sistematice în domeniul culturii populare, tradiționale *și* actuale (*à la page* și cu nimic mai prejos de adâncimea cercetării etnofolclorice din cele mai de seamă centre de specialitate de peste hotare)!

În perspectiva istoriei folcloristicii noastre, rândul și rolul RF/REF o situează din capul locului de fapt în *al patrulea val* — limpede și bine delimitat — al publicațiilor periodice românești cuprinzătoare de folclor și etnografie.

Există o primă coloană, un amplu eșalon inițial (un adevărat mărunt furnicar sau stup *ne*sistematic!) al obscurelor și de mult uitatelor foi, foițe și „foisióre", ivite pretutindeni și tot mai numeroase în tot cuprinsul pământurilor românești spre sfârșitul veacului trecut, de a căror existență și conținut luăm astăzi *ușor* și amănunțit cunoștință din marea (și regretabil sistata!) *Bibliografie generală a etnografiei și folclorului românesc* I (1800—1891), București, Editura pentru Literatură, 1968, *739* p., alcătuită din inițiativa și sub oblăduirea Institutului de Etnografie și Folclor, sub impulsul profesorului Mihai Pop, dar redactată de harnicul și neintrecutul, regretatul Adrian Fochi, conlucrând riguros cu „cele două colective bibliografice din București și Cluj" (nominalizate pe contrapagina copertei inițiale). Este o grea și incomensurabilă pierdere pentru propășirea cercetării de profil că nici până astăzi, cele două volume următoare: pentru anii *1892—1905* și *1906—1918*, deși *deplin* redactate în manuscris dactilo de A. Fochi, dar interminabil plimbate de la o editură la alta, nu au putut intra la tipar, în ciuda nenumăratelor stăruințe ale Institutului și ale regretatei Rodica Fochi, consoarta și colaboratoarea autorului-redactor, decedată și ea între timp (în anii supremei vigilențe și ... „răspunderi" editoriale — și îndeosebi de teama ilustrei și atotputernicei Mafalde academice-analfabete a „Cabinetului doi"! — se pretextau mai ales prea numeroasele probleme ale acelor volume, privind ... minoritățile și includerea unor publicații de peste *unele* hotare!).

Oricum, generoasa *Bibliografie generală* ... I, cu un repertoriu exhaustiv, înscrie, între altele, o vastă explorare, minuțioasă, a celor mai vechi, puzderia acelor zeci și zeci de publicații periodice răsărite pretutindeni, care cuprind între altele *și* un variat material folcloric și etnografic. Toate acestea constituie abia premise și preliminarii, alcătuind **primul val** al periodicelor a căror caracteristică — până și în cele mai onorabile cazuri — este factura și precaritatea „nivelului" general de prăfuite „magazine de materiale" [15], cu meritul principal, în genere, al intenției confuze de ... simplă și nudă tezaurizare, oarecum cronicărească a „informației" celei mai desperecheate din domeniul culturii populare (desigur cu rare și prea onorabile excepții) ... (De aceea pe drept cuvânt întâiul tom al *Bibliografiei generale* ... a și fost gândit și proiectat să se oprească la anul *1891*.)

[15] Cf. P. Ursache, *op. cit.*, p. 217.

https://biblioteca-digitala.ro

În continuare, dar în spirit vădit inovator, spre dezmeticire și treptata conturare a conștiinței specialității, atestând întâii muguri de certă tendință spre specializare în preajmă de veac nou, se înscrie apariția, în 1892, a venerabilei „Șezătoare" moldave, de la Fălticeni, a lui A. Gorovei și a cercului său, treptat destul de larg și activ, de fervenți colaboratori, majoritatea lor modești cărturari sătești. Aceasta deschide negreșit o adevărată nouă etapă — **al doilea val**, în evoluția istorică îndreptându-se spre apariția periodicelor noastre de specialitate. Însăși titulatura din capul locului înscrisă, în subtitlu, pe frontispiciu : „Șezătoarea — *revistă pentru literatură și tradițiuni populare*", marchează pasul hotărât și deslușit înnoitor, chiar și la simpla comparație, spre pildă cu vestita înainte-mergătoare, „*Familia — Fóia enciclopedica și beletristica cu ilustrațiuni*" (Pesta — Oradea, 1865—1907), a lui Iosif Vulcan, și chiar dacă luăm în considerație omonimia „suplimentului" acesteia, relativ mai explicit intitulat și călăuzit spre ... cultura populară : „Siedietórea. Fói'a poporului romanu" (Budapesta — Oradea, 1875—1882) [16]. Pe drept cuvânt și bine inspirat, la peste un sfert de veac mai târziu, preotul folclorist, „economul stavrofor" D. Furtună, evoca (în 1924) „Șezătoarea" moldoveană a lui A. Gorovei drept „mama revistelor noastre de folclor" [17] ! Căci din aceeași plămadă, cu un conținut și nivel asemănător, s-au ivit, odrăzlind treptat, în continuă emulație pe parcursul anilor : „Ion Creangă" (Bârlad, 1908 ; rebel și ambițios fondator Tudor Pamfile) ; „Ghilușul" (Balota — Dolj, 1912 ; învățătorul Șt. Șt. Tuțescu) ; „Izvorașul" (Bistrița — Mehedinți, 1919 ; preotul învățător Gh. N. Dumitrescu) ; „Tudor Pamfile" (Dorohoi, 1923 ; preotul D. Furtună) ; „Comoara satelor" (Blaj, 1923 ; profesorul Tr. Gherman) ; „Doina" (Jorăști — Covurlui ; P. Gh. Savin) ... (Prețioase date și considerații istoric-comparative, bine cumpănite, se află din belșug în monografia lui P. Ursache, citată în cele de mai sus [18]. Din lucrarea lui P. Ursache ne însușim observația că toate aceste publicații din modeste târguri provinciale sau cu sediu sătesc (pe care le socotim ca alcătuind cel de al doilea val — oarecum faza patriarhală ... a „generoșilor" !) sunt, în genere, prețioase publicații (corespunzătoare nivelului științific al epocii), reviste cu caracter precumpănitor de „magazin de materiale" și cu merite incontestabile pentru procesul specific, mai cu seamă pentru năzuința mai bine lămurită de dorită și conștientă „tezaurizare" a bogăției de informații și materiale adunate de pretutindeni, deși fără o metodologie riguroasă, haotic și în genere rudimentar. Sunt publicații în care „studiile" sunt în genere elementare și anemice, disparente în comparație cu amploarea materialului „adunat" oarecum la întâmplare și de-a valma, *cantitatea* precumpănind copleșitor față de calitatea de fond și metodologică a acțiunii de „culegere". Explicația vine de la sine : toate aceste publicații, alimentate și îndesate mai cu seamă de contribuția zeloasă, dar mediocră a cărturarilor sătești, mai ales patriotici învățători și preoți, sunt expresia directă a „amatorismului" și dilentatismului entuziast care (la noi ca și în alte țări) formează pretutindeni etapa — firească — a cohortei de mare importanță istorică, dar de valoare modestă, a întemeietorilor cercetării etnofolclorice (ba chiar și

[16] Cf. D. Pop, *Iosif Vulcan și folclorul românesc*, în RF, 4 (1959) nr. 3—4, p. 81—88.
[17] Cf. P. Ursache, *op. cit.*, p. 205.
[18] *Ibidem*, p. 205—224.

https://biblioteca-digitala.ro

a celei antropologice, peste mări și țări). Incontestabil rămâne întregul respect și marea recunoștință pe care o datorăm, niciodată de ajuns, *tuturor* acestor entuziaști deschizători de drum și publiciști premergători ai „științei" folcloristice și etnografice. La munca plină de zel, dar lipsită de orizont, și la aportul corespunzător al acestora se referă (ca un trăznet din senin !) acel veritabil manifest, cu adevărat revoluționar, al *noii* orientări, de esență universitară și academică, din celebrul cuvânt de deschidere al lecției din 9 noiembrie 1909, publicată de Ovid Densusianu în 1910 sub titlul *Folclorul. Cum trebuie înțeles*. Referindu-se deslușit și fără înconjur la „rutina și diletantismul de până acum" [19], O. Densusianu afirmă răspicat : „Direcțiunea care a fost urmată până acum nu mai încape îndoială că trebuie părăsită. La o îndrumare nouă trebuie însă să corespundă o schimbare de metodă, de mijloace de lucru. [...] Diletantismul a tronat neturburat până acum în folclor : oricine s-a crezut în stare să culeagă texte populare și, sub pavăza ocrotitoare a serviciilor aduse literaturii ori a dragostei pentru popor, am văzut îngrămădindu-se atâtea volume printre care abia descoperi din când în când câte unul mai de samă. Epoca de culegere cu grămada, fără sistem, fără orientare, fără pregătire științifică, trebuie să se încheie. Folcloriștilor de mâne suntem în drept să le cerem altă pregătire" [20].

După cele de mai sus, este firesc să considerăm drept **al treilea val**, de nivel superior, pe cel al periodicelor de folclor și etnografie, mai întâi faimosul „Grai și suflet" — apariție limpede și luminoasă, totuși *încă* revistă de dialectologie *și* folclor a Institutului de Dialectologie și Folclor de pe lângă catedra Profesorului și Academicianului O. Densusianu, mentor recunoscut al generațiilor din primele decenii ale veacului nostru. Dacă „Grai și suflet" (1923—1937) este expresia nemijocită a cercetării de filieră universitară, sub strictul și severul patronaj al lui O. Densusianu, dar în paginile căruia, în spiritul „școlii" lui O. D., folclorul ca atare rămâne totuși *ancilla* cercetării lingvistice cu vădite implicații și năzuințe etno-*psihologice* ..., un nivel asemănător și o atmosferă *științifică* selectivă, tot atât de elevată, dar cu hotărâre îndreptată spre cercetarea strict etnofolclorică, denotă și periodicul apărut deslușit sub patronajul, cu prestigiul și cu mijloacele înaltului for academic—„Anuarul Arhivei de folklor", Cluj—Sibiu (1932—1945), călăuzit și redactat de I. Mușlea. Chiar dacă Arhiva de Folklor își avea sediul la Cluj și a fost gândită și orânduită ca ... o anexă a Muzeului Limbii Române, patronat de Sextil Pușcariu („Anuarul", apărând așadar sub auspicii *încă* nemijlocit filologice), publicația clujeană, alături de „Grai și suflet", constituie *ultima* treaptă a periodicelor de nivel universitar și academic, tinzând spre deplina maturitate și „independență" a cercetării folclorice și etnografice din perioada interbelică, apărând sub auspiciile și înaltul patronaj al lui O. Densusianu, respectiv al Academiei Române.

În acest timp cercetarea folclorului a căpătat ea însăși o *nouă* viziune și o îndrumare tot mai hotărâtă spre cercetarea „sincretică" și

[19] Cf. *Elogiu folclorului românesc*. Antologie și prefață de Octav Păun, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 275.

[20] *Ibidem*, p. 274.

https://biblioteca-digitala.ro

culegerea sistematică (a folclorului, nu numai „literar", ci *şi* muzical şi, în cele din urmă, *şi* coregrafic), sub orientarea binevenită, providenţială, a lui C. Brăiloiu, după experienţa dobândită de acesta prin conlucrarea strânsă şi atât de binefăcătoare cu echipele „şcolii sociologice" a lui D. Gusti, experienţă din care s-a născut Arhiva de Folclor a Societăţii Compozitorilor Români. Cu aceasta se deschide de fapt epoca *noii* ctitorii a celor mai depline cercetări pur folcloristice, incipiente, din perioada interbelică.

După anii celui de al doilea război mondial şi după grabnica şi tot mai silnica instaurare, în anii 1945—1948, a regimului comunist în România s-a produs implicit şi noua ... orientare „culturală", cu transformarea instituţională, radicală, sub semnul „învăţăturii" marxist-leninist-staliniste. Academia Română, cu întreaga ei tradiţie „burgheză", a fost practic desfiinţată şi reinstaurată peste noapte, în anul 1948, drept Academia R.P.R. ! Soarta cercetării folclorice, cercetare dorită şi ca orientare a înseşi culturii *populare*, s-a „întâmplat" să evolueze (de fapt în chip necesar) în orbita nemijlocită a „frontului ideologic revoluţionar". Aşa se face că însăşi întemeierea Institutului de Folclor s-a produs, de fapt, *nu* sub auspiciile şi sub aripa *noii* Academii, ca în cazul atâtor alte institute, ci sub directa oblăduire a Ministerului Artelor şi Informaţiilor (mai apoi Ministerul Culturii etc....). C. Brăiloiu aflându-se, nedeclarat, refugiat dar definitiv pripăşit în Apus (chiar dacă o deplină rupere a sa, formală şi explicită, de ţara cea nouă nu a avut loc niciodată), în urma iniţiativei lui H. Brauner (*cel mai* vechi dintre colaboratorii lui C. Brăiloiu) şi cu protecţia lui L. Pătrăşcanu a luat fiinţă (iniţial în filiera Ministerului Artelor) Institutul de Folclor (prin Decretul nr. 136 din 5 aprilie 1949) [21]. H. Brauner, apropiat prieten al lui L. Pătrăşcanu, fiind curând arestat (la începutul anului 1950), *norocul* cu adevărat a făcut ca noul şi cel dintâi naţional Institut de Folclor, abia întemeiat, să fie de aci înainte timp de un sfert de veac *efectiv condus* de M. Pop (şi el unul printre cei dintâi colaboratori ai lui C. Brăiloiu, participant activ, împreună cu C. Brăiloiu, la unele dintre cele mai însemnate acţiuni de teren din anii '30 ale echipelor şcolii sociologice a lui D. Gusti). Am zis şi am subliniat *norocul*, deoarece director al Institutului a fost numit (către mijlocul anului 1950) compozitorul Sabin Drăgoi, şi el cândva independent îndrăgostit de folclor (prin notare directă, „după auz"). Preocupat şi total absorbit de dragostea lui, preponderentă, pentru compoziţie, S. Drăgoi a lăsat, de fapt, cu deplină încredere şi deliberare treptată *întreaga* grijă a conducerii efective, *mult* înţeleptului şi luminatului M. Pop (din capul locului de altfel principal sfetnic, fiind nedespărţit prieten şi deci strâns colaborator al lui H. Brauner, încă de la preluarea Arhivei lui Brăiloiu şi întemeierea noului Institut de Folclor). De aceea consider că, după dispariţia prin recluziunea lui H. Brauner şi instalarea noului director — S. V. Drăgoi (protejat de P. Groza ...), *întreaga* evoluţie a Institutului de Folclor prin anii cei mulţi şi *grei*, îndeosebi ai începuturilor, se datoreşte excepţionalei dibăcii (şi *deplinei* competenţe ştiinţifice) a lui M. Pop. Lui i se datoreşte în *cea mai* mare măsură treptata şi armonioasa dezvoltare şi călăuzire a Institutului în cele trei

[21] Cf. P. Ţugui, *Despre dezvoltarea folcloristicii şi etnografiei româneşti în deceniul 1950—1960*, în REF, 39 (1994), nr. 3—4, p. 279 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro

domenii de cercetare: literară, muzicală și coregrafică — fără a pierde *niciodată* din vedere cercetarea obiceiurilor tradiționale, punând la timpul potrivit accentul necesar (în deplină consecvență cu doctrina lui O. Densusianu!) asupra cercetării bine ponderate (niciodată copleșitoare!) a „creației noi" ..., în care cu luciditate și spirit de sacrificiu(!) s-a implicat cu deplină oportunitate ... (în jurul anului 1960).

Am stăruit *cu intenție* în cele de mai sus, spre a întări (și a corecta) unele considerații cu caracter memorialistic din articolul, bine venit, publicat de Pavel Țugui [22] (el însuși conducător de frunte al „forului tutelar", ministerial — totuși bine temperat; ca și subalternul Paul Cornea, cu mult bun simț românesc ... în relațiile cu Institutul subordonat! — în anii *cei mai grei*, ai „obsedantului deceniu" '50) ... Anii „cei mai grei", deoarece atunci se punea cu tot dinadinsul problema, după concepția forurilor supreme „de Partid și de Stat", ca Institutul să fie (și să rămâie...) mai mult „un laborator" teoretic și metodologic al „îndrumării" mișcării artistice de mase, aceasta fiind preocuparea dominantă a conducerii supreme a „culturii" și a îndrumării și orientării culturii populare și „de amatori". (Un adevărat noroc a fost întemeierea atunci — sub îndrumarea „consilierului" sovietic Clușnicov! — a Casei Centrale a Creației Populare ... O dată cu aceasta „grija" orientării și îndrumării „mișcării artistice de amatori" a intrat tot mai deplin în atribuțiile Casei de Creație, Institutul fiind treptat și tot mai mult degrevat și orientat — sub înțeleapta conducere a lui M. Pop — către *cercetarea științifică* pre cât se putea de obiectivă și de sine stătătoare a folclorului tradițional *și contemporan* ...)

Între cele mai de seamă, de mult aproape cu totul uitate, acțiuni deschizătoare de perspective și definitoare de jaloane (la care am avut șansa de a participa foarte apropiat) se află și Consfătuirea pe țară organizată de Institutul de Folclor, cu aprobarea și sprijinul Ministerului, adunând laolaltă, în sala teatrului din Lipscani, în ianuarie 1954, alături de cercetătorii Institutului, pe *toți* cei cunoscuți ca având preocupări pentru culegerea, studierea și cultivarea folclorului (până la o seamă de insistenți și merituoși „activiști" și „amatori" — precum muncitorul hunedorean I. Lăzărescu-Orăștioara ș.a.) ... E un moment *istoric* însemnat din cel puțin două puncte de vedere. După „referatele" pregătite și susținute de câțiva dintre cercetătorii Institutului și după îndelungile și obositoarele luări de cuvânt ale multora dintre participanții din afară, prin cuvântul de închidere rostit de M. Pop, *cu magistrală* pondere și largă viziune istorică, teoretică și practică, s-a limpezit și s-a delimitat atunci pe deplin și cu neîntrecută abilitate ... rolul de for *științific* național, unanim recunoscut, al Institutului de Folclor, menit să adune în jurul său, să sprijine și să îndrume munca folcloriștilor români de pretutindeni, Institutul rămânând unitatea centrală și de recunoscută competență pentru culegerea și studierea *științifică* a folclorului, sub noile auspicii! (Era clipa istorică în care cercetarea științifică de specialitate se distingea tranșant de primejdia „activismului", strunit și cultivat de frânele puterii „populare", cercetătorii Institutului urmând *numai* să participe, în subsidiar, la orientarea și desfășurarea „mișcării de amatori", considerată totuși mai mult ca obiect de cercetare și de studiu pentru Institut.) În al doilea rând, momentul își

[22] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

are importanţa sa istorică relevantă prin faptul că în acel prilej s-a exprimat cu multă stăruinţă ideea necesităţii pregătirii şi apariţiei unei *reviste de folclor* ca organ ştiinţific de specialitate al Institutului, deschis pentru participarea colaboratorilor de nivel asemănător din întreaga ţară — revistă de studiu teoretic şi metodologic, de informare asupra stadiului şi perspectivei cercetării ştiinţifice *de prietutindeni* (şi în primul rând din Uniunea Sovietică şi din celelalte ţări de democraţie populară). Necesitatea şi profilul revistei, destul de larg dezbătute în luările de cuvânt ale participanţilor la Consfătuire, au servit ca argument şi punct de pornire *concret* pentru aprobarea şi apariţia revistei — cu o firească întârziere —, cu primul număr (semestrial) în a doua jumătate a anului 1956[23].

Apărută cu acest întâi număr, substanţial (383 de pagini), în deosebit de bune condiţii grafice, de o sobră şi distinsă înfăţişare, „publicată de Institutul de Folclor" (cum se precizează în subsolul părţii interioare a coperţii), revistă de înalt nivel academic (deşi menţinută, ca şi Institutul, până în 1964 în filiera, Ministerului Culturii), „Revista de folclor" s-a tipărit în total în 18 numere apărute până în anul 1963 inclusiv. (Trebuie menţionat că în filiera Academiei apărea, încă din 1952, periodicul „Studii şi cercetări de istorie literară *şi folclor*", al Institutului lui George Călinescu, unde s-au tipărit pe parcursul anilor, între altele, şi o seamă de temeinice şi preţioase studii, exclusiv de folclor literar, semnate de prestigioşi colaboratori cunoscuţi încă din perioada interbelică, precum: O. Papadima, Gh. Vrabie, I. C. Chiţimia ...; studii gândite şi alcătuite în chip firesc, şi programatic, mai mult sub unghiul şi din punctul de vedere al „istoriei literaturii" ...).

„Revista de folclor", devenită „Revista de etnografie şi folclor" cu începere din anul 1964, o dată cu trecerea Institutului în filiera Academiei, a fost şi a rămas de atunci constant integrată în seria publicaţiilor Academiei Române şi ale Editurii Academiei (chiar dacă Institutul a fost silit să navigheze încă o tristă perioadă — în anii 1970—1989 — ca institut „departamental", în subordinea Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste ...).

Principial şi consecvent, RF/REF, situată pe treapta superioară a unei publicaţii net academice, într-**al patrulea val** al periodicelor româneşti de specialitate în domeniul culturii populare, continuând şi depăşind pentru totdeauna tradiţia şi valoarea *tuturor* periodicelor noastre anterioare, cu apariţie neîntreruptă până azi vreme de patru decenii, se poate spune, fără exagerare, că a fost ... „arca" bine cumpănită a plutirii noastre atât de anevoioase printre toate Scylele şi Caribdele anilor comunismului, călătorind un memorabil sfert de veac sub agera şi iscusita priveghere a venerabilului ... Noe al folcloristicii româneşti(!) — luminatul şi providenţialul redactor-şef prof. M. Pop (între anii 1956 şi 1980); în anii întunecaţi ai potopului, până la salvatorul Ararat al anului 1989 şi mereu după aceea (chiar dacă între timp sub conducere în două rânduri schimbată: 1980—1985; 1986 până azi), statornica noastră REF a fost şi a rămas, în continuare, prestigioasa navă-amiral a folcloristicii româneşti, înconjurată şi însoţită în tălăzuirea sa de proaspete, şi mai noi şicuite în arsenalul folcloristicii noastre, alte şi valoroase noi corăbii ... încărcate de prinosul

[23] *Ibidem*, p. 283.

https://biblioteca-digitala.ro

cercetării științifice *moderne* românești — alte publicații frățești, academice și universitare, de la Timișoara, Iași, Cluj ...

Puținele pagini ce ne mai pot fi îngăduite de aci înainte ... constituie un spațiu negreșit prea puțin încăpător față de mulțimea aspectelor, a problemelor și observațiilor pe care le poate prilejui „cercetarea" corespunzătoare a unei activități *neîntrerupte* de patru decenii de apariție a ... bătrânei și totuși atât de viguroasei RF/REF (din 1956 până azi). Unele sugestive date *concrete* (de natură statistică) se cuvin a fi echilibrat urmate de observațiile preponderent referitoare la istoricul și mai ales la evoluția conținutului revistei. Lucru deosebit de anevoios, atât în analiză cât și în sinteză; căci dacă întreaga poveste, atât de bogată și de sinuoasă a vechilor periodice, din cele trei valuri precursoare, formează oarecum abia ... abecedarul periodicelor disciplinei, din epoca patriarhală a copilăriei și adolescenței cercetării domeniului etnofolcloric(!), desfășurate sub semnul deplinei libertăți de mișcare și de acțiune, spre deosebire de acestea, în contextul istoric atât de profund schimbat din perioada apariției și a primilor săi 33 de ani de existență (1956—1989), RF/RFR a funcționat sub semnul permanent al ... cenzurii ideologice, al primejdiei și al grijii de a nu greși trebuind să lucreze *tot timpul* cu un ochi la conținut și cu altul la stăpânire și la cerințele ei ... ideologice. Cu toate acestea RF/REF a apărut, a evoluat și și-a împlinit cu prisosință întreaga menire ca periodic al *deplinei* maturități, al vremii celor mai de seamă împliniri și realizări ale cercetării etnofolclorice românești. Se cuvine, *trebuie* totuși recunoscut că, așa cum ... tot răul e spre bine, o *mare* și bine venită înlesnire ocrotitoare, care a prezidat oricum la propășirea și deosebita longevitate a revistei, a constituit-o faptul, esențial și care compensează *toate* dificultățile parcursului epocii comuniste, că statul autoritar și partidul dictatorial, devenind stăpânul întregii vieți și activități naționale, a fost și cel care, chiar dacă năzuind desigur la propriile sale foloase, și-a putut îngădui să instituie deplinul mecenat asupra științei și culturii vremii sale. Așa se face că cercetarea științifică a folclorului și etnografiei și-a dobândit atunci, *pentru întâia oară*, o bază materială asigurată, prin înființarea „organismului" instituțional respectiv (subvenționat de ... statul puterii populare !) — Institutul de Folclor (1949—1963), devenit (din 1964) Institutul de Etnografie și Folclor, mai apoi Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice (după 1970) și iarăși IEF (după 1989); după cum și RF/REF a fost dintru început o publicație subvenționată de stat; ceea ce a dat, totuși, și orice s-ar spune, deplină certitudine apariției și evoluției pozitive a acestei publicații, situație cu totul schimbată față de amarnicele, insurmontabilele greutăți materiale ale periodicelor precursoare, după cum s-a relevat stăruitor în cele de mai sus ! Pe de altă parte, apelând iarăși la o zicală din bătrâni, am putea spune că marea longevitate, succesul și realizările RF/REF au depins tot timpul celor 33 de ani din perioada comunistă de ... abilitatea cu care, pentru a supraviețui dar și pentru *a face*, totuși, operă științifică de certă și incontestabilă *calitate*, revista izbutind să însemne un *mare* pas înainte spre propășirea cu adevărat științifică a cercetării de specialitate, „colectivul" de conducere al revistei (mereu împrospătat cu noi colaboratori) a căutat și a știut să se facă mereu ... frate cu dracul pentru a trece puntea acelor vremuri ! Numai astfel revista a izbutit să-și creeze un adevărat palmares, o bună faimă în

https://biblioteca-digitala.ro

țară și peste hotare, pentru calitatea științifică *obiectivă* totdeauna de înalt nivel academic; oricare dintre numerele apărute, chiar și în condițiile anilor opresiunii ideologice celei mai vitrege și ai „vigilenței" marxist-leniniste celei mai ascuțite, pot fi și astăzi, și oricând în viitor, cercetate cu deplin folos și real interes pentru originalitatea și adâncimea cercetării științifice, niciodată pierdute din vedere.

Parcurgând și urmărind astăzi evoluția conținutului, chiar și la cea mai sumară analiză, rezultă că, fiind dintru început *deschisă* colaborării oricăror cercetători temeinici din țară și de peste hotare, RF/REF reprezintă o adevărată cronică permanentă și un mereu prezent martor viu oglindind de aproape evoluția studiilor de specialitate, totdeauna în pas și în neîntârziată concordanță cu *cele mai* actuale idei și orientări ale cercetărilor de profil, din Răsărit ca și din Occident. Fiind necontenit ca o vitrină luminoasă și o adevărată sinteză dinamică a activității Institutului, RF/REF se dovedește martor și participant activ la evoluția muncii sectoarelor de specialitate ale Institutului, ca și la proiectarea, dezbaterea și orientarea pe parcurs a marilor lucrări colective (inițial *Folclorul RPR*, transformat după 1966 în „Colecția națională de folclor"; *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului; Atlasul etnografic al României* ...), iar dorința de afirmare și de manifestare publică individuală a cercetătorilor și-a aflat totdeauna aici cadrul cel mai potrivit, și nemijlocit, de exprimare, revista constituind tot timpul un real stimulent al competiției pozitive și oglinda creșterii a înseși competenței cadrelor de cercetători. Temeinicia, sobrietatea și seriozitatea nivelului și în genere a conținutului științific al studiilor, al materialelor și al notelor manifestă o deplină adecvare și compatibilitate cu profilul înalt academic al publicației, ceea ce se reflectă și rezultă, din capul locului, chiar și din faptul că titulatura sa explicită enunță, simplu și cuprinzător, natura, rostul chemării și „spiritul" obiectiv-științific care animă și justifică apariția acestui periodic de specialitate și de maturitate academică, renunțând la „stilul" și modalitatea tradițională de intitulare ... metaforică a mai *tuturor* publicațiilor precursoare — de la „Șezătoarea" ... până la „Grai și suflet" (cu unica excepție, asemănătoare, intitulată simplu și explicit — „Anuarul Arhivei de Folklor", de la Cluj, și aceasta publicație academică, din *ultimii* ani ai epocii interbelice)! E de remarcat că enunțul titulaturii inversează de această dată, scoate în evidență și pune înainte cu deplină claritate și modestie calitatea de periodic *de specialitate științifică* în domeniul folclorului și etnografiei, față de felul tradițional de înfățișare — romantică și romanțioasă — a frontispiciului vechilor publicații, care, scoțând înainte sugestivitatea metaforică („Șezătoarea"; „Ghilușul"; „Izvorașul"; „Comoara satelor"; „Doina" ...), abia în subtitlu mărturisea cu timiditate intenția și dorința cercetării științifice, a „culegerii" preponderente și a firavelor „studii" *de folclor și etnografie* ...

Câteva date statistice sunt utile pentru aprecierea globală, mai întâi a conținutului *cantitativ* al revistei [24]. Au apărut (până la sfârșitul anului 1993) *135* de numere (18 RF + 117 REF); cu un total de 15 575 de pagini (3 691 RF + 11 884 REF); cuprinzând în total 1 993 de arti-

[24] Datele respective se referă *până la anul 38 (1993) inclusiv*.

https://biblioteca-digitala.ro

cole. Folosind și datele oferite de cele două bibliografii (din 1980 și 1993) [25], numărul total al colaboratorilor este de 390 [26], între care 146 sunt *noi colaboratori*, apăruți *după anul 1980*.

Pentru a sublinia „deschiderea" revistei (prin participarea unor autori din afara Institutului), analizând numai statistica primilor 25 de ani (1956—1980), față de numărul total al colaboratorilor din acest răstimp — 244, *86* sunt colaboratori din Institut/ *158* din afară (între care *22* de colaboratori de peste hotare).

În privința periodicității, RF a apărut (începând din a doua jumătate a anului 1956) semestrial în primele două numere; trimestrial de la nr. 3/1957 până la 1958 inclusiv; semestrial, în 1959—1963; în co ntinuare REF a apărut cu șase numere anual între 1964 și 1973 inclusiv (cu excepția nr. 4—5/1964 și 5—6/1966, grupate câte două); trimestrial în anul 1974; semestrial în anii 1975—1986; trimestrial în anii 1987—1988; cu șase numere anii 1989—1993 (numere duble de la nr. 3—4/1990 până la 5—6/1991, și 1—2/1993).

Considerând numărul de pagini anual, dacă între 1956 și 1974 revista a apărut cu un număr de pagini variind între 333 (1974) până la 661 (1958), putem socoti ca o perioadă vitregă, de restrângere a spațiului tipărit (între 180 și 245 pagini), în anii 1975—1986, cu revenirea între 289 pagini/1991 și 674/1993 ...

Fluctuația periodicității (între 2—6 apariții pe an) și a numărului de pagini (între 180/1982 și 674/1993) ar putea părea un fenomen firesc într-o atât de îndelungată existență; numărul de pagini atât de simțitor restrâns (între 180 și 245 de pagini) denotă totuși o relativă criză de anemie *materială* (între anii 1975 și 1986); aceasta nu impietează însă nici o clipă asupra conținutului și a nivelului științific, cu nimic mai prejos chiar și în aceste condiții precare!

Dincolo de aceste mențiuni statistice, un mare ajutor în cunoașterea și explorarea sintetică a revistei îl constituie cele două — deosebit de utile — minuțioase însumări sistematico-bibliografice, apărute în 1980 și 1994:

1. Maria-Florica Bufnea, *Bibliografia „Revistei de etnografie și folclor" (1956—1980)*, în REF 25 (1980), nr. 2, p. 171—246; și

2. Rodica Raliade, *Bibliografia „Revistei de etnografie și folclor" (1981—1993)*, în REF 39 (1994) nr. 3—4, p. 329—380.

Pentru a releva unele aspecte *esențiale* privitoare la conținut, se cuvine subliniat mai întâi că, în genere, revista a acordat de la început atenție și preponderență în utilizarea numărului de pagini celor două capitole: *Studii* (articole dezvoltate până la 20—30 de pagini, cu caracter teoretic și orientativ); *Materiale* (contribuții de asemenea destul de întinse, cu caracter precumpănitor metodologic; sau rezultate relevante, și comentate, ale unor cercetări de teren; numai în cazuri cu totul excepționale s-au inclus în revistă „materiale" din culegeri propriu-zise pentru a da publicității cât mai neîntârziat unele certe „descoperiri" ca atare; de foarte, de cele mai multe ori capitolul „materiale" cuprinde, totuși,

[25] Citate în cele ce urmează.

[26] Am ținut seama de schimbarea numelui intervenită în cazul unor colaboratoare (femei), evitând dublarea lor.

https://biblioteca-digitala.ro

adevărate „studii" oarecum mai *direct* și *concret* legate de „texte", în înțelesul larg al termenului : literar/muzical/coregrafic). După aceste două capitole, cel puțin în anii de început ai RF, capitolul „Din istoria folclorului și a folcloristicii" cuprinde și el uneori temeinice și substanțiale, adevărate „studii" (cu caracter specific istoric). Dacă această primă parte (depășind de obicei jumătatea unui număr), formează latura *actualității* investigațiilor teoretice și metodologice, rubricile : „Folclorul și viața culturală", „Cronică", „Note și discuții", „Recenzii" ... formează partea oarecum dinamică, mai strâns și viu ancorată în *actualitate*, conținând pagini de critică, frământare de idei și dezbateri ... (Sunt cu totul rarisime articolele cu caracter polemic explicit și nemijlocit.)

Cu referire la începuturi, o mențiune specială merită modul remarcabil de prezentare grafică a celor dintâi 18 numere ale RF (înainte de integrarea în „stasul" Editurii Academiei și schimbarea titulaturii în REF). Materialul copertei, *culoarea* acesteia mereu schimbată de la un număr la altul, calitatea hârtiei (îngăduind posibilități superioare de imprimare a notelor muzicale și a notației coregrafice, ba chiar și — rare — reproduceri de imagini color ...) făceau în acei ani (1956—1963) din RF o publicație de relevantă ținută grafică, sobră și elegantă ...

Se cuvine de asemenea menționat că instaurarea rubricii „Breviar" (inițiată de la nr. 4/1988) formează una din modalitățile inovatoare prin care, pe lângă altele, cel de al treilea redactor-șef al revistei — Al. Dobre — a izbutit să aducă o sensibilă, radicală schimbare și înviorare în „rutina" structurii oarecum *prea* stabile, ba chiar închistate a revistei de până în anul 1985 inclusiv ! De altfel, o dată cu nr. 1/1986, s-a produs și *totala* schimbare la față a copertei, trecând de la culoarea maronie (în 1964), apoi cu îndelungată stabilitate bleu, din anii 1965—1985, la coperta albă și o altă formă de literă a grafiei titulaturii ... Trebuie, în genere, subliniat că începând cu anul al 31-lea de apariție, o dată cu *noul*, al treilea redactor-șef Al. Dobre, se poate vorbi de o vădită dorință stăruitoare de *re*animare a revistei, prin mai multă varietate și mobilitate în „sumar" — cu noi rubrici : „Viața științifică" ..., „Profil contemporan" ..., „In memoriam" ..., „Restituiri" ..., „Românii de pretutindeni" ... ; ca și prin sublinierea, chiar din sumar, a unor prilejuri aniversare și a unei tematici de *nemijlocită* actualitate : „Editorial".

Cu privire la perioada de început a RF trebuie negreșit relevat spațiul destul de larg acordat publicării sistematice a bibliografiei de specialitate. Alcătuirea bibliografiei generale a domeniului culturii populare fiind o preocupare constantă în planul de cercetare al Institutului, chiar de la întâiul nr. 1/1956 al RF s-a inclus în final (p. 344—384) *Bibliografia folclorului românesc pe anii 1944—1950*, întocmită de I. Mușlea (făcând astfel legătura cu Bibliografia curentă, apărută în perioada interbelică în „Anuarul Arhivei de folklor", prin grija aceluiași autor). Nr. 4/1957 al RF cuprinde și bibliografia anilor 1951—1955, realizată de I. Mușlea. I. Taloș semnează în nr. 4/1958 bibliografia pe 1956. Cu începere din nr. 3—4/1959, bibliografia pe 1957, „prima încercare de bibliografie exhaustivă a folclorului și etnografiei", apare sub semnătura lui A. Fochi, acesta continuând să publice (până la transformarea RF în REF), în ultimul număr al fiecărui an, bibliografia pe anul precedent (până în 1962 inclusiv). (După aceasta A. Fochi a continuat să se ocupe de realizarea — inițiată

https://biblioteca-digitala.ro

încă din anii '50 — a marii bibliografii generale, retrospective, începând cu anul 1800; bibliografia curentă, anuală, a rămas încredințată unui colectiv restrâns, condus de E. Dăncuș, apoi de G. Caludi, căutându-se *alte* căi de publicare — concentrată, selectivă —, materialul minuțios prelucrat rămânând, din nefericire, în cea mai mare parte *ne*publicat până astăzi!) De aceea merită a fi subliniată inițiativa de a *re*lua publicarea bibliografiei anuale cu începere din nr. 6/1993. (De asemenea, între 1986 și 1989 se remarcă reapariția consecventă a unei, totdeauna substanțiale, rubrici „Cronica discului", semnată de T. Alexandru, rubrică inițiată încă din anul 15 (1975), nr. 5, p. 425, dar întreruptă la anul 22 (1977), nr. 1; mai mult decât o simplă „cronică" de semnalare, este vorba de unele, numeroase precizări minuțioase ori largi „paranteze" deosebit de instructive, savante, nu numai muzicologice, rezultat al unor adevărate „cercetări" științifice originale, ad-hoc ...)

Pentru o disecare foarte selectivă a conținutului revistei, o atenție aparte se cuvine acordată, cât se poate de concentrat, pentru a releva, sistematic, mai întâi articolele de îndrumare programatică (oglindind evoluția schimbărilor orientative ale revistei); se cuvin de asemenea semnalate unele articole de sinteză recapitulativă privind etape succesive ale evoluției cercetărilor de specialitate în cursul celor patru decenii; apoi menționarea unor numere speciale, cu caracter festiv sau cu profil tematic declarat, renunțând în cele din urmă cu totul la menționarea — și mai anevoioasă — a unor articole de remarcabilă valoare pentru cercetarea de specialitate (numărul acestora fiind totuși prea mare, iar selecția oricum subiectivă!).

Așadar „prefața" revistei o constituie un scurt articol (de numai o pagină și jumătate), cu caracter bătrânesc, sfătos, tipărit în deschiderea primului număr (1/1956, p. 7—8): *Cuvânt înainte*, semnat de S.V. Drăgoi. Menționând activitatea meritorie a „înaintașilor [...] pionieri ai folcloristicii noastre", *Cuvântul înainte* arată că „preocupările însă s-au îndreptat mai mult spre folclorul literar, foarte puțin spre cel muzical și aproape deloc spre dansuri. O revistă de folclor care să cuprindă creația populară în ansamblul ei sincretic nici nu se putea înjgheba din cauza stadiului cercetărilor și condițiilor din acele vremuri. [...] Acum că cercetătorii noștri științifici din lăuntrul și din afara Institutului [...] și-au desăvârșit cunoștințele de specialitate, [...] când necesitatea imperioasă și generală de a publica o revistă de folclor se face tot mai mult simțită, [...] nouă, Institutului, ne revine plăcuta sarcină de a publica această revistă [...]; noi înțelegem ca ea să fie a tuturor oamenilor de știință din domeniul folclorului [...] Scopul revistei este afirmarea tinerei noastre școli folcloristice, informarea cititorilor asupra rezultatului muncii noastre, dezbaterea problemelor ce preocupă pe folcloriștii noștri și pe cei din străinătate, informarea celor de la noi asupra stărilor de peste hotare din acest domeniu. [...]. Paginile revistei noastre sunt deschise tuturor specialiștilor atât din țară cât și din străinătate [...] Lupta cinstită de opinii va găsi în paginile revistei noastre loc de frunte. Singura condiție a acceptării lor va fi, permanent, criteriul științific. În sfârșit, dorim ca această revistă, pe lângă înaltul nivel științific ce i se cere, să fie cât mai bogată și variată în conținut". etc. Se schițează astfel cu desăvârșită concizie și limpezime, în linii largi: menirea, profilul și opțiunile conținutului RF.

https://biblioteca-digitala.ro

Editorialul de fond, articol-program cu o largă deschidere de perspectivă ştiinţifică, atât retrospectiv cât şi spre viziunea continuităţii în viitor, îl constituie *Problemele şi perspectivele folcloristicii noastre*, semnat de redactorul-şef Mihai Pop. (Articolul este pe larg, şi elogios, evocat în memorialul *Dezvoltarea folcloristicii şi etnografiei româneşti în deceniul 1950—1960* — cu foarte preţioase referiri la contextul „istoric" al înfiinţării Institutului şi al apariţiei RF — de Pavel Ţugui, care la vremea respectivă era conducătorul şi responsabilul nostru nemijlocit în cadrul forului superior, Ministerul Culturii ... [27]) În cât mai puţine cuvinte, după sinteza recapitulativ-istorică, articolul lui M. Pop conţine orientarea teoretică, descrierea programului efectiv cuprinzând însumarea agendei îngemănate de probleme ale activităţii Institutului şi revistei. Nimeni nu e în măsură să ştie mai bine şi mai direct decât P. Ţugui ... *marea* dificultate de a alcătui, pe atunci, un articol-program satisfăcător şi corespunzător cerinţei *tuturor* furcilor caudine ale vigilenţei cenzurii ideologice ! De aceea merită a reproduce aici consideraţiile şi aprecierile lui P. Ţugui privind „«studiul program» [...] care a solicitat numeroase investigaţii despre «moştenirea cercetărilor de folcloristică românească», orientările în cercetarea folclorului din alte ţări, poziţia faţă de unele chestiuni spinoase, ca de pildă «statutul» folclorului grupurilor etnice minoritare, fixarea obiectivelor centrale ale activităţii folcloriştilor români în perioada următoare, metodologia cercetării şi valorificării etc" [28]. Şi P. Ţugui continuă : „Studiul, semnat de Mihai Pop, a avut şi, din multe puncte de vedere, continuă să aibă încă mare valoare principială. În ansamblu, problemelor puse în discuţie autorul le dă răspunsuri competente, rezonabile, neumbrite de atitudini înguste, dogmatice sau proletcultiste, iar tonusul patriotic şi umanist al textului a fost întâmpinat de oamenii de cultură cu deosebită înţelegere şi simpatie. Un interes aparte a stârnit , în epocă, capitolul privitor la folcloristica românească din secolul XX, bine informat şi redactat cu obiectivitate, încât nici unul dintre protagoniştii angajaţi cu devoţiune în procesul de modernizare a cercetărilor şi îmbogăţirea tezaurului cultural prin culegeri de folclor literar, muzical, coregrafic, teatral, religios, nu este ignorat. Autorul articolului mânuieşte cu iscusinţă spiritul critic, *dezvăluind* valorile autentice moştenite de la generaţiile de folclorişti din deceniile anterioare ... " [29].

Citarea *in extenso* a menţiunilor lui P. Ţugui — personajul *cel mai* competent în evocarea contextului istoric al „momentului" iniţial al revistei — ne scuteşte de a recapitula cu alte vorbe conţinutul şi calităţile articolului-program, din nr. 1/1956.

Pe parcursul anilor, alte precizări şi nuanţări privind orientarea programatică a revistei şi a activităţii Institutului—în recapitularea cărora nu putem stărui amănunţit —se află în articolele semnate de M. Pop. precum : *Noi orientări în studiile de folclor*, 3(1958), nr. 4. p. 7 ; *Câteva observaţii privind cercetarea folclorului contemporan*, 4(1959), nr. 1—2, p. 57 ; *Sarcini şi perspective* [fără autor], 5(1960), nr. 3—4, p. 7—9 ; *Corpus-ul folclorului românesc*, 14(1969), nr. 3, p. 169 ; *Realizări şi perspective în folcloristica românească*, 15(1970), nr. 1, p. 3 ; *Folclorul în contemporaneitate*,

[27] Cf. P. Ţugui, *op. cit.*, p. 281.
[28] *Ibidem*, p. 283.
[29] *Ibidem*, p. 284.

https://biblioteca-digitala.ro

16(1971) nr. 5, p. 351 ... Între acestea, mai ales ultimele două articole, din anii 1970 și 1971, au avut un rol deosebit pentru racordarea cercetărilor folclorice românești la *cele mai* noi frământări de idei din științele sociale ale vremii (teoria informației ; structuralism ; teoria modelelor ; semiotica) ... Nota comună a tuturor acestor articole răspunde întru totul acelui fierbinte îndemn testamentar formulat de D. Caracostea, în anul 1956, chemând stăruitor către „... nemulțumirea, frământarea, ochiul mereu atent asupra a tot ce se face aiurea, nu pentru a imita, dar pentru a făuri tăindu-ți propria cale" [30] !

Calitatea principială programatică și orientativă se află și în articolele lui O. Bârlea : *Câteva considerații asupra metodei filologice în folcloristică*, 2(1957), nr. 3, p. 7 ; *Principiile cercetării folcloristice*, 11(1966), nr. 3, p. 201 ; și *Cercetarea prozei populare epice*, 1(1956), nr. 1—2, p. 109. (Chiar dacă poate lipsite de strălucirea sugestivă a articolelor lui M. Pop, și acestea sunt contribuții elevate de concepție teoretică și metodologică, și cu un caracter foarte practic și concret).

O serie de articole apărute în cursul anilor merită a fi de asemenea reținute pentru calitatea lor de sinteză retrospectivă : *** *23 August 1958*, 3(1958), nr. 3, p. 7 ; *** *Unele realizări ale folcloristicii noastre în cei 15 ani de la eliberare*, 4(1959), nr. 1—2, p. 11 ; A. Fochi, *15 ani de folcloristică în RPR*, 8(1963), nr. 1—2, p. 124 ; *** *Etnografia și folcloristica românească în anii de după eliberare*, 9(1964), nr. 4—5, p.321 ; A. Vicol, *IEF la cea de a 30-a aniversare a Eliberării*, 19(1974), nr. 4, p. 261.

Reținem de asemenea alcătuirea specială a unor numere cu caracter festiv, și îndeosebi a celor cu conținut tematic concentrat în jurul unor anume probleme : 4(1959), nr. 1—2, „volum închinat celei de a 15-a aniversări a eliberării patriei noastre" ; 11(1966), nr. 1 cu specială privire asupra relației folclor-etnografie și istorie ; 11(1966), nr. 3 , cu probleme de metodologie ; 11(1966), nr. 5—6 *și* 12(1967), nr. 1, cu privire la activitatea unor iluștri precursori ; 13(1968), nr. 6, închinat memoriei lui C. Brăiloiu (la zece ani de la deces) ; 14(1969), nr. 3, pentru dezbaterea problemelor „Colecției naționale de folclor" ; 14(1969), nr. 6 și 16(1971), nr. 6, problemele *Atlasului etnografic al României* ; 22(1977), nr. 1, dedicat „semicentenarului întemeierii Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor Români, lui C. Brăiloiu, întemeietorul ei" ; 36(1991), nr. 3—4, integral cu tematică paremiologică ; 38(1993), nr. 1—2, cu inscripția pe copertă : „75 ani de la Unirea Basarabiei și Bucovinei de Nord cu România" ; 38(1993), nr. 4, „Centenar C. Brăiloiu" ; 39(1994), nr. 1—2, cu subtitlul pe copertă : „45 ani de la înființarea IEF" ; 39(1994), nr. 3—4, cu primul capitol intitulat „Centenar C. Brăiloiu" (cu cinci articole ad-hoc).

... Nenumărate sunt, în cursul celor patru decenii, articolele cuprinzând contribuții originale, rezultate deosebite ale atâtor cercetări pasionate, de remarcabilă temeinicie și profunzime, marcând semnificativi, esențiali pași progresivi (cuceriri și ipoteze) în *toate* domeniile și genurile științei etnofolclorice românești : literatură populară, etnomuzicologie, coregrafie, obiceiuri, etnografie (cultură materială și spirituală), artă populară, istoria, teoria și metodologia de specialitate ... De altfel, majoritatea paginilor revistei *nu* sunt simple efemeride de conjunctură, întâmplătoare

[30] Cf. D. Caracostea, *Poezia tradițională română*, București, Editura pentru Literatură, 1969, I, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro

înseilări de circumstanţă, deoarece „vigilenţa" colectivului de conducere al revistei asupra conţinutului *ştiinţific* al articolelor (pentru trierea şi promovarea acestora) nu a rămas niciodată mai prejos de veghea... cenzurii ideologice ! Referinţele la „ştiinţa sovietică" nu au fost niciodată doar simplă pavază sau pretext oportunist, căutându-se a fi *totdeauna* în echilibru corect privind legătura cu tradiţiile ştiinţei româneşti de specialitate şi legătura cu ştiinţa occidentală. „Modelul" şi „tonul" potrivit, precum şi proba ineluctabilă — *scripta manent* ! —, apar cu prisosinţă, mai cu seamă în articolele programatice de orientare şi îndrumare ale profesorului M. Pop. Oglindă permanentă a evoluţiei activităţii Institutului, revista a fost, consecvent şi la timpul potrivit, laboratorul proiectării şi al mersului marilor lucrări (cercetările monografice zonale sub titlul *Folclorul RPR*, din anii 1960—65 ; cercetarea pe domenii de specialitate şi „pe genuri", din cadrul „Colecţiei naţionale de folclor" ; *Atlasul etnografic al României* .. ...). Prin marea varietate şi adâncime , paginile RF/REF — peste 16 000 de pagini ! — alcătuiesc *summa-summarum* o veritabilă enciclopedie dinamică, o lucrare omnilaterală a domeniului culturii populare româneşti, treptat şi mereu perfectibilă *în mers* ..., scrisă de mâna, individuală şi colectivă, a două generaţii de colaboratori maturizaţi în două etape : cea încheiată, prerevoluţionară ; cea în curs de desfăşurare — postrevoluţionară ... Vremea tulbure şi ameninţătoare, a stângismelor celebrului articol „critic" din „Lupta de clasă" [31], e astăzi de mult trecută, cu *toate* vicisitudinile şi spaimele respective ! Câteva condeie s-au frânt şi s-au irosit între timp sub povara anilor (... O. Bârlea, ... A. Fochi, ... Paula Carp, ... G. Ciobanu, ... A. Bucşan ş.a.), dar slova lor de aur a rămas pentru totdeauna vie în paginile revistei ! Înseninarea treptată a noilor orizonturi din perspectiva ultimilor ani cheamă acum la o *nouă* viaţă, *re*înfloritoare a bătrânei RF/REF [32] — periodic de specialitate şi cu o activitate mai îndelungată decât a tuturor revistelor de odinioară din acest domeniu, aceasta fiind revista care chiar şi *numai* prin cele de până acum a împlinit cu prisosinţă năzuinţele atâtor trudnici înaintaşi şi ale cutezătoarelor lor periodice : „Şezătoarea", „Izvoraşul", „Grai şi suflet", „Anuarul Arhivei de folklor" etc ... Minţi bine pregătite şi vrednice noi condeie le continuă şi le urmează pilda şi îndemnul testamentar, sub vechea şi ocrotitoarea pavăză — Academia Română cu nepieritoarele ei modele : ... B. P. Haşdeu, S. Fl. Marian, O. Densusianu, D. Caracostea, C. Brăiloiu, I. Muşlea ...

[31] Cf. Ileana Vrancea, *Cu privire la unele studii despre folclorul literar*, în „Lupta de clasă", 39 (1959), nr. 2, p. 98—111....

[32] Cf. Al. Dobre, *Locul şi rolul revistelor de etnografie şi folclor în cunoaşterea şi cercetarea culturii populare româneşti*, în REF, 35 (1990), nr. 5—6, p. 382.

https://biblioteca-digitala.ro

CULTURA POPULARĂ ÎN CONTEXTUL FILOSOFIEI CULTURII, LA TUDOR VIANU

MARIN AIFTINCĂ

Dintre toate silinţele teoretice ale lui Tudor Vianu, apărarea demnităţii filosofice a culturii ni se pare a fi o predominantă. Această direcţie de gândire şi creaţie se identifică, în special, în filosofia culturii şi a valorii cărora le consacră poate cea mai mare parte a eforturilor, într-o perioadă de adâncă tensiune a confruntărilor de idei în domeniu. Sub impulsul evoluţiei spectaculoase a ştiinţelor omului sau ale spiritului, metafizica revendică rigoarea ştiinţifică, iar cultura este traversată de o profundă criză sub impactul diferenţierii şi conflictului valorilor, al civilizaţiei moderne. Într-o asemenea situaţie, filosofia culturii era chemată să aducă limpezirile conceptuale ; să explicitezе şi să sistematizeze numeroasele concepţii şi puncte de vedere asupra fenomenului culturii, conturând un orizont teoretic la care să poată acosta celelalte discipline ale spiritului.

Când, în toamna lui 1929, îşi inaugura cursul de *Filosofia culturii*, la Facultatea de Filosofie şi Litere a Universităţii din Bucureşti, fiind primul curs de acest fel din ţara noastră, Tudor Vianu aducea în atenţia publicului, şi sub forma prelegerii universitare, roadele cercetărilor anterioare, ale meditaţiilor într-un domeniu ce purta încă pecetea tinereţii, dar mai cu seamă a actualităţii [1]. De fapt, el intervenea astfel într-o amplă şi pasionantă discuţie privind fenomenul culturii, nu pentru a inventaria conceptele aflate în circulaţie, ci pentru a-şi face cunoscută poziţia proprie, care se întemeia pe o filosofie ce înţelege omul ca o fiinţă capabilă să înfrunte destinul tragic prin activism şi creaţie valorică, spre a-şi legitima existenţa şi originalitatea în lume.

[1] La invitaţia lui Dimitrie Gusti, decanul Facultăţii de Filosofie şi Litere a Universităţii din Bucureşti, Tudor Vianu începe, în 1929, să ţină cursul de *Filosofia culturii*, care va dura până în 1935. În prealabil i se publicase, în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", anul VIII, nr. 1—3, 1929, studiul *Concepţia raţionalistă şi istorică a culturii*, republicat, în 1938, sub titlul *Raţionalism şi istorism*, cu subtitlul *Studiu de filosofia culturii*. Cursurile lui Vianu, *Introducere în ştiinţa culturii* şi *Ideile fundamentale ale culturii moderne*, au apărut în câte două ediţii litografiate consecutive, în anii 1931 şi 1934. Primul dintre acestea, *Introducere în ştiinţa culturii*, a fost publicat, fără schimbări importante, în 1943, sub titlul *Filozofia culturii* ; ediţia a doua, revăzută, apare în 1944. Ulterior, Vianu îşi va arăta părerea de rău că a publicat această carte pe baza notelor de curs şi nu a folosit ocazia pentru a scrie o carte nouă, cu dezvoltări teoretice şi bibliografie la zi (Vezi : Tudor Vianu, *Idei trăite*). Concepţia activistă asupra culturii, promovată de Vianu, stă la baza *Esteticii* sale, în care arta este privită „ca forma cea mai perfectă a muncii omeneşti" şi un cadru ce poate orienta eforturile civilizaţiei timpului său (vezi Tudor Vianu, *Opere*, vol. 8, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 5—6).

R E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 39—44, Bucureşti, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

Analizând fenomenul cultural cu modernă comprehensiune şi spirit creativ omniprezent, Tudor Vianu structurează materia de studiu astfel încât decelează o teorie formală şi o alta materială a culturii. Prima se ocupă de conceptul general de cultură şi sfera sa de cuprindere, aducând lămuririle corespunzătoare într-o admirabilă manieră ştiinţifică ; a doua, teoria materială a culturii, prilejuieşte autorului cercetarea condiţiilor de posibilitate a întrupării valorilor culturale, mijloacele care facilitează această obiectivare şi, în fine, idealurile ce îndrumă faptele de cultură. În acest context, Vianu abordează cultura populară, alături de tehnică şi faptul tehnic, maşinismul şi implicaţiile sale, şcoală şi familie—factori ce alcătuiesc mijloacele culturale, întrebuinţate în chip activ [2], în procesul de creaţie.

În ce sens este tratată aici cultura populară? Folosind această sintagmă Vianu are în vedere nu ansamblul manifestărilor de cultură din lumea satelor sau a celor ce constituie folclorul şi tradiţiile populare, cum s-ar putea înţelege într-o primă instanţă. El se referă la factorii culturii care acţionează în societate, dincolo de şcoală şi peste limita şcolarităţii, considerându-i, în spiritul concepţiei sale, drept mijloace ale culturii, cărora le atribuie denumirea sintetică de cultură populară [3].

Legat de noţiunea din discuţie, precizăm că Vianu, la curent cu cele mai noi orientări în gândirea filosofică europeană a timpului, este poate unul dintre cei dintâi, care, într-o viziune teoretică bine articulată, aşază valoarea la temelia culturii, înţeleasă ca fenomen ce defineşte existenţa specifică a omului. Căci nimic altceva decât numai valoarea dă profunzime şi trăinicie culturii. Din această perspectivă, filosoful priveşte cultura ca fiind „introducerea obiectelor acestei lumi în sfera feluritelor valori" [4]. Şi numai un asemenea act spiritual dă sens lumii în care trăim. Subordonate valorilor, lucrurile devin bunuri şi capătă semnificaţie pentru noi.

Elaborându-şi demersul teoretic, Vianu este atent la realitatea socială a vremii. El observă că lumea modernă îl pune pe om în anumite împrejurări, care îl fac să piardă sensul vieţii, îi întunecă semnificaţia lucrurilor. În atari condiţii, apare necesitatea restabilirii echilibrului pierdut, a salvării demnităţii omului. Tocmai această misie o conferă filosoful mijloacelor culturii populare. Deci, le investeşte cu o funcţionalitate deosebit de importantă pentru individ şi colectivitate.

În prelungirea condiţiilor materiale ale culturii, Vianu stăruie asupra condiţiilor spirituale, între care primul loc îl rezervă tradiţiei. Pentru că tradiţia înseamnă „influenţa muncii culturale anterioare asupra celei prezente" [5]. Chiar dacă îi detectează anumite limite, filosoful recunoaşte

[2] Vianu face distincţie între filosofia culturii şi ceea ce numeşte „ştiinţele culturii", sintagmă vehiculată în epocă. Deosebirea instituită între lumea fizică şi cea morală, între natură şi cultură, precum şi cercetarea cu metodă a culturii a dus la constituirea, în sec. XIX, a unei discipline filosofice autonome, care este filosofia culturii. Ştiinţele spiritului sau ştiinţele culturii, cum le-a spus H. Rickert, mai recent ştiinţele omului, sunt discipline particulare, care cuprind : sociologia, antropologia, lingvistica, psihologia, etnografia, istoria religiilor etc. Generalizând asupra rezultatelor ce i le oferă aceste discipline particulare, filosofia culturii se află la un nivel de generalitate mai ridicat decât al acestora. Discuţiile pe această temă au o istorie bogată şi nu s-au încheiat încă.

[3] Tudor Vianu, *Filosofia culturii*, în *Opere*, vol. 8, p. 255.

[4] Cf. *ibidem*, p. 243.

[5] *Ibidem*, p. 280.

https://biblioteca-digitala.ro

puterea tradiției în ansamblul culturii. Omul trăitor în colectivitățile tradiționale nu resimte nevoia prezenței mijloacelor culturii populare. Pentru că el trăiește valorile etice, artistice, religioase și metafizice o dată cu tradițiile ce i se transmit. În schimb, cel dislocat din sânul tradiției sau cel ce se înstrăinează de această zestre se alege, de multe ori, cu un gol în suflet, care îl tulbură adânc. Cu deplină obiectivitate, Vianu este de părere că vinovate de asemenea tulburări sunt unele fenomene ale evoluției lumii contemporane, ca trecerea de la grupuri sociale restrânse la grupuri mai mari; de la grupuri omogene, la grupuri eterogene; migrația de la sat la oraș etc. Toate aceste fenomene determină consecințe negative, iar atenuarea sau anihilarea lor impun acțiunea mijloacelor culturii populare.

În aceeași categorie cu cele menționate, Vianu include și fenomenul specializării profesionale. Desigur, el dă prețuirea cuvenită profesionistului, întrucât este indispensabil societății moderne, dar aceasta nu-l împiedică să-i vadă unele consecințe neprielnice, care duc la ceea ce a numit „criza de viață a profesionistului" [6]. Există multe profesiuni, în special din domeniile supuse mecanizării, dar și unele îndeletniciri intelectuale a căror natură le face prea limitative în raport cu energiile și aspirațiile celor ce le practică. Individul, prins într-un astfel de cadru, „simte că viața sa adevărată s-ar putea dezvolta [...] dincolo de preocuparea sa profesională" [7]; urâtul îl însoțește adesea și îi provoacă insatisfacția în viață. Vianu consideră că aceste condiții au dus la apariția unui tip uman specific civilizației mașiniste, care este *veleitarul*, nemulțumit că viața sa nu-i completă și dorește să o întregească printr-o îndeletnicire ce îl atrage, diferită de profesia lui. În ajutorul unor astfel de nemulțumiți vine cultura populară, pentru a le da sentimentul de plinătate a vieții. Dar nu numai atât. Vianu descoperă utilitatea culturii populare și în alte împrejurări, cum este aceea de a da o întrebuințare, în acord cu demnitatea omenească și aspirația către valori, timpului liber de care beneficiază lucrătorul din industrie grație mecanizării proceselor de producție.

Pe lângă rosturile amintite, Tudor Vianu acordă culturii populare o dimensiune educativă, într-o vreme în care intelectuali de frunte de la noi gândeau și acționau în sensul lărgirii orizontului de cunoaștere al populației, văzând în aceasta o condiție a îmbunătățirii vieții celor mulți și a progresului general al țării. Filosoful sesizează că, în condițiile vieții practice, oamenii se conduc după deprinderi empirice, fapt ce le îngustează drepturile politice, randamentul muncii și le obturează accesul la binefacerile civilizației. Remediul constă în completarea cunoștințelor generale ale cetățenilor, încât aceștia să capete deprinderea de a acționa după îndrumările științei. Aici este nevoie de intervenția culturii populare, care trebuie să participe la ridicarea oamenilor la lumina cunoașterii. „A instrui pe om în drepturile sale politice, a-l învăța să trăiască conform prescripțiilor științei, a-i completa cultura profesională" [8] reprezintă, după Vianu, scopul nobil al culturii populare. Această opțiune este numai un aspect dintre cele circumscrise tezei sale, potrivit căreia cultura are particularitatea de a „introduce în realitate unele finalități"; ea este expresia sco-

[6] *Ibidem.*

[7] *Ibidem*, p. 281.

[8] *Ibidem*, p. 281—282.

https://biblioteca-digitala.ro

purilor prin care omul adaugă sau introduce în natură rezultatele intervenţiei sale spirituale.

Vianu elaborează o filosofie a culturii prin raportare critică la concepţiile raţionalistă şi istoristă în domeniu, cărora le descoperă unele scăderi, şi formulează o concepţie activistă a culturii. Meritul acesteia este acela că evită unilateralitatea raţionalismului, fatalismul istorismului şi ţine seama de libertatea creatoare a omului, de pluralismul cultural. Aşa după cum autorul însuşi afirmă, activismul cultural, ocolind contemplativismul şi absolutismul, dă expresie unei triple orientări : a eticului, teoreticului şi esteticului [9]. El înseamnă acţiune, creaţie valorică sub semnul iubirii de oameni şi al aspiraţiei de perfecţionare a sorţii omeneşti ; al patosului teoretic şi, în fine, al unei armonioase convieţuiri sociale. În concordanţă cu idealul activismului cultural, Vianu, după ce delimitează funcţiile culturii populare, insistă asupra mijloacelor de acţiune ale acesteia.

În primul rând, filosoful recunoaşte necesitatea continuării tradiţiei, periclitată de evoluţia vieţii moderne. Încă în anii 1929—1934, el aprecia că mijloacele în stare să asigure această continuitate şi revitalizare a tradiţiei includ încurajarea producţiei de artă populară ; crearea unor şcoli speciale în acest scop ; tipărirea şi difuzarea de izvoare, organizarea de expoziţii etc. Recomandând aceste posibilităţi de susţinere a tradiţiei, Vianu îşi pune optimismul sub cenzura gândului filosofic. El înţelegea foarte bine că progresul societăţii moderne, sub impulsul tehnologiei, nu poate lăsa intactă tradiţia. Încercările, fireşti, de a o salva pot să nu aibă întotdeauna efectele dorite. În cazul artei populare, filosoful remarcă adevărul că produsele industriei artistice, practicată în ateliere sau şcoli, sub protecţia statului, dau impresia de artificialitate, de neautentic. La fel, reînvierea dansului ţărănesc, a costumului popular la ocazii festive are aerul unei întreprinderi muzeologice [10]. În opinia lui, acţiunile de acest fel pot avea succes în mediile sătești, acolo unde tradiţia a fost numai întunecată, însă nu a dispărut.

Altfel stau lucrurile în cazul în care cultura populară este solicitată să participe la completarea vieţii spirituale şi luminarea conştiinţei oamenilor. Aici Tudor Vianu identifică o serie de mijloace pentru acţiune, precum sunt : expoziţiile deschise în săli pentru un public cât mai larg ; multiplicarea copiilor după opere de artă ; concertele, ediţiile populare de carte, muzeele, universităţile populare, cinematografele, radiodifuziunea [11]. Toate la un loc formează un potenţial imens, capabil să contribuie la creşterea culturii generale a poporului, îndeosebi a celor strâmtoraţi de graniţele profesiunii lor. Nu se poate să nu remarcăm că aceste mijloace sunt aproape identice cu cele pe care, după 10—15 ani, sociologia americană le numeşte, cu un termen sintetic, *mass-culture*, adică cultură produsă după normele fabricării industriale şi răspândită prin tehnici de difuzare masivă [12].

Sub aspectul mijloacelor de acţiune, cultura populară, aşa cum o concepe Vianu, pare a fi un sistem lipsit de unitatea scopului. Acele mijloace care ţintesc către o necesară revigorare a tradiţiei presupun încura-

[9] *Ibidem*, p. 341.
[10] *Ibidem*, p. 282.
[11] *Ibidem*.
[12] Vezi Edgar Morin, *Cultura de masă*, în *Sociologia franceză contemporană*, Bucureşti, Editura Politică, 1971, p. 626—629.

https://biblioteca-digitala.ro

jarea valorilor paseiste, a celor rustice. De cealaltă parte sunt mijloacele destinate întregirii culturii generale a omului, care implică afirmarea valorilor specifice vieții urbane și ale evoluției [13]. De aici rezultă două direcții de acțiune, divergente, care pot configura două realități ce concentrează sforțările celor ce-și asumă idealul cultivării mulțimilor : o cultură populară tradițională și o cultură populară progresistă și urbanizată. Vianu, care a analizat cu acribie conflictul și unitatea tuturor valorilor, este tentat să vadă în acest contrast o divergență mai profundă existentă în structura spirituală a lumii moderne, în care trecutul este suficient de viguros, încât nu ne putem elibera de el, iar viitorul ne captează destul de puternic, determinând proiecte și decizii în sensul său. Ni se pare însă că această luptă între trecut și viitor a marcat mai totdeauna prezentul, numai că acum inserția masivă a științei și tehnologiei în viața cotidiană o face mai sesizabilă și îi accentuează caracterul dramatic.

Deși cultura populară corespunde unor necesități autentice, iscate din aspirațiile mai înalte ale sufletului omenesc ; deși mijloacele ei de acțiune corespund scopurilor cu care au fost investite, Vianu observă că există, totuși, unele inconveniente „legate de scopul și procedeele culturii populare" [14]. Neajunsul major sesizat de el constă în caracterul întâmplător, oarecum haotic al ofertei culturii populare. Consecința supărătoare ce decurge de aici este *semidoctismul*. Omul instruit dincolo de școală își însușește o sumă de cunoștințe superficiale, nesistematizate. Pe baza unei asemenea provizii intelectuale, însă, el capătă o siguranță de sine, o suficiență cu totul regretabile. Este un rezultat al culturii populare apreciat de Vianu ca fiind foarte primejdios. Din păcate, însă, fenomenul sesizat și descris de filosof se afla numai la început ; el va atinge abia în zilele noastre dimensiuni copleșitoare, ca urmare a expansiunii mass-media electronice și a sateliților de telecomunicații. Efectul este concretizat în „cultura mozaicată", de care vorbește Abraham Moles, întrezărind în ea declinul culturii umaniste. Trebuie să recunoaștem, totuși, că această cultură de masă, devenită o caracteristică majoră a timpului nostru, nu are numai urmări negative. Când valorizăm trebuie să cântărim cu obiectivitate avantajele și neajunsurile acestui tip de cultură. Cred că în absența sa, marginile ignoranței și lipsei de civilizație ar fi fost mult mai largi și mai stânjenitoare.

Este important de reținut că Vianu nu se limitează la semnalarea consecințelor negative ale culturii populare. Spirit constructiv, animat de idealul clasic al omului, el caută întotdeauna soluții, ceea ce nu este deloc simplu. Ca atare, și în situația la care ne referim întrevede descentralizarea culturii populare și organizarea ei după sistemul unor comunități culturale mai restrânse, „crescute din anumite interese spirituale și locale" [15]. Un factor central poate numai să susțină, să stimuleze inițiativa, dar aceasta trebuie să aparțină totdeauna unui grup restrâns, pe cât posibil constituit în jurul unei personalități, decis să surmonteze brutalitatea și stresul cotidian, să „recupereze sentimentul spiritual al vieții" [16]. Inițiativa spri-

[13] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 283.
[14] *Ibidem*, p. 284.
[15] *Ibidem*, p. 285
[16] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

jinită pe interese particulare și locale, pornite dintr-o motivație gravă și adâncă a sufletului, este rodnică și profitabilă în spațiul culturii populare. Munca în asemenea comunități culturale concrete trebuie să aibă caracterul unei consfătuiri, într-o atmosferă intimă, grupând un public constant, a cărui năzuință către cultură este susținută de o latură importantă, de noblețe, a caracterului său. În asemenea împrejurări, diletantismul și semidoctismul ar fi descurajate, iar cultura populară și-ar afla matca potrivită de evoluție. Soluția avansată de Vianu ni se pare deosebit de actuală, mai ales în condițiile invaziei audio-vizualului, care încurajează pasivitatea, uneori gustul îndoielnic, comportamente de viață străine esenței umane. Și, desigur, nu în ultimul rând, actualitatea ei derivă și din faptul că este subsumată concepției activiste a culturii, călăuzită de idealul umanist. Aceasta înseamnă cunoaștere, creație, acțiune pentru desăvârșirea de sine și extirparea răului din lumea în care trăim. De un asemenea activism are nevoie societatea românească de astăzi.

Este un motiv de nedisimulată mândrie să constatăm prospețimea gândirii lui Vianu, acum, la împlinirea a 130 de ani de la întemeierea Academiei Române, instituție fundamentală a neamului, pe care filosoful a slujit-o cu întregul său devotament, cu aleasă distincție intelectuală.

https://biblioteca-digitala.ro

PREOCUPĂRI ETNOGRAFICE ÎN OPERA ŞI ACTIVITATEA GEOGRAFULUI N. AL. RĂDULESCU

SORINA VLAD

N. Al. Rădulescu — personalitate de primă mărime a geografiei româneşti — s-a remarcat şi prin coordonata etnografică a activităţii sale.

S-a născut în urmă cu 90 de ani, la 22 octombrie 1905, pe meleagurile de la Curbura Carpaţilor (în Budeştii Vrancei), într-o numeroasă familie de podgoreni. Studiile le începe în satul natal, apoi le continuă la Focşani, la liceul Unirea, unde avea să revină ca profesor de geografie. La Bucureşti, absolvă Facultatea de Filosofie şi Litere, specialitatea geografie, a Universităţii. În 1936 susţine doctoratul la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Cernăuţi, cu menţiunea „foarte bine cum laude", cu teza *Vrancea — geografie fizică şi umană*, lucrare ce va fi distinsă în 1938 cu premiul „Gh. Lazăr" al Academiei Române.

Îşi începe activitatea didactică în 1928, la gimnaziul din Odobeşti, o continuă la liceul Unirea din Focşani şi mai apoi în învăţământul superior, în 1929, pentru o scurtă perioadă la Laboratorul de Geografie al Universităţii din Cernăuţi, ca asistent al prof. Constantin Brătescu, pentru a o relua în 1935, la Seminarul Pedagogic al Universităţii din Cluj. În 1939 este chemat la Universitatea din Bucureşti conferenţiar şi apoi profesor. Un timp este profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale (1943—1946).

Din mai 1948 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, calitate care i-a fost reconsiderată după 1990.

Institutul de Geografie îl numără printre membrii fondatori ai acestei instituţii de cercetare (1944), sub egida căreia, de-a lungul anilor, participă la realizarea unor lucrări de referinţă ale geografiei româneşti.

Între 1953 şi 1963, ca urmare a excluderii sale din rândurile cadrelor didactice ale universităţii bucureştene, activează ca geograf specialist în cadrul unor instituţii de proiectări (Institutul de Studii şi Proiectări Agricole, Institutul de Proiectări şi Amenajări de Construcţii Hidroenergetice), alături de alţi geografi de frunte ai generaţiei sale.

Una din etapele rodnice ale vieţii şi activităţii prof. N. Al. Rădulescu este cea desfăşurată între anii 1963 şi 1971 la Universitatea din Craiova, unde îndeplineşte şi funcţiile de decan al Facultăţii de Istorie—Geografie şi pe cea de prorector al Universităţii.

Activitatea geografică a prof. N. Al. Rădulescu se împleteşte strâns cu aceea a Societăţii de Geografie din România [1], al cărei membru a fost

[1] Societatea de Geografie din România, una dintre cele mai vechi din lume, şi-a sărbătorit în 1995 a o sută douăzecea aniversare.

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 45—51, Bucureşti, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

de la terminarea facultății, participând mai apoi, ca membru al consiliului de conducere și vicepreședinte al acesteia, la îndeplinirea multiplelor sarcini asumate de geografi.

Activitatea sa științifică îndelungată, contribuția la propășirea învățământului superior au fost recompensate cu ordinul Muncii cl. II în anul 1968.

O analiză mai atentă a operei sale științifice și mai ales a concepției privind permanența poporului român și a culturii sale în spațiul carpato-danubiano-pontic reflectă clar o preocupare mai puțin cunoscută și care, în condițiile actuale, se cere a fi recuperată în mod ferm pentru a oferi astfel un tablou complet al contribuțiilor geografilor la dezvoltarea etnografiei românești.

N. Al. Rădulescu s-a format în ambianța climatului științific autohton, având ca îndrumători două personalități ale culturii românești : geografii Simion Mehedinți și Constantin Brătescu, după cum mărturisește în lecția inaugurală a cursului de *Geografie generală și antropogeografie* ținut la 14.I.1947, la Facultatea de Științe a Universității din București : „Cu adâncă emoție mă duce gândul și mai departe, la înaintașii întru specialitate, foști titulari ai catedrei a cărei răspundere îmi revine de aici înainte, din care unul, care se numește cu atâta modestie cel mai vechi dintre geografi, îmi prilejuiește nespusa bucurie onorându-mă cu prezența sa. E vorba de domnul profesor Simion Mehedinți și mult regretatul profesor Constantin Brătescu. Cu focul sufletului lor au încălzit sufletele atâtor generații de studenți și munca lor neostenită a netezit cărările științei noastre, pregătindu-ne drumul larg pe care putem porni fără piedicile înlăturate de strădania lor".

Cum era și normal, lecția inaugurală a cuprins un elogiu adresat acestor doi profesori, „semn de tradiție universitară și de adâncă înrădăcinare a științei în țara noastră, cu o cultură modernă relativ tânără".

Preocupările cu caracter etnografic se fac remarcate în prima parte a activității lui N. Al. Rădulescu fiind orientate pe mai multe direcții, și anume :

Cercetare etnografică de teren, originală, în zona de la Curbura Carpaților, efectuată în paralel cu elaborarea tezei de doctorat *Vrancea — geografie fizică și umană* (1937) ;

Activitate publicistică, ca autor și coordonator al unor reviste în care și-a publicat majoritatea lucrărilor cu caracter etnografic ;

Colecționarea obiectelor cu valoare etnografică din zona Vrancei și inițierea unui muzeu regional pe care l-a condus începând cu anul 1934 și am adăuga o altă direcție legată de activitatea didactică, de *predare a unui curs de etnografie* în anul 1941 pentru studenții geografi de la Universitatea din București.

Între temele abordate în cadrul cercetărilor etnografice din zona Vrancei, N. Al. Rădulescu s-a oprit asupra unor obiceiuri dintre cele mai interesante : „*stâlkii*" sau marcarea locului de mormânt cu o piatră neșlefuită, luată din albia râului, obicei întâlnit și în alte zone ale țării, dar bine păstrat în Vrancea. Lămurirea originii acestui obicei necesita o cercetare mai amplă, mai profundă și în alte zone, autorul presupunând că avem de-a face cu o tradiție transmisă din vremuri străvechi, probabil de la daci.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot despre obiceiuri și tradiții vorbește și lucrarea *Sângiorzul*, prezentându-se un obicei practicat pe Valea Nadășului din ținutul Clujului în legătură cu sărbătorirea zilei de 23 aprilie, praznicul Sfântului Gheorghe. Întregul ritual al acestei sărbători conduce spre practici de magie de fructificare, întâlnite și în alte locuri în Europa, dar numai la popoarele cu veche agricultură și deci cu o viață sedentară îndelungă.

Deosebit de interesant este studiul privind *răspândirea plugului de lemn în România*, demonstrându-se prezența acestuia pe aproape tot teritoriul locuit de daci, marele număr de pluguri de lemn folosite constituindu-se și ca dovezi ale continuității agriculturii românești, a permanenței ei.

Vechea industrie vrânceană *(chiua* și *drâsta)* ca mostră a ingeniozității și priceperii strămoșilor noștri reprezintă un alt exemplu din preocupările etnografice ale geografului N. Al. Rădulescu. Studiul ne oferă o evoluție a acestei „industrii", o repartiție teritorială în zona Vrancei unde aceste instalații, pentru care oamenii s-au hărțuit și s-au judecat de-a lungul istoriei lor zbuciumate, au dăinuit, dar care, în condițiile dezvoltării industriei, vor dispărea, rămânând, ca și în alte zone ale țării, o simplă amintire. De altfel, această dispariție a fost semnalată și pentru alte zone ale țării, după cum reiese dintr-o scrisoare expediată de G. T. Kirileanu, prin care autorul apreciază în mod special studiul despre chiuă și drâstă : „Cu mare interes am citit în „Milcovia" studiul dv. asupra *chiuăi* și *drâstei* în Vrancea. La noi în valea Bistriții n-avem drâste, ci numai chiue și *stedzi* pe pâraele ce curg în Bistrița. Steadza este făcută întocmai ca hultorile din Vrancea. I. Bogdan dă un document de la Ștefan cel Mare în care este o *steadză* pe valea Moldovei. Plutașii numesc *Steadza* din Cheile Bistriții și *Steadza* din Toance, acolo unde căderea șuvoiului e în toată puterea și fierberea, apa curgând vălătuc—grămadă, iar buza plutei cu plutaș cu tot se cufundă pe câteva clipe în înspumegarea năhlapilor (valurilor).

Înainte de război am văzut o dârstă în satul Zărnești lângă Brașov, dar mă tem că va dispărea ca și cele din satul Dârste ! Dv. care ați descris așa de bine drâstele din Vrancea ați fi cel mai în măsură s-o descrieți și pe cea de la Zărnești, dacă mai este în ființă" [2].

Un loc aparte îl ocupă *târgurile* ca fenomene economice de amploare, autorul analizându-le cu precădere pe cele ce se desfășurau în județul Putna ; ca o particularizare, într-un alt studiu este descris *Iarmarocul de la Cașin*, din târgușorul cu același nume de pe valea Trotușului. Este analizată, în manieră geografică, aria de atracție a iarmarocului, precum și evoluția acestuia în raport de condițiile economice și politice.

Se remarcă activitatea de publicist și coordonator de reviste : „Milcovia" — revistă regională de studii care a apărut la Focșani în intervalul 1930—1938, urmărind probleme legate de realitățile istorice și geografice

[2] Scrisoarea din care am reprodus un fragment este redată și în volumul G.T. Kirileanu — *Corespondențe*, apărut în Editura Minerva, 1977, la p. 243—244, (BARSR — 157438), cu câteva inadvertențe față de textul original aflat în posesia familiei Rădulescu. Cea mai importantă este legată de numele persoanei căreia i se adresează : în loc de Nicolae Al. Rădulescu a fost trecut Constantin N. Rădulescu — facem cuvenita rectificare.

https://biblioteca-digitala.ro

de la limita Moldovei și Munteniei de odinioară, în primul rând legate de Vrancea, alături de studii și documente care depășesc adesea orizontul regional.

Perioada aceasta a reprezentat pentru N. Al. Rădulescu o rodnică colaborare și prietenie cu folcloristul Ion Diaconu.

Ca profesor la Seminarul Pedagogic din Cluj, N. Al. Rădulescu întemeiază și aici o revistă, de astă dată numai de geografie : „Revista geografică română", care apare între anii 1938 și 1943. Așa cum spunea geograful Sabin Opreanu, „această revistă, unică în felul ei în întreaga Românie, este tot mai prețuită ca organ de specialitate geografică, în paginile căreia au fost însă publicate și multe materiale cu caracter etnografic, lingvistic, istoric".

În perioada șederii la Cluj, N. Al. Rădulescu a fost un colaborator activ al Cercului de Studii Etnografice de pe lângă Muzeul Etnografic și Seminarul de Etnografie al Universității din Cluj condus de profesorul Romul Vuia, activitate care a reunit o serie de geografi dornici de „a se aduna la muncă comună cu toți cei ce se interesează de viața și civilizația poporului român și de cercetările etnografice în țara noastră" [3].

N. Al. Rădulescu a fost și inițiatorul Muzeului Regional al Putnei, a cărui istorie ne-o relatează într-un articol publicat în „Anuarul Liceului Unirea" (1930—1936).

Înțelegând importanța salvării elementelor etnografice, conservarea lor în colecții și muzee, N. Al. Rădulescu a desfășurat o muncă intensă, culegând cu mare grabă obiecte care arătau trecutul, munca și arta ținuturilor de la Curbura Carpaților.

Aflându-se prin formație sub influența înaintașului său Simion Mehedinți, N. Al. Rădulescu a împărtășit concepția etnografică a acestuia, concepție de o actualitate uimitoare : „să facem cât mai repede inventarul traiului nostru, descriind în chip științific tot ce e caracteristic și original în trecutul românismului" [4].

De sprijinul magistrului se leagă într-o oarecare măsură și înființarea muzeului de la Focșani. În noiembrie 1931 a avut loc, sub președinția sa, congresul profesorilor de geografie, cu care ocazie s-a organizat o expoziție etnografică ce s-a permanentizat, transformându-se în muzeu și prin ajutorul material al profesorului, care a donat în acest scop 100 000 de lei. Dintre secțiile muzeului cea mai bine reprezentată a fost, cum era și firesc, secția etnografică.

Legătura sufletească dintre profesor și elev se va fi statornicit și din dragostea pe care amândoi o purtau meleagurilor de la Curbura Carpaților și a oamenilor de aici.

Profesorul urmărește cu atenție întreaga activitate a fostului său student : „Cu muzeul veți face cum veți socoti mai bine. Mă bucur și de „Milcovia" [...] în ce privește săpăturile, aveți toată aprobarea. Noroc ! Nu uita să pui o vrânceancă să împletească o serie de ațe ciobănești. Era singurul ornament al portului bărbătesc. Câteva fire albe și negre —

[3] Citat din invitația program a ședinței Cercului de Etnografie din februarie 1939.

[4] Simion Mehedinți — *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, în *Analele Academiei*, seria „Discursuri de recepție", XLVII, București, 1920, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

atât ! Cu cele mai bune urări pentru munca d-tale geografică. Devotat, Simion Mehedinți" [5].

Într-o altă scrisoare de răspuns pentru urările făcute cu prilejul Anului Nou, magistrul își exprimă bucuria de a avea urmași pe măsură : „Din ziua dintâi, 1947 a fost pentru mine cu noroc. Am apucat să văd al treilea profesor al catedrei de care ne-am despărțit în împrejurările cunoscute. Așa cum sporește „familia geografilor" socot că putem privi cu liniște viitorul științei noastre în România. Va fi în curând o jumătate de veac de la inaugurarea cursului ... Pot să treacă veacuri peste veacuri și sunt sigur că pământul și poporul românesc vor fi din ce în ce mai exact cunoscute de străini ; se va vedea că neamul acesta n-a ținut degeaba umbră pământului".

Una din ultimele scrisori primite de N. Al. Rădulescu de la Dascălul său ni-l înfățișează copleșit de tristețea unor neîmpliniri, a unor lucruri prost făcute : „Mare nenorocire că nu ne-am învrednicit să fi adunat măcar într-un *Muzeu etnografic* documentele arhaice ale civilizației și culturii legată de Carpați și de Dunăre. Unde e acuma *clopotnița* Muzeului de Artă era Monetăria Statului, o clădire fără nici un caracter, în care s-a organizat un „muzeu etnografic". Știi ce cuprindea ? O colecție de păpuși, cam de o palmă fiecare. Vrea organizatorul Muzeului (anecdotistul Th. Speranță) să arate cum e portul românesc în fiecare județ, ca și cum județul ar fi fost o unitate etnografică, iar haina ar fi fost singurul document interesant pentru etnograf".

Tulburător prin sinceritate, textul scrisorii atrage atenția asupra pierderilor pentru civilizația și cultura românească generate de indiferența față de patrimoniul folcloric și etnografic, de insuficienta grijă pentru păstrarea lui. Transpare în cuvintele Magistrului și tristețea pentru „Ethnos"-ul rămas mai mult în fază de proiect și pentru faptul că etnografia nu s-a putut dezvolta așa cum intenționa să o facă Mehedinți.

Nicolae Al. Rădulescu a predat și *un curs de etnografie* (încă din 1941), o variantă imprimată la xerox fiind pusă la dispoziția studenților din anii mari (III—IV) în anul 1948. Este semnificativă poziția sa exprimată în legătură cu locul etnografiei : „pentru cineva neprevenit sau pentru cei ce cred că geografia trebuie să rămână în faza stabilirii arealului, un curs de etnografie — care e disciplină autonomă, recunoaștem — nu are ce căuta la geografia umană. Când însă te ocupi tocmai de zona de contact dintre geografia umană și etnografie, când faci cum spunem noi etnogeografie, adică te preocupi de raporturile dintre cultură și civilizația primitivilor și mediul geografic, atunci ne găsim în plină geografie".

Iată deci pe scurt imaginea unei activități variate, în care N. Al. Rădulescu s-a comportat *„ca orice om de răspundere științifică, care își dă seama că nu cu el începe universul și că poți spune că ți-ai îndeplinit datoria decât dacă ai știut să făurești puternic veriga generației căreia-i aparții, cu care să legi lanțul din care ești o părticică"*.

[5] Citatul provine dintr-o scrisoare adresată de S. Mehedinți fostului său elev, scrisoare care, ca și altele la care vom face apel, se află în posesia familiei Rădulescu.

https://biblioteca-digitala.ro

PUBLICAȚII CU CARACTER ETNOGRAFIC

1 *Obiceiuri vrâncenești — stâlkii*, în „Milcovia", an IV, vol. 1—2, Focșani, Tip. „Cartea Putnei", 1933, p. 123—130.
2 *Vechea industrie vrânceană — chiua și drâsta*, în „Milcovia", an V—VII, 1934—1936, p. 21—53.
3 *Sângeorzul*, în „Revista geografică română", vol. I, fasc. II, 1938, p. 5—15.
4 *Asupra răspândirii plugului de lemn în România*, în „Revista geografică română", anul V, fasc. 1—2, 1942, p. 43—47.
5 *Cercetări geografice în Milcovia : Iarmarocul de la Cașin*, în „Milcovia", VIII, 1938, I—II, p. 7—38.
6 *Târgurile anuale din ținutul Putnei*, în „Milcovia", an. II, vol. I, 1931, p. 144—152.
7 *Muzeul regional putnean*, în „Anuarul Liceului Unirea", Focșani, 1930—1936, p. 3—8.

ANEXA

SIMION MEHEDINȚI către N. AL. RĂDULESCU

1.I.1948

Iubite Domnule Rădulescu,

Cele mai cordiale mulțumiri pentru buna aducere aminte din partea D-tale și a colaboratorilor de la Institut.

„Mulțumire sufletească?" Poate fi mulțumire, când mergi șchiopătând? De patru ani de zile, n-am mai atins o carte din biblioteca mea. În loc de 14 volume de Opere complete, *am rămas cu 616 pagini din volumul I. Mai urâtă situație nici că se putea închipui.*

Anul 1948, cu numărul lui de la urmă, îmi arată că sunt la sfârșitul deceniului al optulea. Pentru a evita lunecările intelectuale (inevitabile *de la anume etate), buna cuviință mă obligă să tai firul. Dacă mai am un moment de liniște, aș vrea să termin o mică schiță : „Antropogeografia — știință experimentală", apoi „Caracterizarea neamului carpatic" pentru luna lui mai. Și* punctum.

De nimic nu-mi pare atât de rău ca de „Ethnos". Ar fi fost o completare la „Terra" — Mare nenorocire că nu ne-am învrednicit să fi adunat măcar într-un muzeu etnografic *documentele arhaice ale civilizației și culturii legată de Carpați și de Dunăre.*

Unde e acuma clopotnița *Muzeului de Artă era Monetăria Statului, o clădire fără nici un caracter, în care s-a organizat un „muzeu etnografic". Știi ce cuprindea? O colecție de păpuși, cam de o palmă fiecare. Vrea organizatorul Muzeului (anecdotistul Th. Speranța) să arate cum e portul*

https://biblioteca-digitala.ro

românesc în fiecare județ, ca și cum județul ar fi fost o unitate etnografică, iar haina ar fi fost singurul document interesant pentru etnograf.

Cu toate că materia catedrei nu-l obliga, profesorul de geografie a ținut în 1906 un curs sumar de etnografie, să deștepte atenția cuiva ... Brătescu a prins mai târziu firul și alții după dânsul. Dar împrejurările au fost cum au fost ... După ce-am adus pe Vâlsan la București și-am terminat „Terra", m-am ocupat numai de „Ethnos", ca urmare la Coordonate etnografice. *Deși târziu, acela ar fi fost momentul cel mai favorabil, după întregirea hotarelor, să dăm avânt etnografiei în tuspatru universitățile țării. Paralel cu* Atlasul limbii *s-ar fi putut face iarăși cercetări de caracter etnografic de cel mai mare interes. Carol al II-lea s-a apucat de sociologie, și încă neglijând metoda geografică tocmai când atâtea științe începuseră a se folosi de ea cu rezultate minunate ... Și astfel suntem unde suntem.*

În nici o ramură a științei n-avem cuvânt să ne îndoim de succes. Lucrul e grav numai atunci și numai acolo unde piere obiectul însuși al studiului. Acesta e cazul etnografiei.

Dar să nu disperăm. Acuma sunteți mulți și cu atâta experiență, încât greșelile nu mai sunt cu putință. Octogenarul vă îmbrățișează părintește și vă dorește cel mai deplin succes.

S. Mehedinți

P.S. *E de râs și totuși e* ceva. *După alte păcate, fiind și hârtia scămoșată, trebue să te oprești de zece ori la fiecare pagină, să cureți pentța ...*

Institutul BIBLIOTECA
https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PROFESORUL N. AL. RĂDULESCU, MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

— Documente inedite —

SILVIA DOBRE

Între atât de numeroasele date și documente, necunoscute sau prea puțin puse în valoare, ale vieții și activității unor personalități importante ale științei și culturii românești se află și acelea care privesc consacrarea lor academică.

Alegerea unora dintre cărturarii noștri de seamă în forul academic al țării a constituit dintotdeauna un moment de referință, un eveniment important atât pentru viața cultural-științifică românească, cât și, mai ales, pentru Academia Română care, astfel, își continua îndeplinirea rolului său de instituție de primă mărime în câmpul cercetării științifice, al literaturii și artelor. Pentru biografia științifică a celor aleși evenimentul constituie un bun prilej pentru cunoașterea mai în adâncime a omului și operei, un stimulent pentru viitoarea activitate științifică, literară sau culturală mai susținută și, oarecum, direcționată și pusă în serviciul programelor promovate de Academia Română. Din acest punct de vedere, publicarea dosarelor academice își are importanța sa de netăgăduit. Acțiunea devine cu atât mai necesară cu cât, în unele cazuri, lucrurile sunt prea puțin sau deloc cunoscute. Acesta este și cazul profesorului Nicolae Al. Rădulescu, geograf și etnograf cu merite incontestabile. Dacă, în general, opera geografică a lui N. Al. Rădulescu a fost în linii mari relevată[1], cea de scrutător al fenomenului etnografic a fost, în mod

[1] Dragoș Bugă, *Prof. dr. doc. Nicolae Al. Rădulescu. 1905—1989*, în „Studii și cercetări de geologie, geofizică, geografie", seria geografie, tomul XXXVI, 1989, p. 101—103; A se vedea și *Bibliografia selectivă* întocmită de dr. Sorina Vlad, publicată în același loc, p. 103—105; *** *A 75-a aniversare a prof. univ. dr. doc. Nicolae Al. Rădulescu, vicepreședinte al Societății de Științe Geografice din R.S. România*, în „Terra", anul XII (XXXII), nr. 4, 1980, p. 35—36.

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 53—58, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

inexplicabil, neglijată până acum [2]. Prea puține lucruri se știu, de asemenea, despre alegerea profesorului N. Al. Rădulescu la Academia Română, ca membru corespondent. Cu excepția unei singure notițe [3], despre alegerea lui N. Al. Rădulescu la Academia Română nu s-a vorbit încă până acum. Numele lui nici măcar nu este pomenit în această calitate în sintezele de istorie a Academiei Române [4]. O explicație a acestei stări de lucruri ar putea fi găsită în situația de excepție a carierei academice a profesorului N. Al. Rădulescu, și anume aceea că a fost ales membru al Academiei Române cu o săptămână înainte de „transformarea" în Academia Republicii Populare Române. După cum este bine cunoscut, o dată cu această „transformare" au fost înlăturate din forul academic aproape toate personalitățile cultural-științifice românești, cu precădere din domeniul științelor sociale și umane. Între aceștia s-a aflat și profesorul N. Al. Rădulescu.

Iată de ce socotim utilă publicarea documentelor — inedite până în momentul de față — care atestă alegerea lui N. Al. Rădulescu la Academia Română ca membru corespondent.

La data de 22 mai 1948 a avut loc ședința Secției Istorice a Academiei Române sub președinția lui Silviu Dragomir, prezenți fiind : A. Rădulescu, Al. Lapedatu, S. Mehedinți, D. Gusti, I. Lupaș, P. S. Episcop Colan, P. P. Negulescu, general Rosetti, pr. N. Popescu și N. Bănescu.

Pe ordinea de zi, între altele, propuneri pentru alegerea de membri activi și corespondenți în locurile rămase vacante prin decesul predecesorilor.

În ceea ce privește alegerea de membru corespondent, procesul verbal al ședinței consemnează :

„Se procedează apoi la alegerea de corespondent în locul lăsat vacant de C. Brătescu.

Rezultatul primului scrutin : N. Rădulescu 9 voturi, Romulus Vuia 2 voturi, anulat 1. D [omnul] N. Rădulescu va fi propus plenului întrunind majoritatea regulamentară" [5]

Ca urmare a deciziei Secției Istorice propunerea de alegere ca membru corespondent a profesorului N. Al. Rădulescu este înaintată plenului academic, care o și discută și, pe baza referatului de recomandare întocmit de Simion Mehedinți în numele și din însărcinarea secției, o supune aprobării în adunarea generală din 27 mai 1948 :

„Academia Română. Proces verbal nr. 11. Ședința ordinară publică din sesiunea generală a anului 1948, ținută în ziua de 27 mai anul 1948.

[2] Un prim demers în această direcție îl face Sorina Vlad, *Preocupări etnografice în opera și activitatea geografului N. Al. Rădulescu*, studiu publicat în volumul de față. Rămâne în sarcina specialiștilor cercetarea în adâncime a operei etnografice a lui N. Al. Rădulescu pentru a-i marca la însemnătatea reală și în context, contribuția notabilă la progresul cercetărilor etnografce în România.

[3] Al. Dobre, *Romulus Vuia, candidat la fotoliul academic*, în „Revista de etnograe și folclor", 35 (1990), nr. 3—4, p. 302.

[4] Acad. Sabba Ștefănescu, acad. G. Murgeanu, acad. Vintilă Mihăilescu (sub red.), *Geologia, geofizica, geodezia, geografia*, în col. „Istoria științelor în România", publicată sub egida Comitetului Român de Istoria și Filozofia Științei, București, Editura Academiei, 1977, 323 p.; *Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii. Dicționar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, 420 p.; Ștefan Pascu, *Istoricul Academiei Române. 125 de ani de la înființare*, București, Editura Academiei, 1991, 332 p.; Dorina N. Rusu, *Istoria Academiei Române. Repere cronologice*, București, Editura Academiei, 1992, 388 p.

[5] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A—3, 1948, fila 105.

https://biblioteca-digitala.ro

Membrii prezenți : I **Secțiunea Literară:** *d-nii Antonescu arh. Petre, Capidan Th., Caracostea D., Ciobanu Ștefan, Galaction Gala preotul, Iordan Iorgu, Murnu Gheorghe, Petrovici I., Rădulescu Motru Const., Sadoveanu Mihail : II* **Secțiunea Istorică:** *d-nii Bănescu N., Dragomir Silviu, Gusti Dimitrie, Lapedatu Alexandru, Lupaș Ioan, Mehedinți Simion, Negulescu P.P., Nicolae Colan episcop, Nistor Ioan, Popescu preotul N., Rădulescu Andrei, Rosetti general R. ; III* **Secțiunea Științifică:** *d-nii Ciucă M., Hulubei Horia, Macovei Gh., Parhon dr. C.I., Pompei D., Săvulescu Traian, Spacu Gh., Teodorescu Em. C., Vasilescu-Karpen N., Voinov Dimitrie, Motaș C., Nicolau Șt.*

Dl S. Mehedinți dă citire următorului raport despre activitatea științifică de geograf a D-lui profesor N. Al. Rădulescu (Anexa).

Procedându-se la votul cu bile, drept rezultat al votului se constată că dl Nicolae Al. Rădulescu a întrunit, din 33 de voturi exprimate, 26 de voturi pentru, 7 fiind contra.

Dl președinte **Andrei Rădulescu** *constată că dl Nicolae Al. Rădulescu a întrunit cele 2/3 de voturi cerute de Statute și îl proclamă ales membru corespondent al Academiei Române la Secțiunea Istorică*" [6].

ANEXA

Referatul de recomandare al lui Simion Mehedinți pentru alegerea ca membru corespondent al Academiei Române — Secția Istorică — a profesorului N. Al. Rădulescu.

„Domnilor colegi,

Fiind vorba să găsim un urmaș eminentului geograf C. Brătescu, Secțiunea Istorică a fost de părere că cel mai potrivit candidat este omul de știință pe care Universitatea din București l-a chemat la catedra de geografie generală și antropogeografie, adică prof. Nicolae Al. Rădulescu. Atât prin lucrări, cât și prin concursuri universitare, el a dovedit până azi spornică și variată muncă în sfera geografiei, cum se vede din bibliografia aci anexată.

În latura *geografiei fizice*, monografia sa asupra Vrancei arată o deplină stăpânire a materialului, începând cu morfologia și sfârșind cu cercetarea populației.

În ceea ce privește interesul său pentru *istorie* dovada a fost făcută cu prisosință în cele șapte volume ale revistei regionale „Milcovia", pe care a întemeiat-o și a condus-o în anii cât a fost profesor de geografie la liceul din Focșani. În câte orașe de provincie s-au putut constata manifestări culturale de acel nivel?

Urmarea acestei exemplare activități științifice și didactice a fost chemarea și ca profesor la Seminarul Pedagogic din Cluj, iar când s-a creat

[6] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A—3, 1948, fila 192.

https://biblioteca-digitala.ro

o conferință de antropogeografie la București, un concurs la care au luat parte mai mulți candidați a dovedit capacitatea profesorului Rădulescu de a se sui pe o catedră universitară.

Constatând apoi că „Buletinul Societății Geografice" a ajuns prea îngust spre a cuprinde lucrările tinerilor geografi, același profesor, ajutat de colaborarea camarazilor din cele patru universități ale țării, a întemeiat „Revista Geografică Română". Cele 12 fascicule apărute până azi cuprind pe lângă studii de geografie fizică o sumă de lucrări de geografie economică, politică și de antropogeografie.

Pe temeiul acestei activități multilaterale, când catedra de geografie de la Academia de Înalte Studii Comerciale a rămas vacantă, conferențiarul a devenit profesor la acea instituție. Acolo, alături de prelegeri, lucrările de seminar între anii 1941—1946, după cercetări de teren împreună cu studenții și publicate în volum, au demonstrat oricui că neobositul geograf se poate mișca cu aceeași libertate în toate sectoarele specialității sale.

Ca încununare a acestei pilduitoare activități, Universitatea din București a socotit că face un act de dreptate, chemându-l la catedra rămasă vacantă prin moartea regretatului profesor C. Brătescu.

În sfârșit, în anii din urmă, când în fruntea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, un om de știință a pus la cale mari lucrări pentru ameliorarea vieții agricole, pe temeiu de studii științifice și minuțioase anchete, între cei chemați să colaboreze la această grea operă de înlăturarea „discordanțelor antropogeografice", moștenite din epoca exploatării anarhice a bogățiilor țării, a fost și prof. N. Al. Rădulescu. Studiile din Valea Teleajenului, din Vrancea și Tutova sunt de exemplară activitate nu numai în latura teoretică, dar și practică.

Consacrarea pe care i-a dat-o în repetate rânduri universitatea, după munca desfășurată în atâtea colțuri ale țării (Focșani, Cluj, Cernăuți și București) este o probă vădită că geograful, antropogeograful, etnograful și renovatorul geografiei economice în Academia de Înalte Studii Comerciale este una dintre cele mai întemeiate speranțe în progresul geografiei românești.

Secțiunea Istorică, și subsemnatul ca raportor, cu conștiința deplin împăcată, propun să fie ales ca membru corespondent prof. N. Al. Rădulescu, titularul catedrei de geografie generală și antropogeografie de la Universitatea din București, membru permanent al Institutului de Cercetări Geografice din România [7].

S. Mehedinți

22 V 1948

Referatul lui Simion Mehedinți este însoțit de o listă, evident selectivă, a principalelor lucrări științifice ale candidatului, pe care, pentru a reconstitui în integralitatea sa tabloul, o redăm în continuare :

„N. Al. Rădulescu, profesor la Facultatea de Științe, catedra de geografie generală și geografie umană. Membru permanent al Institutului de Cercetări Geografice al României.

[7] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A—3, 1948, filele 202—205.

https://biblioteca-digitala.ro

A. LUCRĂRI TIPĂRITE

1. *Clima Moldovei de Sud*, în „Milcovia", an I, vol I, Focșani, 1930.
2. *Cutremurele de pământ din Moldova de Sud*, în „Milcovia", an I, vol 2, Focșani, 1930.
3. *Târgurile anuale din ținutul Putnei*, în „Milcovia", an II, vol. 1, Focșani, 1931.
4. *Dunele de la confluența Bârladului*, în „Milcovia", an II, vol. 2, Focșani, 1931.
5. *Obiceiuri vrâncenești — stâlkii*, în „Milcovia", an IV. vol. 1—2, Focșani, 1933.
6. *Vechea industrie vrânceană*, în „Milcovia", an V—VII, Focșani, 1936.
7. *Muzeul regional putnean*, Focșani, 1936.
8. *Vrancea — Geografie fizică și umană*, București, 1937.
9. *Cercetări geografice în Milcovia*, în „Milcovia", an VIII, vol. 1—2, Focșani, 1938.
10. *Oltenia seismică*, Focșani, 1938.
11. *Poziția geopolitică a României*, în „Rev. Geogr. Rom.", an I, fasc. 1, Cluj, 1938.
12. *Sângiorzul*, în „Rev. Geogr. Rom.", an I, fasc. 2, Cluj, 1938.
13. *Încercări în metodica geografiei*, în „Rev. Geogr. Rom", an I, fasc. 3, Cluj, 1938.
14. *Relațiile economice între Bulgaria și țările vecine*, în „Rev. Geogr. Rom", an II, fasc. 2—3, București, 1939.
15. *Considerațiuni geografice asupra rețelei hidrografice a României*, în „Rev. Geogr. Rom.", an III, fasc. 1, București, 1940.
16. *Cercetări în Moldova de Sud asupra cutremurului din 10 nov.*, în „Rev. Geogr. Rom.", an III, fasc. 2—3, București 1943.
17. *Considération géographiques sur le tremblement de terre du 10 nov.*, în „Comptes rendus des séances de l'Académie des Sciences de Roumanie", t. 5, nr. 3, București, 1941.
18. *Introducere sumară în geografia economică*, în „Rev. Geogr. Rom.", an IV, fasc. 2—3, București, 1941.
19. *Antropologia rasială și antropogeografia*, în „Buletinul Societății Geografice", an LIX, București, 1941.
20. *Asupra repartiției plugului de lemn în România*, în „Rev. Geogr. Rom"., an V, fasc. 1—2, București, 1942.
21. *Atlasul și hărțile murale ca material intuitiv în învățământul secundar*, în „Rev. Geogr. Rom", an V, fasc. 3, București, 1942.
22. *Zonele de aprovizionare apropiată ale câtorva orașe din sudul României*, în „Rev. Geogr. Rom", an I, București, 1945.
23. *Asupra geografiei turismului*, în „Rev. Geogr. Rom.", an II, București, 1946.
24. *Exploatările de petrol și cărbuni din România în perioada 1940—1944*, București, 1946.
25. *Viața și opera profesorului C. Brătescu*, în „Rev. Geogr. Rom"., an II, București, 1946.
26. *Aspectul geografic al comerțului intern românesc*, București, 1946.
27. *Introducere în antropogeografie*, București, 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

28. *Un mare călător și geograf rus : P.A. Cropotkin*, în „Analele româno-sovietice", an I, nr. 3, București, 1947.
29. *L'arrière — pays géoéconomique des villes roumains*, în „Comptes — rendus des séances de l'Académie de Sciences de Roumanie", t. VII, Iași, 1947.
30. *Viața și opera prof. C. Brătescu*, în „Bulet. Academiei de Științe", nr. 14, București, 1947.

B. PUBLICAȚIUNI ORGANIZATE ȘI CONDUSE

„Milcovia", revistă regională de studii, apărută la Focșani, între 1930—1938 (total 7 volume).
„Revista Geografică Română", apărută la Cluj și București între 1938—1943 (în total 12 fascicole).
Lucrările Seminarului de Geografie Economică, de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, 1946 (un volum).

C. LUCRĂRI PENTRU AMELIORĂRI ECONOMICE ȘI SOCIALE

— inițiate de Ministerul Agriculturii și Domeniilor și conduse pe teren de N. Rădulescu :

Valea Teleajenului, septembrie, 1947.
Ținutul Tutovei, februarie, 1948" [8].

[8] *Arhiva Academiei Române*, Dosar A—3, 1948, filele 201, 206.

https://biblioteca-digitala.ro

POSIBILE TRASEE ALE CERCETĂRII ÎN FOLCLORISTICĂ ȘI ETNOLOGIE

ION ȘEULEANU

1. Nici un efort nu este îndeajuns de mare și, în consecință, nici un gram de energie intelectuală nu se cuvine a fi drămuit atunci când e vorba de a face cunoscute lumii întregi cultura și literatura română, valorile lor de căpătâi, de a impune atenției generale virtuțile creatoare ale poporului nostru. Pentru că, au spus-o apăsat și convingător alții înaintea noastră, asemenea valori și personalități creatoare de cultură există nenumărate și ele ne-ar permite să participăm fără complexe la un dialog deschis și, totodată, fertil al culturilor.

Printr-o propagandă culturală adecvată (în sfârșit !), sistematică și de durată, cu obiective precis stabilite, întemeiată pe cultivarea, încurajarea și promovarea talentelor autentice și, în același timp, reprezentative, am putea spera să ne impunem mai hotărât și mai convingător în conștiința lumii prin ceea ce avem original, cu adevărat specific. Părerea noastră este că numai o anumită lipsă de îndrăzneală, o nejustificată și păgubitoare modestie ne-a oprit până acum, în ciuda unor evidențe, să ne ocupăm locul ce ni se cuvine la colocviul spiritualității universale.

Cele spuse nu vor să semene de loc a vanitate inabil mascată de un gust îndoielnic. Ele nu sunt nici rezultatul vreunei perspective înnegurate de etnocentrism, ci izvorăsc din dorința de a sublinia statutul de egalitate al culturii române cu cel al altor culturi. Nu tentația de a arunca asupra culturii române niște lumini ce nu i se cuvin ne-au determinat să scriem cele de mai sus, ci încercarea de a arăta că nu suntem o „cultură subalternă", că ne-am adus obolul la patrimoniul cultural al umanității. În fine, intenția noastră a fost aceea de a reaminti că nota adusă în concertul universal de spiritualitatea românească este singulară, de remarcabilă originalitate.

2. Nu altfel stau lucrurile într-un domeniu mai apropiat de preocupările noastre, în folcloristică și etnologie. Mai nou, de exemplu, este tot mai vizibilă în folcloristica mondială tendința de a inventaria faptele de cultură populară din perspective multiple, ca fenomene complexe determinate de contextul generator, de statutul lor ontologic, de mediul de viață în care apar și se manifestă. Dar cât de cu adevărat noi sunt aceste „perspective", din moment ce încă acum mai bine de o sută de ani B.P. Hasdeu, cu mintea lui de vizionar, cerea exact același lucru exegezei folclorice ? Prin câteva din ipotezele lui îndrăznețe, cum arată Ovidiu Bîrlea în a sa *Istorie a folcloristicii românești*, el ni se înfățișează a fi un mare des-

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 59—61, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

chizător de drumuri în folcloristica europeană și universală. O demonstrează legea „potrivit căreia ținuturile matcă au un folclor mai bogat, mai bine păstrat, în timp ce roiurile au un folclor mult mai sărac" *(Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 177), lege redescoperită și pusă în circulație europeană mult mai târziu, de savantul suedez C.W. von Sydow. O dovedesc studiile despre *Cucul și turturica* și *Povestea numerelor*, ce pot fi socotite printre „întâile monografii folclorice din literatura europeană" (*Ibid.*, p. 186). Și „numai faptul că au fost scrise în limba română", precizează mai departe folcloristul citat, și nu în una de largă circulație, „l-a văduvit pe Hasdeu de a fi recunoscut poate drept precursorul școalei istorico-geografice " (*ibid.*). Câteva din normele de investigare avansate de Bogdan Petriceicu Hasdeu au fost puse în aplicare de cei ce i-au urmat, în primul rând de Ovid Densusianu și de adepții școlii sale. Căci ce altceva decât justificarea contextului exprimau cuvintele lui Densusianu, atunci când accentua că este imposibil „să înțelegem folclorul de orice natură ar fi el, dacă nu ne referim la realitatea ce-i exprimă originea și caracteristica" *(Aspecte ale poeziei romanice*, p. 122 ; apud Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 366). Atenția acordată de savant folclorului contemporan, după ce înainte fusese abordat, cu precădere, doar în ipostaza lui de moștenire, ca „survival" al unor timpuri apuse, reprezintă, de asemenea, o prioritate mondială, echivalând cu „cel mai mare câștig al folcloristicii secolului nostru" (*ibid.*, p. 359).

Nu altfel proceda Constantin Brăiloiu, printre cei dintâi, dacă nu primul în etnomuzicologia mondială, cu cântecul popular, și tot atât de complex înțelegeau realitatea culturii orale cercetătorii din echipele conduse de Dimitrie Gusti în faimoasele lor anchete de teren.

O altă descoperire a folcloristicii actuale este legată de așa-numita dinamică a folclorului. Ea reclamă considerarea creației folclorice în proces, ca devenire permanentă, în funcție de o multitudine de factori de natură exterioară ori intrinseci, care-i diriguiesc destinele și-i hotărăsc configurația, aflată mereu în schimbare. Este, să observăm, ceea ce susținea Ovid Densusianu, încă în 1909, în *Folclorul. Cum trebuie înțeles* : „Cercetătorul trebuie să cuprindă în câmpul lui de observație și actualitatea și trecutul ; mintea lui trebuie să fie veșnic gata să cunoască și ce se întâmplă și ce s-a întâmplat altădată, pentru că nimic nu poate fi pătruns în toate tainele dacă e izolat în timp, ca și în spațiu (apud Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 359).

Sau iată, după mărturisirea unui observator străin, cum înțelegea să lucreze Constantin Brăiloiu în expedițiile sale de teren : „Profesorul a adus cu sine mai multe aparate, pentru că el nu este mulțumit numai cu înregistrarea muzicală. Melodia, susține el, va menține palpitația vieții numai dacă fața cântărețului se vede și ea, dacă poate fi urmărită atitudinea sa, mediul în care el performează. Deci este necesar să facem și un film. Detaliile biografiei interpretului sunt și ele notate" (Henri Baerlein, în *Old Romania*, London, 1940, p. 210 ; 214—215 ; 225—226). Sunt, cele consemnate, repere ale unei strategii metodologice și de cercetare (culegere) și, în general, de studiere a cântecului popular care au marcat „un pas hotărâtor în istoria folcloristicii europene " (Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 513). Fără a mai aminti contribuția, dintre cele mai însemnate, la fixarea relației

https://biblioteca-digitala.ro

de subtile şi infinite condiţionări dintre vers şi melodie, în aşa-numitul „vers popular cântat".

Folcloristica europeană şi universală au generalizat abia mai târziu aceste achiziţii teoretice şi de acţiune practică, fără a se mai şti, în afara unui cerc restrâns de iniţiaţi, că ele au fost formulate cândva, cu o remarcabilă limpezime şi siguranţă, de savanţii români.

Rămâne o obligaţie morală a noastră, a cercetătorilor români, de a scoate la lumină aportul acestor inegalabili savanţi la dezvoltarea ştiinţei mondiale. Savanţi care au avut inspiraţia, nu tocmai rar, de a spune lucruri fundamentale, în premieră. Cultura şi ştiinţa românească au avut, altfel spus, un cuvânt de rostit în statornicirea omului sub zodia ocrotitoare a civilizaţiei.

3. Aspectele punctate mai sus nu reprezintă, firește, decât una din posibilele direcţii asupra cărora ar urma să se concentreze cercetarea contemporană şi, desigur, viitoare. Tradiţiile, în multe privinţe strălucite, ale mişcării folcloristice şi etnologice româneşti, se cer a fi duse mai departe, iar succesele, deloc puţine, din ultimele decade, consolidate. Continuarea cercetării sistematice a terenului cuprinzând toate zonele etnofolclorice, arhivarea şi tezaurizarea documentelor literare, muzicale, coregrafice colecţionate, indexarea şi tipologizarea lor trebuie să se constituie, de acum înainte, în priorităţi indiscutabile. Adăugat la ceea ce există deja adunat în arhive, materialul înregistrat va fi util în cel mai înalt grad pentru elaborarea unor lucrări de anvergură şi, neapărat, de ţinută ştiinţifică exemplară, capabile să asigure intrarea patrimoniului nostru de valori etnofolclorice în circuitul european şi mondial. Căci, precum bine se ştie, acesta este inadmisibil de puţin reprezentat în sintezele internaţionale existente.

Corpusul folclorului românesc trebuie dus până la capăt, iar instrumente de lucru fundamentale (bibliografii, tipologii, ediţii critice ş.c.l.) s-ar cuveni, în sfârşit, realizate, tipărite de urgenţă şi puse la îndemâna cercetării actuale.

Convingerea noastră rămâne aceea că pentru atingerea acestor deziderate va fi nevoie de un efort cu totul excepţional, de muncă îndârjită şi aproape (din păcate !) dezinteresată. De sacrificiu de durată, de muncă de echipă în interiorul unor puternice colective de cercetători, care să cuprindă toate forţele existente în institutele patronate de Academia Română, în universităţi, dar şi în alte instituţii care se preocupă de conservarea şi tezaurizarea creaţiei populare (muzee etc.).

De fixarea obiectivelor ştiinţifice, de coordonarea eforturilor, de conturarea strategiilor şi chiar de asigurarea sprijinului logistic necesar finalizării planurilor de cercetare ar urma să se ocupe un for căruia să-i fie clar recunoscute competenţele. Acest for nu poate fi, în opinia noastră, decât Comisia de Folclor şi Etnologie a Academiei Române, pe care, satisfăcuţi că-şi reia activitatea, va trebui s-o sprijinim cu toţii, convinşi de menirea ei nobilă în impulsionarea şi direcţionarea cercetărilor legate de cultura noastră populară.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ — PROMOVAREA CERCETĂRILOR ETNOMUZICOLOGICE

TITUS MOISESCU

Este cunoscut faptul că, încă de la înființare, în anul 1866, Academia Română a sprijinit în mod real cultura populară, acordându-i un interes științific de prim ordin, dar și o susținere materială corespunzătoare. Dacă dintru început, acest înalt for de cultură avea ca obiect de cercetare, printre altele, numai domeniul lingvistic (ortografia limbii, gramatica, dicționarul), pe măsură ce investigațiile înaintau, s-a ajuns la concluzia că nimic nu se poate face, complet și definitiv, fără cunoașterea și cercetarea producției orale populare. Și astfel, cultura populară a pătruns din ce în ce mai profund în preocupările iluștrilor noștri oameni de artă și cultură. Sfera de cuprindere a acestui domeniu specific oralității populare s-a lărgit simțitor o dată cu trecerea anilor, folclorul, cu toate elementele lui constitutive devenind o prezență vie și am putea spune chiar permanentă în tematica de cercetare a Academiei Române. Prin achiziții, premieri, subvenții, tipărituri etc., Academia Română a susținut cercetarea folclorică, chiar dacă aceasta nu se ridica totdeauna la un nivel de profesionalitate corespunzător forului academic. Nu am exagera dacă am considera că toate demersurile poeților și scriitorilor români de a stabili limba după graiul poporului s-au îndreptat cu precădere spre culegerile de poezie și proză populară, mult încurajate de forul suprem academic. Era o necesitate națională, spre a determina formarea limbii române literare. Iar cât privește metoda și criteriile de investigare a creației populare, toate acestea s-au stabilit, perfecționat și generalizat pe măsura trecerii anilor, fiecare componentă a culturii populare adaptându-și normele specifice de culegere, de fixare, de transcriere și de teoretizare pe care le-a considerat a fi cele mai expresive și utile. Despre toate aceste preocupări academice sau mai puțin academice s-a scris o întreagă literatură, bibliografia culturii populare românești fiind completată cu studii speciale, cu micro- și macromonografii zonale, cu dicționare explicative și biografice, cu foarte numeroase culegeri regionale, tematice etc., întregul specific al acestui domeniu de manifestare orală a românilor fiind abordat cu dăruire și competență de cei integrați în sistem.

După înființare, timp de câteva decenii, Academia Română și-a concentrat activitatea, în domeniul folclorului, numai asupra literaturii populare, și în special asupra poeziei, care a constituit obiectul principal al culegerilor și al studiilor teoretice privind acest produs al culturii populare. Or știut este faptul că principala caracteristică a celui mai important segment al creației populare — cântecul — este îngemănarea desăvârșită

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 63—66, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

și de nedespărțit între melodie și textul poetic, elemente definitorii și inseparabile. Când se spune „cântec popular" trebuie să se înțeleagă muzică și poezie. Povestea este veche și astăzi nimeni nu mai contestă acest sincretism al cântecului popular românesc. Cu toate acestea, realitatea continuă să ne ofere existența durabilă a două discipline : pe de o parte una filologică, acordând interes poeziei populare, pe de alta una muzicologică, având ca obiect de cercetare melodia, destrămându-se astfel ideea sincretismului în cântecul popular. S-ar putea deduce că muzicienii, mai puțin stăpâni pe latura filologică a poeziei populare, s-au refugiat în teoretizarea muzicii, iar filologii, nestăpânind știința muzicii, au promovat în cercetările și publicațiile lor poezia populară. Din păcate, citându-l pe Constantin Brăiloiu, luate separat, nici poezia, nici muzica nu dezvăluie nimic esențial. Adaptate una la alta, ele formează o unitate indisolubilă ...

Și totuși, muzica a intrat în Academia Română, însă nu atunci când a fost admis ca membru activ Enescu, la 27 mai 1932, ci cu două decenii mai înainte, în mai 1910, atunci când D. G. Kiriac a prezentat și a susținut publicarea culegerii lui Bartók, *Cântece poporale românești din comitatul Bihor*, lucrare apărută, după cum știm, în anul 1913, nu fără discuții contradictorii în înaltul for academic român, discuții pe care D.G. Kiriac, susținut cu multă înțelegere și pasiune de Ioan Bianu, a știut să le tempereze printr-o argumentare științifică de înaltă profesionalitate. (Problema fiind cunoscută, nu vom insista aici asupra ei).

Aș dori însă să mă refer la acest personaj de legendă al muzicii românești care a fost D. G. Kiriac — compozitor, profesor, dirijor, folclorist, animator neobosit al culturii românești populare și bisericești —, și anume la ideile care-l animau, încă de la sfârșitul secolului trecut, în abordarea folclorului muzical românesc.

Încă din anii 1897—1898, pe când se afla la Paris, D. G. Kiriac a preconizat ideea unei dualități spirituale românești — cântecul popular și muzica bisericească orientală. Dorind să-și facă cunoscute ideile ce-l animau, a înaintat Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor două memorii și o schiță de plan cu privire la studierea aprofundată a acestor două comori de viață românească, arătând și foloasele ce noi am putea trage pentru viitorul artistic și pentru educația noastră națională. Și cu o sinceritate demnă de remarcat, D. G. Kiriac recunoaște că : „Aceste idei mi-au fost inspirate de către dl Bourgault-Ducoudray, profesor de estetică muzicală și de istorie a muzicii la Conservatorul din Paris, atât prin lucrările sale estetice și muzicale, relative la cântecul popular în Orient și la muzica bisericească bizantină, cât și prin sfaturile personale. « Este o crimă de a lăsa să se piardă o comoară de acest fel, la adunarea căreia au contribuit, prin solidaritatea simțămintelor comune, mii și milioane de inimi în decursul timpului », remarca profesorul Bourgault-Ducoudray. Dânsul mi-a scos la iveală partea bună din această producție omenească, neglijată de noi, și mi-a arătat posibilitatea înfrumusețării ei după regulile artei moderne" [1].

În continuarea memoriului său și în schița de plan asupra studiului *Cântecului popular românesc* și a *Muzicii bisericești orientale*, ambele datate

[1] D. G. Kiriac, *Pagini de corespondență*. Ediție îngrijită și prefațată de Titus Moisescu. București, Editura Muzicală, 1974 (p. 298 și urm.).

https://biblioteca-digitala.ro

10 septembrie 1898, D. G. Kiriac expune idei și programe deosebit de interesante și de avansate din punct de vedere științific pentru acea perioadă, demonstrând valoarea de document a celor două ramuri artistice și modul în care trebuie condusă cercetarea, de la culegere până la valorificarea acestor lăsăminte artistice specifice poporului român. Acest tânăr și modest muzician, școlit la Paris, poseda, la sfârșitul secolului trecut, un concept autentic și cu temei științific privind maniera în care trebuie tratat cântecul popular. În anul 1910, când a intrat în contact cu Béla Bartók, nu era un naiv, un necunoscător al problemelor de folclor, dimpotrivă, el poseda o metodă de culegere și de studiere a muzicii populare destul de avansată față de ceea ce se practica pe atunci în folcloristica europeană. Când s-a prezentat în mai 1910 în fața forului academic spre a susține tipărirea colecției lui Bartók, muzicianul român, în cuvântul său, a dat dovadă de o profundă cunoaștere a metodologiei cercetării folclorului, precizând printre altele, următoarele constatări semnificative: „Începuturile de culegeri care se fac astăzi de Academie, deși unele din ele sunt slabe, în general sunt bune și folositoare. Cu vremea se vor face culegeri din ce în ce mai bune de către specialiști bine pregătiți, și în părțile bune ale culegerilor de astăzi, aceștia din urmă vor găsi modele bune, de la care vor pleca pentru a culege mai departe" [2]. În mod cert D. G. Kiriac era convins că și colecția lui Bartók se încadra în categoria lucrărilor ce trebuiau să suporte o îmbunătățire substanțială din multe puncte de vedere, fapt ce s-a și petrecut în cele din urmă, Bartók revenind profund asupra culegerilor sale din Bihor.

[2] D. G. Kiriac se referea și la colecția Academiei Române „Din viața poporului român" (DVPR), inițiată de Ioan Bianu și în cadrul căreia au apărut 40 de volume; dintre acestea, următoarele au în conținut cântece în notație liniară:

1. Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*. Cu arii notate de C.M. Cordoneanu (1908 — nr. 1);
2. Al. Vasiliu, *Cântece, urături și bocete de ale poporului*. Însoțite de 43 de arii notate de Sofia Teodoreanu (1909 — nr. 4);
3. Nicolae Păsculescu, *Literatură populară*. Cu 30 de arii notate de Gheorghe Mateiu (1910 — nr. 5);
4. Béla Bartók, *Cântece poporale românești din comitatul Bihor*. Cu 371 de melodii culese și notate de Béla Bartók (1913 — nr. 14);
5. Gh. Fira, *Cântece și hore*. Cu îngrijirea lui D. G. Kiriac (1916 — nr. 31);
6. Gh. Fira, *Nunta în județul Vâlcea*. Cu 20 de melodii specifice. Cu un referat-prefață de Const. Brăiloiu (1928 — nr. 37);
7. C. Rădulescu-Codin, *Literatură, tradiții și obiceiuri din Corbii-Muscelului*. Volum postum, cu 24 de arii notate de I. Mărtoiu (1931 — nr. 39).

Acestora trebuie să le adăugăm și colecția de *170 melodii populare din Maramureș*, realizată de Tiberiu Brediceanu în 13—25 noiembrie 1910, din însărcinarea Academiei Române, după cum însuși precizează în prefața lucrării tipărite la ESPLA (București, 1957). Tiberiu Brediceanu a fost însoțit de preotul-capelan Ion Bârlea din Ieud, care l-a ajutat și la scrierea textelor poetice.

La recomandarea lui Tiberiu Brediceanu, tot Ion Bârlea a fost acela care l-a însoțit și pe Béla Bartók într-o călătorie de studii prin 11 sate românești, în perioada 15—27 martie 1913. Colecția de *Cântece populare românești din Maramureș* a lui Béla Bartók a fost tipărită în anul 1923, la München.

În anul 1926, Béla Bartók definitivează prima versiune a colecției de „Colinde" românești, exprimându-și în prefață recunoștința pentru ajutorul primit din partea lui Const. Brăiloiu și a Academiei Române. Un exemplar al manuscrisului a fost cumpărat de Ministerul Cultelor și al Artelor de la București.

https://biblioteca-digitala.ro

Mai târziu, venind în contact direct cu fonograful, pus la dispoziția sa de Academia Română, și cu terenul, cu mediul sătesc, către care își îndruma elevii cu insistență, D. G. Kiriac își va perfecționa metoda, așa cum a demonstrat printr-un alt memoriu adresat ministrului cultelor și artelor la 31 martie 1922.

Printre elevii pe care i-a îndrumat cu stăruință în lumea folclorului muzical s-a remarcat Const. Brăiloiu, cel care i-a cinstit memoria și i-a desăvârșit metoda. Constantin Brăiloiu a devenit el însuși un cercetător avizat al muzicii populare românești, participând direct la organizarea câtorva instituții cu caracter etnomuzicologic. Considerat ca unul dintre muzicienii cu o dispoziție specială pentru creația populară, a fost ales, în 1946, membru corespondent al Academiei Române, fiind cooptat, în același an, de D. Caracostea și în Comisia de Folclor a Academiei Române. Considerând că se poate desăvârși și afirma mult mai bine în străinătate, Const. Brăiloiu a părăsit România în anul 1943, pentru Paris și Geneva, de unde nu a mai revenit. A rămas în țară un puternic colectiv de cercetători de înaltă profesionalitate, care au ridicat etnomuzicologia românească pe cele mai înalte trepte ale cercetării științifice.

Academia Română a continuat să patroneze cercetarea folclorică sub cele mai diverse moduri de manifestare și de organizare internă : Consiliul Național al Cercetării Științifice, Comisia de Folclor, Institutul de Etnografie și Folclor etc. Din nefericire, muzica nu a reușit să se impună în forurile Academiei, fiind considerată, ani de-a rândul, ca un element cu totul subsidiar. Muzicienii care făceau parte din forul academic — George Enescu, Mihail Jora, Matei Socor, Constantin Brăiloiu — n-au lăsat nici o urmă de participare activă în a determina un interes mai profund al Academiei Române pentru cercetarea muzicii populare. Abia după înființarea Institutului de Etnografie și Folclor, în 1949, muzica își recapătă funcția de participantă constitutivă la definirea cântecului popular în conștiința înaltului for academic.

Ca unul care am participat direct, timp de peste trei decenii, la concretizarea, sub formă de carte, a rezultatelor muncii unui număr mare de etnomuzicologi și folcloriști români, ce s-au perindat în mod activ prin redacțiile cândva înfloritoare ale Editurii Muzicale, am putut să-mi dau seama de valoarea și înaltul profesionalism al cercetătorilor noștri. M-am bucurat pentru reușitele lor, dar am și regretat neîmplinirea unor importante deziderate ale celor care, aproape o jumătate de veac, s-au străduit să lase în urma lor acea operă trainică, completă și definitorie a muzicii populare românești : „Colecția națională de folclor". Sunt totuși convins că această monumentală lucrare, acest vis al multor generații de truditori neobosiți pe ogorul oralității românești va fi cândva împlinit. Acestei a-aș alătura și o altă, la fel de importantă, lucrare : *Istoria folcloristicii românești*, în fruntea căreia trebuie să se așeze acea „geneză a cântecului popular", gândită și proiectată de prea multă vreme de etnomuzicologii noștri.

https://biblioteca-digitala.ro

DANSUL POPULAR ROMÂNESC ÎN „COLECȚIA NAȚIONALĂ DE FOLCLOR"

— cu privire specială asupra jocurilor fecioreşti transilvănene —

CONSTANTIN COSTEA

La nivelul întregii creaţii coregrafice populare româneşti, *jocurile fecioreşti transilvănene* se numără printre cele mai importante şi, totodată, specifice forme de manifestare ale folclorului de pe teritoriul ţării noastre. Ele sunt jocuri bărbăteşti de mare virtuozitate, cu un pronunţat caracter atletic, având o largă arie de răspândire ce cuprinde aproape toată Transilvania, Ţara Crişurilor şi partea de nord a Banatului.

Datorită deosebitei lor valori artistice, jocurile în speţă au stat în permanenţă, mai ales în ultimele patru deenii, în atenţia artiştilor coregrafi, care le-au folosit ca pe o importantă sursă de inspiraţie pentru producţiile lor spectaculare. În acelaşi timp, *jocurile fecioreşti* au constituit un important obiect de studiu în cadrul cercetării ştiinţifice asupra coregrafiei populare. Pe această linie sectorul de etnocoreologie al Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" al Academiei Române a întreprins cercetări şi culegeri de material folcloric coregrafic din localităţi situate în toate ariile de difuziune. Autorul lucrării de faţă, ocupându-se de studierea *jocurilor fecioreşti* încă din anul 1953, a încercat o primă clasificare a lor pe baza elementelor de structură coregrafică, în volumul *Jocuri fecioreşti din Ardeal*, publicat în anul 1961 [1].

Când am abordat studierea *jocurilor fecioreşti* transilvănene în urmă cu 40 de ani, ne aflam, de fapt, la începuturile activităţii de cercetare ştiinţifică sistematică a coregrafiei populare în cadrul Institutului de Folclor (astăzi Institutul de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu"). La acea vreme cea mai tânără ramură a folcloristicii — etnocoreologia — făcea primii paşi, chiar şi pe plan internaţional, căutând să-şi definească metodele şi instrumentele de lucru. Pentru tânărul colectiv etnocoreologic al Institutului de Folclor obiectivul principal al momentului era elaborarea unei metode de notare grafică a dansului popular. De altfel, concretizarea metodei a produs un adevărat salt calitativ în activitatea noastră de cercetare ştiinţifică. Metoda ne-a dat posibilitatea notării într-un sistem grafic destul de riguros a „limbajului" specific domeniului, iar mai târziu a permis analiza structurii coregrafice a dansurilor culese.

[1] Constantin Costea, *Jocuri fecioreşti din Ardeal*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1961. Lucrarea a fost elaborată în anul 1957, dar a fost publicată în 1961.

R.F.F., tom 41, nr. 1—2, p. 67—79, Bucureşti, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

În condițiile arătate materialul documentar de care beneficiam era, desigur, destul de sărac. Jocurile respective mai „trăiau" încă în memoria cercetătorului sau, în cel mai fericit caz, erau notate într-o formă descriptivă și oarecum schematică. De asemenea, materialul bibliografic de specialitate era ca și inexistent, cu excepția unor referințe cuprinse în lucrările lui G. T. Niculescu-Varone [2] sau C.I. Flințiu [3], precum și câteva atestări documentare, valoroase, dar extrem de sumare.

Materialul coregrafic propriu-zis de care dispuneam în momentul redactării volumului *Jocuri feciorești din Ardeal* era alcătuit din 160 de „ponturi", în cea mai mare parte culese de autorul acestui studiu, din nouă localități situate în trei zone de răspândire — Vișlea de Jos, Mândra și Boholț (zona Făgărașului), Șeulia de Mureș, Căpâlna de Jos, Luna de Arieș și Sălcuța — Sânmihaiul de Câmpie (Câmpia Transilvaniei), Aiudul de Sus și Măhăceni (zona Mureșului Mijlociu). Din cele 160 de ponturi care au stat la baza cercetării noastre, 80 au fost incluse în volumul citat.

Cu toate greutățile semnalate, la care mai putem adăuga și lipsa experienței personale, inerentă unui început de drum, volumul *Jocuri feciorești din Ardeal* a marcat o etapă dinstinctă în cercetarea dansului popular, depășind condițiile unei simple colecții de folclor coregrafic. Elaborarea lucrării ne-a prilejuit testarea metodei de notare grafică și a celorlalte instrumente de lucru, care, așa cum arătam, la acea dată se aflau într-o fază experimentală. De asemenea, încercarea de clasificare a jocurilor feciorești, pe baza analizei diferitelor elemente ale structurii coregrafice — mijloace de expresie, mod de exprimare coregrafică — a favorizat conturarea unor coordonate ale cercetării ulterioare. De altfel, la vremea aceea, abordarea studiului analitic privind structura coregrafică a dansului popular a reprezentat o premieră în domeniu chiar și pe plan internațional.

De la debutul cercetării științifice a *jocurilor feciorești* transilvănene au trecut deja patru decenii, perioadă în care etnocoreologia românească, cea mai nouă ramură a folcloristicii, s-a străduit să se edifice și să atingă nivelul celorlalte discipline socotite tradiționale. Astăzi, făcând un bilanț a ceea ce s-a realizat — constituirea secției coregrafice a arhivei Institutului de Etnografie și Folclor, perfecționarea metodelor de investigare și de culegere a materialului coregrafic, întocmirea unor colecții antologice sau zonale, elaborarea unor studii teoretice etc. — putem afirma că s-au creat premisele elaborării unor viitoare studii de sinteză Trebuie să remarcăm, de asemenea, că în anii 1980—1981 s-a încheiat procesul realizării unei prime tipologii generale a dansului popular românesc pe baza analizei de structură a peste 6 000 de variante de joc, ceea ce marchează un alt pas ce depășește stadiul acumulărilor cantitative.

În ceea ce ne privește, studierea *jocurilor feciorești transilvănene* a constituit în permanență un obiectiv prioritar, preocuparea pentru cunoașterea, cât mai în profunzime, a obiectului cercetării soldându-se cu acumularea unui bogat material faptic. Materialul coregrafic respectiv a fost obți-

[2] G. T. Niculescu-Varone: *Jocuri românești necunoscute*, București, 1930; *Alte jocuri românești necunoscute*, București, 1931; *Dicționarul jocurilor românești*, coreografie populară, București, 1931; *Folclor român coreografic*, București, 1932; *Les danses populaires roumaines*, București, 1933; *Jocurile naționale românești*, Editura ziarului „Universul", 1938.

[3] C. I. Flințiu, *Coreografie românească*, Tîrgoviște, Tipografia „Dâmbovița", 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

nut prin cercetări și culegeri pe teren și prin imprimarea pe peliculă a majorității grupurilor de interpreți populari (purtători de folclor), prezente în diferite manifestări cu caracter spectacular. De asemenea, bibliografia de specialitate a devenit, mai cu seamă în ultimele două decenii, cu mult mai amplă, așa încât asupra obiectului cercetat a putut fi împlinită prin studierea unor lucrări (studii, colecții) editate atât în țară, cât și peste hotare. Așadar, experiența căpătată de-a lungul anilor ne permite acum o interpretare de adâncime și, implicit, o valorificare mai substanțială chiar și a datelor sumare cuprinse în atestările documentare de care dispunem.

Lucrarea noastră este structurată pe două secțiuni. În prima secțiune se înscrie un amplu studiu monografic alcătuit din mai multe capitole. Secțiunea a doua cuprinde o selecție de variante de joc reprezentative pentru diferitele tipuri ale jocurilor fecioresti. Prezentăm, succint, în continuare, aceste două mari secțiuni :

SECȚIUNEA I

Introducere alcătuită din patru secvențe : a) *Privire generală* (un scurt istoric al cercetărilor asupra jocurilor fecioresti) ; b) *Câteva aspecte legate de metodologia cercetării ;* c) *Problemele clasificării tipologice a corpusului de lucru ;* d) *Câteva lămuriri asupra terminologiei de lucru.*

Capitolul I *Arie de difuziune. Terminologie coregrafică populară.* Este, de fapt, introducerea în tema propriu-zisă și cuprinde : *definirea obiectului cercetat, încadrarea în tipologia generală a dansului popular românesc, spațiul de difuziune,* precum și o *investigare asupra denumirilor sub care sunt cunoscute jocurile fecioresii în diferite zone.*

Capitolul II. *Atestări documentare,* unde încercăm o prezentare analitică, din perspectivă diacronică, a atestărilor și descrierilor aflate în documentele românești și străine de epocă, pe care am reușit să le depistăm.

Capitolul III. *Repere ale evoluției jocurilor fecioresti.* Ne propunem să lămurim, printr-o studiere din perspectivă diacronică și sincronică, unele probleme, controversate încă, legate de originea și evoluția acestor jocuri în spațiul folcloric românesc.

Capitolul IV. *Structura jocurilor fecioresti transilvănene* este un capitol organizat pe două subcapitole : A. *Mijloace de expresie,* unde întreprindem o analiză, la nivelul morfologiei coregrafice, a celor trei factori fundamentali ai dansului : a) *factorul spațiu* (plastica mișcării) — dispoziția în spațiul de joc, desfășurarea în plan orizontal, mișcarea corporală ; b) *factorul timp* — ritmul, structuri ritmice, structuri metrice, accente metroritmice ; c) *factorul forță* (dinamica) — amplitudinea predominantă a mișcărilor, viteza de execuție, intensitatea mișcărilor și B. *Mod de exprimare coregrafică,* în care spunem analizei, la nivelul de sintaxă coregrafică, construcția compozițională a jocurilor fecioresti, pornind de la cea mai mică unitate coregrafică stabilă, care este *motivul coregrafic,* continuând cu *fraza (ideea) coregrafică, pontul* și *varianta de joc.*

Capitolul V. *Clasificarea tipologică a jocurilor fecioresti.* Este, de fapt, un capitol concluziv al analizelor la nivel de morfologie și sintaxă coregrafică. El cuprinde, de asemenea, un catalog (indice) tipologic al corpusului de lucru.

https://biblioteca-digitala.ro

SECȚIUNEA a II-a, cuprinde : A. Selecția de variante reprezentative [4] pentru diferitele tipuri ale jocului fecioresc, organizată pe subgrupe tipologice, tipuri și subtipuri ; B. Melodiile aferente variantelor de joc selecționate.

Reluând această temă, la un nivel superior al cercetării, sperăm ca aportul nostru să aibă o pondere cât mai însemnată în ceea ce privește cunoașterea folclorului coregrafic românesc și, totodată, să contribuie la definirea specificului național al acestuia.

Câteva probleme legate de metodologia cercetării

Activitatea de cunoaștere a *jocului fecioresc transilvănean*, obiectul lucrării noastre, situat în cadrul „Colecției naționale de folclor", s-a înscris pe următoarele coordonate :

1. Cercetarea unor lucrări cuprinzând simple consemnări, descrieri mai mult sau mai puțin ample, notații grafice și alte informații.

2. Cercetarea materialului informativ și notațiile grafice cuprinse în arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu".

3. Observarea directă a dansului în plină desfășurare.

4. Cercetări pe teren efectuate prin anchete, în diferite localități din cuprinsul ariilor de răspândire, în vederea determinării specificului local și zonal.

5. Culegerea variantelor de joc, în cea mai mare parte, cu ajutorul peliculei cinematografice și prin înregistrare video.

6. Transcrierea grafică amănunțită de pe film și bandă video.

7. Analiza structurii variantelor la nivel de morfologie și sintaxă coregrafică.

Procesul evolutiv al cercetării unui fenomen complex, așa cum este dansul popular (în cazul nostru jocul fecioresc transilvănean) și mai cu seamă adâncirea cunoașterii formelor de expresie ale acestuia, a condus firesc la preocuparea pentru o permanentă perfecționare a metodelor de investigare. Desigur, terenul a rămas principalul câmp de acțiune în studierea jocului fecioresc și a coregrafiei populare în ansamblul ei. Dar, pe lângă anchete și observare directă, operațiuni necesare cunoașterii fenomenului în contextul de viață, s-a pus problema realizării unor documente coregrafice care să permită adâncirea demersului științific. În același timp, cercetările asupra dansului popular, a *jocului fecioresc* în particular, trebuie să se situeze la nivelul cercetărilor întreprinse de celelalte ramuri ale folcloristicii, în ceea ce privește realizarea unor documente coregrafice prin înregistrare mecanică [5]. Adică să se aplice și în acest domeniu principiile

[4] Selecția cuprinde în exclusivitate variante de joc fecioresc transcrise de pe film și bandă video de către autor.

[5] Până în anul 1963, an în care a început să se aplice în mod curent înregistrarea folclorului coreografic cu ajutorul peliculei cinematografice, culegătorul era nevoit să noteze direct mișcările jucătorilor, chiar învățând să le execute. Practic, notarea directă (chiar și cea mai completă) nu putea oferi decât o sinteză a jocului cules, imaginea complexă a lui fiind înregistrată numai în memoria culegătorului, fără posibilitate de redare. Documentul obținut astfel se baza pe impresia de moment la care nu se mai putea reveni. Mai mult decât atât, impresia de moment este rezultatul unei percepții subiective a fenomenului.

https://biblioteca-digitala.ro

folcloristicii moderne, expuse de către Constantin Brăiloiu încă din anul 1931 [6], în cadrul cărora se subliniază obiectivitatea de netăgăduit a aparatelor de înregistrare, arătând totodată că „nu se închipuie o lucrare ştiinţifică lipsită de un permanent mijloc de control" [7]. Pentru dansul popular, modul cel mai eficient în realizarea unor documente viabile, cu un mai mare grad de probitate ştiinţifică, era, fără îndoială, înregistrarea pe pelicula cinematografică.

Filmarea dansurilor o putem compara, prin analogie, cu înregistrarea muzicală, dar în condiţiile specifice tehnicii cinematografice din acel moment, captarea imaginii pe peliculă dovedindu-se o operaţiune mult mai complexă atât pe plan tehnic, cât şi organizatoric. Practic, concretizarea documentelor ştiinţifice — fixarea cinematografică a dansurilor şi transpunerea grafică a filmelor — a ridicat o serie de probleme a căror rezolvare a necesitat numeroase căutări şi experimente.

Deşi pelicula cinematografică reprezintă, se pare, suportul cel mai adecvat pentru conservarea imaginii, înregistrarea video a început să se impună din ce în ce mai mult abia din anii 80, datorită avantajelor pe care le oferă : imagine color de bună calitate, sincronizarea perfectă între imagine şi sunet, camera de luat vederi destul de uşor de manevrat, sensibilitatea deosebită, ce nu necesită surse importante de iluminare, rezultatele înregistrării pot fi aflate imediat, fără alte prelucrări, dimensiunile reduse ale aparaturii. Dar pe lângă avantajele enumerate se pare că există şi o oarecare slăbiciune a tehnicii video. Adică se vehiculează părerea potrivit căreia timpul de conservare a casetei video ar fi mult mai redus decât cel al peliculei cinematografice. Aceasta rămâne de verificat şi, chiar dacă ar fi aşa, credem că prin rapida evoluţie a tehnologiei se va afla un procedeu de conservare îndelungată.

Aplicarea cu consecvenţă, din anul 1963, a metodei de culegere a dansurilor cu ajutorul peliculei cinematografice, şi apoi din 1985 cu ajutorul tehnicii video, a implicat şi o reevaluare a cercetării etnocoreologice. Practic aceasta s-a transformat, în mare parte, într-o muncă de laborator având la bază transcrierea grafică a filmelor (analoagă transcrierii muzicale sau literare), iar notarea pe teren, necesară în anumite circumstanţe, a rămas un procedeu auxiliar.

În raport cu notarea directă pe teren, documentul fixat pe pelicula cinematografică sau pe banda video oferă mult mai multe posibilităţi de înţelegere a piesei coregrafice în cauză. Vizionarea repetată a aceleiaşi variante de joc facilitează surprinderea diferitelor elemente ale dansului — mişcări, atitudini, variaţii ritmice, structura diferitelor unităţi coregrafice — în adevărata lor ipostază, fără a fi trecute prin filtrul subiectiv al culegătorului. De aici se impune firesc necesitatea unei transpuneri grafice amănunţite şi, totodată, fidele a elementelor coregrafice, o mai mare exigenţă şi, în ultimă instanţă, o nouă metodologie.

[6] Constantin Brăiloiu, *Arhiva de Folklore a Societăţii Compozitorilor Români — Schiţă a unei metode de folklore muzical*, în „Boabe de grâu", anul II, nr. 4, Bucureşti, Editura Societăţii Compozitorilor Români, 1931, p. 5 : „Grija obiectivităţii ne va impune mai întâi înregistrarea mecanică a melodiilor. Numai maşina este obiectivă şi numai reproducerea ei este întreagă şi netăgăduită".

[7] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Având în vedere posibilitatea analizării fenomenului în toată complexitatea mecanismului său intim, s-a pus problema modului de concretizare a documentului grafic. Am considerat că un asemenea document ar trebui să aibă pe lângă rigurozitatea științifică și o mare eficiență, adică transcrierea mișcărilor în partitură să fie fidelă, dar, în același timp, fluentă și ușor abordabilă la lectură. Pentru împlinirea acestui deziderat s-a urmărit cu consecvență ca transcrierea mișcărilor să se facă, pe cât posibil, în limitele numărului de semne deja existente în cadrul sistemului de notare. Atenția noastră s-a îndreptat spre valorificarea cât mai eficientă a acestor semne, eliminând de la bun început orice tendință de amplificare a grafiei (în afara unor stricte necesități, ca în cazul jocurilor feciorești).

În încheierea acestei secvențe a *introducerii*, putem afirma că aplicarea cu consecvență a metodelor prezentate a avut drept rezultat obținerea unor documente autentice, adevărate partituri coregrafice, cu un înalt grad de probitate științifică, documente care stau la baza cercetării jocurilor de care ne ocupăm.

Probleme ale clasificării tipologice a corpusului de lucru

Deoarece criteriile de bază ale clasificării tipologice a dansului românesc au fost expuse de către Andrei Bucșan în studiul *Clasificarea morfologică a dansurilor populare românești*[8] și apoi reluate în volumul *Specificul dansului popular românesc*[9], considerăm că nu mai este cazul să revenim asupra lor. Totuși, credem că este necesar să prezentăm câteva aspecte particulare care fac ca demersul nostru să depășească, pe anumite planuri, limitele schemei sintetice a tipologiei generale, schemă elaborată de Andrei Bucșan și publicată în volomul *Specificul dansului popular românesc*[10]. Dorim să precizăm de la început că, prin aceasta, nu intenționăm să deschidem o polemică în legătură cu unele aspecte încă controversate, ci doar să motivăm, pe cât posibil, diferențele care apar, fie în planul categorial tipologic, fie în cel al terminologiei de lucru.

În ceea ce privește tipologizarea corpusului cercetat, aceasta a fost orientată pe coordonatele principale ale schemei sintetice citate mai înainte, schemă pe care o socotim, în principiu, ca pe o însemnată realizare a etnocoreologiei românești. De altfel, ea concordă, în general, cu parametrii clasificării, mai cu seamă la nivelele superioare ale tipologiei (clase, grupe de jocuri), ceea ce îi confirmă în mare parte valabilitatea. La nivelul tipurilor de joc însă apar unele diferențe, dar credem că aceste diferențe, oricât ar fi ele de însemnate, nu afectează fondul tipologiei generale inițiale. Ele sunt doar niște amendamente ce pot fi socotite contribuții aduse la perfecționarea tipologiei generale a dansului popular românesc, în consens cu afirmația lui Andrei Bucșan (autorul schemei sintetice inițiale) potrivit căreia „o clasificare științifică nu este niciodată exhaustivă, perfectă, definitivă".

[8] Andrei Bucșan, *Clasificarea morfologică a dansurilor populare românești*, în „Revista de etnografie și folclor", 12 (1967), nr. 3, p. 169—186.

[9] Andrei Bucșan, *Specificul dansului popular românesc*, București, Editura Academiei, 1972.

[10] Andrei Bucșan, *op. cit.* Partea I-a, C) *Categoriile tipologice*, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro

Abaterile noastre de la schema sintetică inițială au fost precizate de Andrei Bucșan în diferite ocazii și, în consecință, socotim că nu mai este cazul să ne oprim asupra lor. Considerăm însă că ar putea fi necesară o încercare de a lămuri, cel puțin în linii generale, circumstanțele în care au apărut aceste diferențe.

În primul rând trebuie să arătăm că am „beneficiat", mai ales în cazul *jocurilor fecioreșt*i, de limitarea câmpului de investigare la o singură categorie de jocuri. Trebuie însă să atragem atenția că limitarea cantitativă a investigațiilor este doar aparentă, deoarece *jocurile fecioresti transilvănene* reprezintă o secțiune foarte importantă a coregrafiei populare românești, având un spațiu larg de difuziune ce cuprinde Transilvania, Țara Crișurilor și o bună parte din Banat. Ar mai fi oportun să amintim de marea lor valoare intrinsecă și de importanța pe care o dețin în ceea ce privește cercetarea din perspectivă diacronică a folclorului nostru coregrafic.

În al doilea rând, *jocurile fecioresti* ne sunt în atenție de peste 30 de ani, acoperind o bună parte din activitatea noastră de cercetare științifică, în care preocuparea pentru clasificarea tipologică s-a înscris firesc.

În sfârșit, o ultimă circumstanță, cu largi implicații asupra investigării noastre, a constituit-o însăși natura materialului cercetat. Acesta, redus la o singură grupă tipologică, dar de o mare complexitate structurală și de o însemnată variabilitate arhitectonică, a impus o permanentă perfecționare a metodelor cercetării și o interpretare mai nuanțată a parametrilor tipologiei generale. Așadar, circumstanțele prezentate au făcut ca cercetarea noastră să fie cu mult mai amplă atât pe plan orizontal (spațiul de desfășurare a cercetării pe teren), cât și pe plan vertical (gradul de adâncime a analizei) față de reperele tipologiei inițiale.

Pe plan orizontal, complexitatea și, în bună parte, variabilitatea materialului coregrafic avut în vedere au impus necesarmente ca investigarea să se desfășoare pe o largă arie folclorică [11]. Mai precis, clasificarea tipologică a *jocurilor fecioresti* are la bază cercetările, sondajele și culegerile de material coregrafic cu ajutorul peliculei cinematografice și a benzii video întreprinse pe o perioadă de peste 30 de ani în toate zonele de difuziune.

Cercetările de teren, arhivă și documentare, efectuate pe o rețea densă de localități, ne-au relevat și unele forme ale coregrafiei populare mai puțin cunoscute sau doar bănuite. De pildă, investigațiile întreprinse în peste 40 de sate din spațiul folcloric bihorean ne-au condus către redescoperirea unui joc fecioresc — *Ardeleana fecioreșt*e — viabil încă într-o microzonă cuprinzând satele situate pe granița cu Ungaria, cu penetrații spre unele localități cu populație românească din țara vecină. Importanța acestei redescoperiri constă în faptul că materialul cules ne desvălue originea unor formule coregrafice ale *jocului fecioresc* prezente în structura *jocului de perechi* contemporan, din aria folclorică bihoreană.

Celor relatate mai sus le putem adăuga și studierea notațiilor directe, realizate pe teren, aflate în arhiva Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu", precum și a jocurilor consemnate în diferite publicații, pe care le folosim doar ca material de referință.

[11] Aria investigațiilor a cuprins 195 de localități — 131 de culegeri și 64 de sondaje — din județele Alba, Arad, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brașov, Hunedoara, Maramureș, Mureș, Satu Mare, Sălaj, Sibiu și Timiș. Din culegerile și sondajele menționate autorul lucrării de față a efectuat 92 de culegeri și 64 de sondaje.

https://biblioteca-digitala.ro

În plan vertical, aplicarea cu consecvenţă a metodei de culegere cu ajutorul peliculei cinematografice şi a benzii video, dar mai ales a transpunerii grafice cât mai fidele a filmelor ne-au relevat aspecte mult mai puţin sesizabile, ba chiar imposibil de precizat în condiţiile observării directe şi a notării pe teren. De fapt, cele două operaţii amintite ne-au permis abordarea diferitelor analize de structură la un grad mult mai însemnat de profunzime, mai ales la nivelul sintaxei coregrafice. În ultimă instanţă putem afirma că posibilitatea vizionării repetate a materialului coregrafic filmat pe pelicula cinematografică şi pe banda video ne-a permis observarea mecanismului intim al jocurilor în cauză. Aceasta ne-a condus inevitabil către o interpretare mai nuanţată a parametrilor tipologiei iniţiale, ba chiar către o reconsiderare şi, în acelaşi timp, către o nouă precizare a acestora, ceea ce s-a concretizat într-un nou tablou sintetic (schemă) a parametrilor relevanţi pentru clasificarea tipologică a dansului popular românesc.

Câteva lămuriri asupra terminologiei de lucru

Într-un articol, *Etnocoreologie românească*, publicat în „Revista de etnografie şi folclor", arătam că: „*Etnocoreologia românească* s-a conturat sub egida Institutului de folclor — în prezent Institutul de Etnografie şi Folclor „Constantin Brăiloiu" — pornind practic de la zero. În această situaţie noua ştiinţă trebuia să se autodefinească, să-şi creeze metodele şi instrumentele de lucru şi să realizeze un corpus de documente pe potriva bogăţiei folclorului nostru coregrafic" [12].

Printre instrumentele de lucru obligatorii urma să se constituie şi o terminologie profesională menită să înlesnească comunicarea cu celelalte ramuri ale folcloristicii şi, în general, cu toţi cei interesaţi în cultivarea sau cercetarea dansului popular. Bineînţeles că această terminologie nu a fost stabilită de la început; ea s-a conturat pe parcursul activităţii în domeniu, dezvoltându-se în funcţie de necesităţi şi de câştigurile teoretice realizate [13].

Aşadar, cu timpul s-a reuşit constituirea unei terminologii de lucru pe potriva exigenţelor cercetării ştiinţifice a dansului popular. Din păcate, prin publicaţiile etnocoreologilor români s-au vehiculat destui termeni care pot produce încă confuzii şi, în consecinţă, o diminuare a înţelegerii acestor lucrări. De pildă s-au folosit nejustificat: a) termeni paraleli pentru a desemna acelaşi fapt, fără a fi sinonimi: b) termeni al căror înţeles, nici până acum, nu este bine precizat; c) termeni nepotriviţi cu ceea ce ar trebui să numească; d) termeni prin care s-a încercat înlocuirea unora deja consacraţi în terminologia de specialitate pe plan internaţional, căutându-se originalitatea cu orice preţ.

O prezentare critică mai amplă a termenilor în cauză ar necesita un studiu special, dar acesta nu îşi găseşte acum locul în economia lucrării

[12] Constantin Costea, *Etnocoreologie românească*, în „Revista de etnografie şi folclor", 39 (1994), nr. 1—2, p. 39—50.

[13] Preocupări pentru conturarea unei terminologii de lucru s-au manifestat şi pe plan internaţional, mai cu seamă după anul 1963. Atunci s-a închegat Grupul Internaţional de Studii Etnocoreologice (Study Group on Ethnochoreology) din Consiliul Internaţional pentru Muzica Tradiţională (I.C.T.M.), organism U.N.E.S.C.O. La stabilirea unui aşa-zis „silabus" (un summum de termeni) de către grupul menţionat a contribuit eficient şi cu autoritate şi etnocoreologia românească p în profesoara Vera Proca-Ciortea, Anca Giurchescu, precum şi prin autorul lucrării de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro

noastre. În paginile de față ne vom rezuma doar la a limpezi, pe cât posibil, unele aspecte ale terminologiei profesionale legate, mai mult sau mai puțin, de studiul jocurilor feciorești.

Pentru început ne oprim asupra a doi termeni esențiali pentru cercetarea științifică a dansului popular. Aceștia sunt : *cinetic (cinetică)* și *coregrafic (coregrafică)*.

În fond ce poate defini vocabula *cinetic*, adoptată de toți etnocoreologii Institutului de Folclor în urmă cu peste 30 de ani ? Termenul *cinetic (cinetică)* a fost — și este — folosit, la origine, pentru a defini factorul *mișcare* în general. Mai precis, acesta se referă la acea parte a limbajului specific dansului (mișcarea) pe plan morfologic, plan în care se înscriu mijloacele de expresie — mișcarea, ritmul și dinamica — privite (analizate) separat. Deci cinetic (cinetică), sau în sintagmele *ansamblu cinetic* și *element cinetic*, se poate referi, doar în plan morfologic, la cadrul de desfășurare a dansului — dispoziția în spațiul de joc, priza între actanți, direcțiile de deplasare — și la mișcările corporale — mișcările picioarelor, ale brațelor și ale trunchiului. Termenul mai poate fi folosit, în cazul suprapunerii a două ori a mai multor linii coregrafice autonome, sub forma *policinetic, policinetism* (luat în analogie cu polifonia în muzică). De asemenea mai poate fi întrebuințat atunci când avem de a face cu variațiuni care se suprapun pe aceeași linie coregrafică (cea inițială) sub forma *heterocinetic, heterocinetism* (similar cu heterofonia din muzică). În rest vocabula *cinetic* (cu toate variantele ei) nu trebuie să depășească nivelul analitic al morfologiei. Aceasta, având o valoare semantică limitată, nu se poate referi la diferite forme de organizare a modalităților specifice de comunicare în sens artistic.

În planul modului de exprimare, de comunicare artistică, adică de momentul în care cei trei factori fundamentali — mișcarea, ritmul și dinamica — se contopesc, mai precis când mișcarea intră în relații de durată și de forță cu dinamica (bineînțeles și cu muzica), trebuie să apelăm la vocabula *coregrafie (coregrafic)*. Sensul inițial al vocabulei *coregrafie* era *notarea grafică* a dansului, dar pe această linie s-a impus în coreologia internațională o dată cu adoptarea notației moderne *Labanotation* (sistemul grafic Laban—Knust), termenul *Kintographie* (scrierea mișcărilor). Cu timpul *coregrafie (coregrafic)* a suferit o mutație semantică și, în acest sens, *Dicționarul de termeni muzicali* ne arată că termenul în cauză se referă și la : „Arta de a compune pași de dans, dansuri teatrale și, în general, balete. Acest al doilea sens al termenului este cel mai răspândit și desemnează, actualmente, crearea oricărui fel de dans ..." [14]. Deci termenul coregrafie se referă la organizarea, în sens artistic, a mijloacelor de comunicare specifice dansului și poate fi luat prin analogie cu vorbirea, care concretizează organizarea limbii în procesul de comunicare. În cazul referirii la forme ale exprimării artistice termenul *cinetic* nu își află locul, corect

[14] *Dicționar de termeni muzicali*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro

este *coregrafic*, care se poate extinde prin sintagmele : *structură coregrafică*, *unități coregrafice* (celulă coregrafică, motiv coregrafic, frază coregrafică) [15], termeni situați în planul sintaxei coregrafice.

Comentând mai înainte termenii *cinetică (cinetic)* și *coregrafie (coregrafic)*, am arătat că primul se situează în planul *morfologiei*, iar cel de al doilea în planul *sintaxei* dansului. În continuare încercăm să limpezim ce pot însemna în contextul structural al dansului *morfologie* și *sintaxă*. Această explicare a termenilor în cauză ni se pare necesară, deoarece în multe lucrări în care apar analize legate de clasificarea tipologică vocabulei morfologie i se lărgește nejustificat semnificația. Adică în așa-zisa *analiză morfologică* sunt înglobate două categorii distincte de aspecte : *mijloacele de expresie* ale dansului și *modalitățile de exprimare* artistică (de construcție coregrafică).

Dacă ne referim la *morfologie* în sens lingvistic, reamintim că *Micul dicționar de terminologie lingvistică* arată că prin acest termen se înțelege : 1) „Parte a structurii gramaticale a unei limbi care privește cuvintele în clase lexico-gramaticale cu trăsături distincte" și 2) „Parte a gramaticii unei limbi care se ocupă cu părțile de vorbire sub aspect formal, semantic și funcțional" [16]. Prin urmare, ori prima variantă ori a doua, aplicată prin analogie la gramatica dansului (pentru că și dansul are o gramatică), nu se poate referi decât la mijloacele de expresie ale dansului luate separat. *Analiza morfologică* nu se poate referi decât la studiul mijloacelor de expresie (sau a părților de exprimare ca să fim mai aproape de terminologia lingvistică) care sunt : *plastica mișcării* (dispoziția în spațiul de manifestare, priza actanților, mișcările corporale), *ritmul* (celule și motive ritmice) și *dinamica* (amplitudinea mișcărilor, intensitatea și viteza de execuție).

Cea de a doua categorie de aspecte, cea legată de modalitățile (modul) de exprimare coregrafică (organizarea formelor de exprimare, construcția compozițională sau structura coregrafică), nu mai poate fi cuprinsă în *morfologie* deoarece reprezintă, prin analogie cu vorbirea, *sintaxa dansului*. Dar să lămurim ce se înțelege prin sintaxă în sens lingvistic : „Parte a gramaticii care studiază funcțiile de vorbire în cadrul propozițiilor și propozițiilor în cadrul frazelor, stabilind reguli de îmbinare a cuvintelor în propoziții și propozițiile în fraze" [17], sau prin *structura sintactică* : „Organizare a limbii în lanțuri de cuvinte în relație (părți de propoziție, grupuri peterminative, sintagme, propoziții și fraze) pe baza posibilităților de combinare ale cuvintelor" [18]. În sens muzical sintaxa cuprinde, în esență, organizarea formelor în plan orizontal și suprapunerea unor linii melodice autonome în plan vertical. În ceea ce privește dansul ne putem referi, prin analogie, la ambele domenii — lingvistic și muzical. Ce reprezintă, în fapt, construcția compozițională decât organizarea *limbajului specific*

[15] Am făcut această precizare deoarece prin lucrările de specialitate se mai vehiculează sintagme ca *unități cinetice*, *motive cinetice*, etc., cu referire la forme de exprimare coregrafică. Dacă am putea admite termenii *ansamblu cinetic*, *structură cinetică*, *unități cinetice* (elemente cinetice), doar în planul morfologic, nu suntem totuși de acord cu *motivul cinetic*. În contextul sintactic al dansului, *motiv cinetic* ar fi ca în muzică, dacă s-ar putea spune, *motiv sonic* sau *motiv de sunete*, ceea ce ar fi de neadmis.

[16] Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, Editura Albatros, 1980, p. 202.

[17] *Ibidem*, p. 385.

[18] *Ibidem*, p. 398.

https://biblioteca-digitala.ro

dansului în lanțuri de forme în relație (motive, fraze, secțiuni, variante) — structura motivului pe lanțuri de celule, cea a frazei coregrafice pe lanțuri de motive, etc. — iar în plan vertical suprapunerea mai multor linii coregrafice relativ autonome (policinetismul) [19].

Un alt termen folosit arbitrar și care produce confuzii în cadrul unor analize morfologice este *tempoul*, interpretat, aberant, ca reprezentând desfășurarea în timp a dansului. Desigur, dacă îl traducem exact din limba italiană *tempo* însemnează *timp*, dar în muzică și în dans el se referă la gradațiile de pulsație și nu afectează raporturile de durată dintre sunete sau mișcări. Desfășurarea în timp este reprezentată de ritm, care rezultă din felul cum se înlănțuiesc sunetele sau mișcările între ele în raporturi de durată. Ritmica este un capitol care se ocupă cu repartizarea valorii sunetelor ori a mișcărilor în timp.

În muzică *tempoul* ține de *agogică*, în care se cuprind diferitele gradații de pulsație în execuție (viteza de mișcare în execuție) și nuanță, cerute de o anumită expresie de interpretare a unor pasaje dintr-un cântec. În dans *tempoul* poate fi un element al dinamicii — deoarece intră în relație cu amplitudinea mișcărilor — ori un element stilistic.

Strâns legat de obiectul cercetării noastre este și termenul de *jocuri în monom*, cu varianta *grup mare în monom*. Acesta este folosit ca înlocuitor al sintagmei *jocuri de ceată*, termen acceptat încă de la elaborarea notației grafice, publicată în anul 1956 [20], adoptat și pe plan internațional. Din păcate „inovația" nu se dovedește fericită deoarece vocabula *monom* se referă precis doar la un singur aspect al dispoziției actanților în spațiul de joc, și acela numai episodic.

În gimnastică, ca și în dans, termenul *monom* (deplasare în monom) definește dispunerea actanților pe un singur șir, *mergând unul după celălalt* orientați pe direcția deplasării; adică, începând cu al doilea, fiecare privește în ceafa celui care îl precede. În cazul unei dispuneri laterale (unul lângă celălalt), în cerc, semicerc sau linie, dispoziție cu mult mai frecventă în cursul unui asemenea joc, folosirea termenului *monom* (în monom) nu mai are acoperire. Mai mult decât atât, în multe din *jocurile feciorești* actanții sunt situați pe mai multe șiruri, ba chiar doi câte doi. Din motivele arătate considerăm că „inovația" *jocuri în monom* (grup mare în monom) nu se justifică, ceea ce ne determină să folosim în continuare vechea sintagmă *jocuri de ceată*, mult mai cuprinzătoare și cu referiri de conținut, pentru a defini clasa tipologică din care face parte și grupa jocurilor feciorești.

Cu toate că a fost explicat și totodată precizat încă din anul 1957 [21], termenul *pont* poate produce încă confuzii din felul în care este interpretat de unii etnocoreologi. De pildă, în unele lucrări i se îngustează cu ostentație semnificația, fiind folosit pentru a denumi doar bătăile cu palmele pe segmentele picioarelor, luate separat. Astfel termenul *pont* este situat în contextul morfologic ca simplu *element cinetic*, poziție ce nu este conformă cu

[19] În *Tabloul parametrilor relevanți pentru tipologizarea dansului popular românesc* expunem, de fapt, în mod sintetic, reperele gramaticale ale folclorului coregrafic românesc.

[20] Vera Proca-Ciortea, *Despre notarea dansului popular românesc*, în „Revista de folclor", I (1956), nr. 1—2, p. 144.

[21] Constantin Costea, *Jocuri feciorești din Ardeal*, București, Editura Muzicală, 1961, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro

realitatea. De fapt termenul în cauză are o valoare semantică mult mai largă, care îl așază în contextul coregrafic (sintactic), desemnând una din formele de exprimare artistică specifice jocurilor feciorești. *A juca în ponturi* însemnează *a juca în figuri*, cu mișcări de virtuozitate și bătăi cu palmele pe segmentele picioarelor [22]. Asupra acestui termen vom mai reveni, mai pe larg, atunci când vom analiza jocurile feciorești în planul sintaxei coregrafice.

În sfârșit, ultimul termen asupra căruia ne mai oprim este așa-zisul *dialect coregrafic*. După părerea noastră alegerea vocabulei *dialect* folosită pentru a marca diversitatea folclorului coregrafic românesc este total neinspirată[23]. Prin utilizarea sintagmei *dialect coregrafic* se pune, de fapt, accent pe diversitatea dansului popular românesc, dar nu și pe unitatea lui mai mult decât evidentă, ceea ce poate crea confuzii și denaturări cu rezultate nefondate științific, cu urmări păgubitoare pentru cercetarea folcloristică sau chiar și cea istorică. De altfel, chiar definirea termenului *dialect* în filologie nu pare a fi pe deplin lămurită, confuziile și denaturările continuând să persiste. De pildă, *Dicționarul limbii române moderne* definește vocabula *dialect* în felul următor : „Aspect local al limbii unui popor care se vorbește pe un anumit teritoriu, și *care are trăsături de structură gramaticală și de fond principal de cuvinte deosebite de limba comună a întregului popor*, precum și de celelalte aspecte locale ale limbii" [24]. În *Micul dicționar de terminologie lingvistică* definiția este oarecum schimbată „în părțile esențiale", adică *dialect* este : „Ramificația teritorială (locală) a unei limbi, superioară subdialectului și graiului dar subordonată limbii naționale, caracterizată prin anumite particularități (mai ales fonetice și lexicale, mai puțin morfologice și sintactice) care o deosebesc de alte ramificații teritoriale ale aceleeași limbi și chiar de limba comună căreia îi aparține în ansamblu" [25]. Contradicția reiese din interpretarea aspectelor gramaticale (morfologice și sintactice), totuși cea de a doua definiție ni se pare oarecum mai nuanțată.

Pe de altă parte, în comunicarea *Unirea cea mare și evoluția folcloristicii românești*, Adrian Fochi arată că „Este adevărat că unii cercetători, certați cu proprietatea termenilor și împrumutând idei nedigerate din discipline alăturate, vorbesc cu vinovată inconștiență despre așa-zisele dialecte ale folclorului românesc, subliniind tocmai aceste diversități ale unității. Nu s-a străduit însă după câte știu, nici unul dintre aceștia să definească termenul dialect în cultura populară, să caute până la ce adâncime coboară diferențele constatate, ce efecte au asupra fondului unitar din care purced" [26].

Pentru a înlătura posibilele controverse, credem că este mult mai potrivit să se folosească termenul *stil — stil dunărean, stil carpatic*, etc. În sprijinul propunerii noastre menționăm că *Dicționarul de estetică gene-*

[22] În același context semantic se încadrează și termenii *forme (Ardeleana în forme* sau *Sorocul în forme)*, răspândit în Câmpia Mureșului și *fură (Ardeleana în fură)*, frecvent numai în nord-estul spațiului folcloric bihorean.

[23] Andrei Bucșan, *Specificul dansului popular românesc*, loc cit, p. 50—69.

[24] *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958, p. 234.

[25] Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *op. cit.*, p. 153—156.

[26] Adrian Fochi, *Unirea cea mare și evoluția folcloristicii românești*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice", seria A, nr. 5, București, 1983, p. 5—16.

https://biblioteca-digitala.ro

rală propune o astfel de definiție : „*Stilul* se poate referi la particularitățile de folosire a limbii, sau în alte arte decât literatura, la la particularitățile manipulării unui mijloc de expresie propriu artei respective" și mai departe „factorul comun al tuturor sensurilor poate fi considerat drept structurarea particularităților de comunicare lingvistică sau nonlingvistică în care se resfrânge unitatea agentului, fie acesta un individ, o epocă, un curent, un gen "[27]. Având în vedere natura artistică a creației populare coregrafice, considerăm că termenul *stil (stil dunărean, stil carpatic* etc.) este mult mai potrivit, corespunzând necesităților de definire ale unui fenomen artistic cum este dansul popular românesc.

Desigur, terminologia etnocoreologică este cu mult mai bogată, dar în comunicarea noastră ne-am rezumat la a încerca limpezirea doar a câtorva aspecte cu o cuprindere mai largă, mai generală. Multe din sintagmele derivate din termenii prezentați, precum și alte aspecte ale terminologiei legate direct de obiectul cercetării noastre, se găsesc în *Tabloul parametrilor relevanți pentru tipologizarea dansului popular românesc*, iar explicarea lor apare în capitolele în care își au locul.

[27] *Dicționar de estetică generală*, București, Editura Politică, 1972, p. 335.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERAȚII ASUPRA UNOR TEXTE INEDITE DIN COLECȚIA MANUSCRISĂ A LUI I. POP RETEGANUL AFLATĂ ÎN FONDURILE BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE

RODICA RALIADE

Pentru noi, cei de astăzi, rămâne impresionantă munca neobosită, de „albine culturale" [1], a cărturarilor sătești de la sfârșitul secolului trecut. Fără să precupețească eforturi fizice sau materiale, ei au contribuit, prin diferite mijloace, la promovarea culturii românești.

În primul rând, neobosiții dascăli de țară, prin răspunsurile la apelurile de culegere sau chestionarele lansate de Atanasie Marienescu, B. P. Hasdeu, Grigore Tocilescu, Nicolae Densușianu, aduc o deosebită contribuție la realizarea colecțiilor de folclor de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Urmărind răspunsurile la chestionarul lingvistic al lui Hasdeu sau la cel istorico-mitologic al lui N. Densușianu, ne surprind paginile cu răspunsuri ample, meticulos notate, cu o informație extrem de interesantă și utilă cercetării și în momentul de față.

Modeștii învățători au tipărit colecții de folclor finanțându-le din propriul lor salariu, remunerând adesea pe unii informatori sau culegători colaboratori, ale căror materiale folclorice erau obținute prin corespondență.

„Biografiile acestora, în ciuda poziției modeste a celor mai mulți, nu sunt cele ale unor oameni de rând, ci ale unor iluminați, ale unor cărturari care au îmbrățișat cu căldură cauza neamului lor și s-au străduit să-i pună în circuitul cultural comorile spirituale, documente autentice ale existenței multimilenare pe aceste pământuri" [2].

Dintre acești zeloși și însuflețiți învățători face parte și I. Pop Reteganul. Spre deosebire de alți colegi de breaslă și preocupări, ale căror contribuții au rămas uitate în paginile revistelor din acea vreme, Reteganul este „cel mai popular folclorist ardelean" [3], datorită cunoscutelor sale *Povești ardelenești*, tipărite la timp pentru a satisface nevoia de lectură și de carte școlară a românilor transilvăneni.

Munca de învățător se va împleti cu cea de folclorist. El va culege din creațiile populare fie direct de la oamenii în mijlocul cărora lucra, fie prin colaboratori recrutați dintre învățătorii și preoții de țară sau dintre țăranii știutori de carte.

[1] Iordan Datcu și Sabina Cornelia Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*. Prefață de Ov. Birlea, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 12.

[2] *Ibidem*, p. 10.

[3] I. Mușlea, *Ion Pop Reteganul folclorist*, în „Studii și cercetări științifice", seria III, „Științe sociale", an VI, 1955, nr. 3—4, p. 57.

R.F.F., tom 41, nr. 1—2, p. 81—88, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

În felul acesta Reteganul va aduna un material impresionant, fiind realizatorul celei mai vaste culegeri de folclor ardelenesc de la sfârșitul secolului trecut.

Născut în 1853, în comuna Reteag, pe Someș, Ion Pop Reteganul a fost copil de țăran, sortit să pască vitele, căci părinții nu mai aveau cu ce-l ține la școală. Până la urmă va reuși să urmeze școlile din Năsăud, Gherla și Deva și să ajungă învățător, muncă pe care o va face cu o dăruire exemplară, timp de aproape două decenii (1873—1892).

Cu excepția perioadei când va fi secretar II al „Astrei" (1894—1895) sau a aceleia în care a lucrat în redacția revistei „Tribuna" din Sibiu (1899—1900), I. Pop Reteganul trăiește după pensionare în satul său natal, unde se stinge la 5 aprilie 1905.

„Jumătatea drumului până la mormânt l-au dus pe umeri învățătorii, foștii lui tovarăși de muncă — pentru cealaltă jumătate s-au rugat țăranii să li se dea cinstea să-l poarte ei; și-așa, cu ochii împăingeniți de lacrămi, l-au purtat, în cântec de tropare și în miros de tămâie, pe acela care fusese în viață Ion Pop Reteganul ... « Știți voi pe cine-am îngropat noi acum? », a întrebat bătrânul Alexă Mihăeștian după înmormântare și la răspunsul unora că știu, le-a răspuns : « Nu știți, am îngropat Reteagul ! ». A fost așa de iubit de toți, încât chiar și evreii din Reteag au trimis vorbă văduvii lui că vor ține o slujbă religioasă pentru sufletul lui de omenie" [4].

Reteganul începuse să culeagă folclor încă din primul său an de învățământ, petrecut la Orlat — Sibiu (1873). În presa vremii va debuta în 1878 cu o adaptare, o povestire în versuri, *Fata mulțumitoare*, apărută în „Șezătoarea. Foia poporului român" a lui Iosif Vulcan.

După un timp, I. P. Reteganul va renunța să intervină în textul folcloric, devenind adeptul respectării formei în care circula creația literară populară.

O parte din materialul cules sau obținut prin intermediul colaboratorilor va fi publicat în periodicele vremii, dar și în câteva broșuri, dintre care mai cunoscute sunt : *Trandafiri și viorele. Poezii poporale* (1884; 1891; 1908; 1921); *Chiuituri* (1887); *Povești ardelenești* (1888; 1913); *Povești din popor* (1895); *Poezii poporale — cântece bătrânești* (1900) ș.a.

Publicații transilvănene de prestigiu îi găzduiesc constant colaborările : „Familia" și „Șezătoarea" ale lui Iosif Vulcan; „Gazeta Transilvaniei" (Brașov); „Telegraful român" (Sibiu); „Tribuna" (Sibiu); „Amicul familiei" (Gherla); „Școala și familia" (Brașov); „Gura satului" (Pesta, Gherla și Arad); „Poporul român" (Pesta) ș.a.

Revistele „Cărțile săteanului român" (1886), „Convorbiri pedagogice" (1898), „Revista ilustrată" (1898) sunt înființate chiar de Reteganul. În 1894, revista „Rândunica" insera o „Știre literară" în care I. P. Reteganul anunța apariția unei noi reviste folcloristice, „Săteanul". Din păcate, această publicație va rămâne un proiect nerealizat.

Colecția de folclor a lui I. P. Reteganul va avea o soartă aparte. În 1890, la îndemnul lui Iosif Vulcan, va trimite Academiei Române o

[4] I. P. Reteganul, *Odinioară și acum. Amintiri din copilărie*. Cu o prefață : „Cine a fost Ioan Pop Reteganul" de Horia Petra-Petrescu, în „Biblioteca poporală a Asociațiunii Astra", anul al 23-lea (1933), p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro

culegere de 5022 de poezii populare, iar în anul următor, una de datini și credințe. Aceste culegeri formează colecția I. Pop Reteganul, rămasă în fondurile Bibliotecii Academiei Române, în 21 de volume manuscrise. Culegătorul a fost recompensat pentru munca sa, fără ca materialul să vadă lumina tiparului. Comisia alcătuită din Ioan Bianu, Ioan Slavici și G. Ionescu-Gion, în ședința din 20 martie 1891, considera colecția de poezii extrem de eterogenă. Academia se obliga să publice culegerile lui Reteganul, după o selecționare prealabilă a materialelor considerate valoroase, dar pentru că această triere nu s-a mai făcut, mare parte din colecție a rămas inedită.

Primul volum manuscris al acesteia (cota 4524/ms. românești B.A.R.) cuprinde 103 „cântece bătrânești" (prima parte) și 154 „cântece voinicești" (partea a doua a volumului). La poziția 7 din culegerea de „cântece bătrânești" există o variantă a baladei familiale *Sora Todosie*.

Cântecul *Sora Todosie* se înscrie în categoria tematică a baladelor numite „fantastice", reprezentând, conform volumului *Balada familială. Tipologie și corpus de texte poetice* de Al. Amzulescu [5], subiectul narativ 1(1) *Soarele și luna*, cu două tipuri. Primul tip are ca arie de răspândire mai ales zonele extracarpatice: Dobrogea, Timiș, Caraș-Severin, Teleorman, Argeș, Serbia, Gorj, Timoc, Dolj, Vâlcea, Brăila, Galați, pe când cel de-al doilea tip este mai bine reprezentat în circulație orală în Transilvania (Sibiu, Mureș, Covasna, Bistrița-Năsăud, Făgăraș, Brașov, Hunedoara, Maramureș, Bihor, Alba, Cluj), cu o singură atestare în Banat (Timiș) și una în Moldova (Suceava).

Una dintre variantele atestate de tipologie este cea din Giurgești—Hunedoara și ea apare tipărită sub titlul *Sora Todosie* în cea de a șasea ediție a volumului *Trandafiri și viorele. Poezii poporale, culese și ordonate de I. Pop Reteganul*, editat la Gherla în 1921. Aceasta este și prima formă a cântecului, consemnată de Reteganul ca primă variantă în manuscrisele sale. Se pare că autorul a considerat-o cea mai reușită, fiind publicată și în edițiile anterioare ale broșurii amintite, ediții antume.

Pe lângă această primă variantă, în manuscrise, volumul I (cota 4524, B.A.R.), mai apar încă patru variante ale cântecului, texte netipărite în nici una din edițiile cărții *Trandafiri și viorele*.

Dintre ele, doar al doilea text are un titlu, *Sora Anisie* (poziția 8, fila 17), fiind notat locul culegerii, Rodna, fără numele culegătorului sau data la care a fost culeasă poezia. La nici unul din texte nu apare data culegerii. A treia variantă (poziția 9, fila 18) i-a fost comunicată de Kóváry László, lipsind locul sau anul culegerii; ultimele două variante sunt cele de la poziția 10 (fila 19, culeasă din satul Hetiuri și comunicată de învățătorul Ion Florea) și poziția 11 (fila 20, culeasă din Sard, fără numele culegătorului sau a celui care a comunicat poezia, nedatată). Presupunem că varianta din Rodna a fost culeasă chiar de Reteganul, pentru că aici a fost învățător în anii dinaintea pensionării. Melodia nu este notată la nici unul din texte.

În volumul *Poezii poporale. Cântece bătrânești. Din culegerile lui I. P. Reteganul*, editat la Sibiu, în 1905, apare aceeași variantă din Giur-

[5] Al. I. Amzulescu, *Balada familială. Tipologie și corpus de texte poetice*, [București], Editura Academiei Române, 1983, 466 p.

https://biblioteca-digitala.ro

geşti — Hunedoara, dar sub titlul *Sora craiului*. Opţiunea folcloristului este aceea că dintre cele cinci variante, Reteganul a considerat-o pe aceasta mai complexă. Faptul că varianta amintită a fost unica publicată poate găsi o explicaţie şi în mentalitatea folcloristică a sfârşitului de veac, când importanţa variantelor era neglijată.

În ciuda monografiei baladei *Cucul şi turturica*, apărută în paginile revistei „Columna lui Traian" încă din 1876, respectiv 1877, prin care Hasdeu devenea promotor al cercetării variantelor folclorice, abia după 1915, prin studiile lui Dimitrie Caracostea *(Miorița; Lenore; Meşterul Manole)*, metoda aplicată la cercetarea baladei va căpăta strălucire în folcloristica românească. Ea va fi continuată de Adrian Fochi [6].

Aceasta ar fi una din explicaţiile absenţei din broşura *Trandafiri şi viorele* a variantelor puse în discuţie.

Scoaterea la lumină a variantelor inedite ale cântecului *Sora Todosie* va veni în ajutorul cercetătorilor, prin noile precizări legate de arealul, ca şi de frecvenţa atestărilor cronologice ale acestei balade familiale. Tipologia *Balada familială* ... de Al. I. Amzulescu atestă ca primă publicare într-o colecţie a subiectului narativ *Soarele şi luna* 1 (1), tip II, din categoria căruia fac parte şi textele de care ne ocupăm, pe cea din culegerea de balade a lui At. M. Marienescu (1859). Ulterior, tipul este atestat în colecţii şi periodice din a doua jumătate a secolului trecut, până la începutul secolului nostru. Ultima atestare în periodice datează din 1924, iar în colecţii, din 1928 [7].

Textele din manuscrisele lui I. Pop Reteganul au fost culese până în anul 1889, după cum reiese din prima filă a colecţiei, unde culegătorul notează: „Ordinea din maiu 1888 şi finii în Rodna Veche la 24 septembrie 1889. I. Pop Reteganul, dascăl" [8].

Publicarea variantelor menţionate va suscita interesul cercetătorilor şi din punct de vedere stilistic, şi din punct de vedere sociologic şi etnografic, studiul lor reprezentând căi noi de accedere la stratul de mentalitate al creatorilor anonimi din epoca şi din zona în care au fost culese. Observaţia este valabilă pentru întreaga colecţie I. P. Reteganul, aflată sub formă de manuscris în Biblioteca Academiei Române.

Cele patru texte la care ne-am oprit sperăm să fie un exemplu grăitor în vederea publicării critice a primului volum din manuscrisele lui Reteganul.

[6] A. Fochi, *Parallèles folkloriques sud-est européens*, [Bucarest], Editions de l'Academie de la R.P.R., 1963, 31 p., în „Revue des études sud-est-européennes". Tome I, 1963, nr. 3—4; idem, *La ballade de „L'epouse vendue" dans le folklore sud-est européen*, [Bucureşti], Editions de l'Academie de la R.P.R., 1970, 46 p., în „Revue des études sud-est européennes". Tome VIII, 1970, nr. 4, ş.a.

[7] Ultima atestare în periodice, conform *op. cit.* la nota 5, este cea din „Comoara satelor" (Blaj), 3 (1924), iar în colecţie, varianta culeasă de Iustin Ilieşiu, din satul Maieru, în 1923, de la Ioan Andronesi şi publicată în antologia *Folclor din Transilvania. Texte alese din colecţii inedite*, vol. III, [Bucureşti], Editura pentru Literatură, 1967, p. 181—182.

[8] I. Pop Reteganul, *Cântece bătrâneşti. Cântece voinicești*, Biblioteca Academiei Române, ms. româneşti, cota 4524, fila 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Reproducem cele patru variante, redând în paralel, grafia lui Reteganul cu grafia actuală:

8. SORA ANISIE (var. din Todosie)

Vara de la seceratú
Apa din tău a-ngheţatú
D'a n'o-ngheţatú de gerú mare
C'ongheţatú de supărare
Că vrea craiulú să se-nsóre
Şi se ié pe sorusa-le.
Soră, soră Anisie
Pune cartea pe chilie
Hai cu mine-n cununie!
— Venivoiŭ frate veni
Cândú mie frate mi face
Străturelŭ
În prundurelŭ
Se-mi punŭ vĕzdogele-n elŭ
Se me-sapén cu vĕzdogele
Şi se me cununŭ cu ele.
Elŭ numai cât o gândit
Şi aceea s-o'mplinit:
— Oi, sorucă Anisie
Pune cartea în chilie
Hai, cu mine-n cununie!
— Eu atunci frate oi veni
Când tu mie face-mi
Fântâniţă-n vêrfŭ de munte
Se cură-n la mine-n curte
Elŭ numai câtŭ o gânditŭ
Şi aceea i-o împlinitu:
— Oi, sorică d'Anisie
Pune cartea pe chilie
Hai cu mine-n cununie!
— Ducem'oi, frate, m'oi duce
Dacă tu că mi vei aduce
Sfântulŭ sóre
Nănaşŭ mare
Stelele
Druşcuţele
Luceferii
Stegarii
Frate, şi colăcarii!
Elú numa câtú o gânditŭ
Şi aceea-o-implinitú:
— D'a sorucă Anisie
Pune cartea pe chilie
Hai cu mine-n cununie.
Cartea pe chilie-o pusŭ

Vara de la secerat
Apa din tău a-ngheţat
Da'n-o-ngheţat de ger mare
C-o-ngheţat de supărare
Că vrea craiul să se-nsoare
Şi să ie pe soru-sale.
Soră, soră Anisie
Pune cartea pe chilie
Hai cu mine-n cununie!
— Veni-voi, frate, veni
Când mie frate mi-⟨i⟩face
Străturel
În prundurel
Să-mi pun văzdogele-n el
Să mă sape-n cu văzdogele
Şi să mă cunun cu ele.
El numai cât o gândit
Şi aceea s-o-mplinit:
— Oi, sorucă Anisie,
Pune cartea în chilie,
Hai cu mine-n cununie!
— Eu atunci frate-oi veni
Când tu mie face mi⟨-i⟩
Fântâniţă-n vârf de munte
Să cură la mine-n curte.
El numai cât o gândit
Şi-aceea i-o împlinit:
— Oi, sorică d-Anisie,
Pune cartea pe chilie,
Hai cu mine-n cununie!
— Duce-m-oi, frate, m-oi duce
Dacă tu că-mi vei aduce
Sfântul soare
Nănaş mare,
Stelele
Druşcuţele,
Luceferii
Stegarii
Frate şi colăcarii!
El numa cât o gândit
Şi-aceea ⟨i⟩-o-împlinit:
— D'a, sorucă Anisie
Pune cartea pe chilie
Hai cu mine-n cununie.
Cartea pe chilie-o pus

https://biblioteca-digitala.ro

Şi-n cununie s'au dusŭ.
Cândŭ era în cununie
Luna s'o mbrăcatŭ în sânge
Îngerii o prinsŭ a plânge,
Maica prea curată ḑice ;
Nu esci popă cu dreptate
Că cununi soră cu frate
D-zeu e susu te-a bate !

Şi-n cununie s-au dus.
Când era în cununie
Luna s-o-mbrăcat în sânge
Îngerii o prins a plânge ;
Maica Preacurată zice :
Nu eşti popă cu dreptate
Că cununi soră cu frate
Dumnezeu e sus ; te-a bate !

9. VARIANTĂ (fila 18, p. 41)

Ce vă legânaţi voi fagi ?
Da cum nu ni-om legâna
Că-nghiaţă tăul vara,
Nu-nghiaţă de cel ger mare
Că-ngheaţă de supĕrare
Că se'nsóră un craii mare
Şi o ia pe sorusa
Cum n-a pomenit lumea
Când [meréu] *la cununie*
Se stringeau pe [mirodie]
Şi când întra-n biserica
Biserica tremura
Icónele suspina
Şi icóna precestei
Din fundul bisericei
Plângea cu lacrămi de sânge
Să-i vie şi popii-a plânge.
Da popa din graiu grăia :
Eu mulţi fii am cununat
Biserica n'a tremurat
Icóna n-a suspinat,
Nici icóna precestii
Din fundul bisericii
N'a plâns cu lacrămi de sânge
Se-mi viie şi mie-a plânge :
Diacul din graiu grăia :
Da nu veḑi, popă, din carte
Că cununi soră cu frate ?
Sus e Dumneḑeu, te-a bate !

Ce vă legănaţi voi, fagi ?
Da', cum nu ne-om legâna
Că-ngheaţă tăul vara,
Nu-ngheaţă de cel ger mare,
Că-ngheaţă de supărare
Că se-nsoară un crai mare
Şi o ia pe soru-sa,
Cum n-a pomenit lumea.
Când meréu la cununie,
Se stringeau pe mirodie
Şi când întra-n biserică,
Biserica tremura
Icoanele suspina
Şi icoana Precestei,
Din fundul bisericei,
Plângea cu lacrămi de sânge,
Să-i vie şi popii-a plânge.
Da' popa din grai grăia :
— Eu mulţi fii am cununat,
Biserica n-a tremurat,
Icoana n-a suspinat,
Nici icoana Precestii
Din fundul bisericii
N-a plâns cu lacrămi de sânge,
Să-mi vie şi mie-a plânge.
Diacul din grai grăia :
— Da' nu vezi, popă, din carte
Că cununi soră cu frate ?
Sus e Dumnezeu ; te-a bate !

Textul i-a fost comunicat de Kóváry László. Cuvintele din paranteze au fost mai puţin citeţe, fiind descifrate cu aproximaţie.

10. ALTĂ VARIANTĂ (fila 19, p. 43)

La pórtă la Tĕligrad
Şede Iosif împărat
Pe nóuă scânduri de brad

La poartă la Tăligrad
Şede Iosif împărat
Pe nouă scânduri de brad.

https://biblioteca-digitala.ro

Şi Iosif din graiŭ grăia :
Dă-mi maică pe sorumea !
Maică-sa din graiu grăia :
— Taci měi câne
De păgâne
Că soru-ta nu-i de tine
Iosif dac'au auḑit
La faur au poruncit
Calul se il potcovéscă
Şi de drum se il gătéscŭ

*

Nŏuĕ ţĕri o'ncongiurat
Ca sorusa n'au aflat
Nici la stat nici la uitat
Nici la mers (cu) legânat
Nici la dulce sărutat
Desfătată la cântat.

*

Tot în haine de anglie
Merg doi fraţi la cununie
Ei de mâni că s'o luat
În biserică-au intrat
Biserica-a ntunecat
Icónele au lăcrămat
Da icóna Precestii
Din fundul bisericii
Lăcrăma ce lăcrăma
Şi din graiu aşa grăia :
Nu ţ'o fost popă pĕcat
De doi fraţi ai cununat
Sângele l-ai mestecat
Doi părinţi ai supĕrat ?

Şi Iosif din grai grăia :
Dă-mi maică pe soru-mea !
Maică-sa din grai grăia :
— Taci, măi, câne
De păgâne,
Că soru-ta nu-i de tine !
Iosif, dac-au auzit,
La faur au poruncit
Calul să i-l potcovească
Şi de drum să i-l gătească.

*

Nouă ţări o-ncongiurat
Ca soru-sa n-au aflat
Nici la stat, nici la uitat,
Nici la mers ⟨cu⟩ legănat,
Nici la dulce sărutat,
Desfătată la cântat.

*

Tot în haine de anglie
Merg doi fraţi la cununie
Ei de mâni că s-o luat
În biseric-au intrat
Biseric-a-ntunecat
Icoanele-au lăcrămat.
Da' icoana Precestii
Din fundul bisericii
Lăcrăma ce lăcrăma
Şi din grai aşa grăia :
Nu ţ-o fost, popo, păcat,
De doi fraţi ai cununat,
Sângele l-ai mestecat,
Doi părinţi ai supărat ?

Hetiuri, cules de Ion Florea, învăţător.
(Împărţirea în fragmente a textului aparţine culegătorului).

11. ALTĂ VARIANTĂ (fila 20, p. 45)

La portă la Ţarigrad
Este-un fecior de bogat
Cu păruţul retezat
Maica sa din graiŭ grăia :
— Maică, măiculeana mea
Dă-mi mie pe sorumea
Maicăsa din graiu grăia

La poartă la Ţarigrad
Este-un fecior de bogat
Cu păruţul retezat.
Maică-sa din grai grăia :
— Maică, măiculeana mea,
Dă-mi mie pe soru-mea
Maică-sa din grai grăia :

https://biblioteca-digitala.ro

— Tuchi câne
Da păgâne
Pe soruta nu ți-oi da
Până tu dacă ți face
Dintr'un spic micuț de grâu
Nóuĕ care d'încărcate.

*

— Dă-mi maică pe sorumea
— Pe soruta n'o pot da
Până tu dacă ți face
Dintr'un strugurel de viie
Șepte buți de vin se-ți vie.

*

— Dă-mi maică pe sorumea
— Tuchi câne
De păgâne!
Pe soruta n'o pot da
Până tu nu ți chiema
Nănaș mare sórele
Nănășută lunița
Cherfarele[1] *stelele*
— Hai guriți vĕ-n cocie[2]
Sé mergeți la cununie
Până-i popa-n liturghie.
Dete popa a cununa
Icónele-a lăcrăma
Iconița Precesti
Din cornul bisericii
Lăcrăma lăcrămi de sânge
O ce esci popă nerod
De cununi soră cu frate?
De cât pĕcate
Cu frate
Mai bine óse ngropate
Și hrană pescilor
Și rugină pietrilor!

— Tuchi, câne
Dă păgâne!
Pe soru-ta nu ți-oi da
Până tu dacă ți face
Dintr-un spic micuț de grâu
Nouă care d-încărcate.

*

— Dă-mi, maică, pe soru-mea!
— Pe soru-ta n-o pot da
Până tu dacă ți face
Dintr-un strugurel de vie
Șepte buți de vin să-ți vie.

*

— Dă-mi, maică, pe soru-mea!
— Tuchi, câne
De păgâne!
Pe soru-ta n-o pot da
Până tu nu ți-⟨i⟩ chema
Nănaș mare, soarele,
Nănășută, lunița,
Cherfarele, stelele.
— Hai, guriți-vă-n cocie
Să mergeți la cununie
Până-i popa-n liturghie.
Dete pop-a cununa
Icoanele-a lăcrăma.
Iconița Precestii
Din cornul bisericii
Lăcrăma lăcrămi de sânge.
O, ce ești popă nărod,
De cununi soră cu frate?
Decât păcate
Cu frate
Mai bine oase-ngropate
Și hrană peștilor
Și rugină pietrilor!

[1] *cherfărele* = drusce, fetele cari chiamă pe fete la nunți; însoțitórele mirelui ori miresei.

[2] *guriți-vă* = „urcați!" Se aude des în Munții Apuseni: *a se guri* = „a se sui, a se urca".

(Explicarea cuvintelor aparține lui I. P. Reteganul. S-a păstrat grafia folcloristului. Sub localitatea de proveniență a textului apare precizarea: „Aceasta e o variantă din *Sora Todosie, Trandafiri și viorele*, pag. 14", tăiată cu cerneală neagră).

https://biblioteca-digitala.ro

UN PROGRAM DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ: ALCĂTUIREA ȘI EDITAREA UNUI CORPUS DE *DOCUMENTE ETNOFOLCLORICE ROMÂNEȘTI*

ALEXANDRU DOBRE

Nimeni nu poate contesta faptul că, în ultimele două secole, dar mai ales începând de la 1840 — momentul „Daciei literare" — cercetarea complexă a culturii tradiționale românești a cunoscut o amploare deosebită și o evoluție continuu ascendentă. Culegerile mai mult sau mai puțin sistematice de material au pus folcloristica, etnografia și arta populară ori muzeografia românească în situația de a dispune de una dintre cele mai bogate și mai diversificate, mai complexe și mai cuprinzătoare arhive de specialitate cunoscute în lume. Stocul de date, de informații și de material propriu-zis, tezaurizat și conservat în România, în colecțiile tipărite, în puzderia de publicații periodice sau, la lumina zilei, în muzeele etnografice și de artă populară, este imens atât în ceea ce privește cantitatea, cât și în ceea ce privește calitatea lui, valoarea științifică și cultural-artistică de necontestat. Acest stoc impresionant face parte din patrimoniul național și se constituie într-o componentă inseparabilă și de mare preț a științei și culturii românești și universale. Întocmirea unui inventar complet și detaliat, a unei bănci de date a acestui remarcabil fond, asamblat în toată complexitatea și în cuprinderea sa, ar fi de natură să releve fără putință de tăgadă valoarea de patrimoniu — științifică și cultural-artistică — a întregului tezaur de date, informații și materiale al culturii tradiționale românești, conservat până acum. Ar sublinia, în același timp, în toată amploarea și în semnificația ei, contribuția spiritualității românești de factură tradițională la îmbogățirea culturii universale de aceeași factură, ar constitui, în sfârșit, un stimulent de indiscutabilă eficiență pentru reașezarea cercetărilor în domeniu ale lumii științifice de azi pe temeiuri documentare foarte solide, generatoare de noi și substanțiale interpretări teoretice, care să scoată disciplina din cenușiul și din confuzia în care se află, din înfundătura în care, vrând-nevrând, a ajuns.

Aproape concomitent și în strânsă relație cu acțiunea atât de susținută de culegere, tezaurizare și conservare a materialului etnofolcloric s-au impus activitățile teoretice și metodologice, de interpretare a bogăției de date, de informații, de materiale. Această categorie de preocupări constituie temeiurile bine motivate ale situării disciplinelor sau subdisciplinelor ce au ca obiect de studiu diferitele segmente ale culturii tradiționale pe picior de egalitate cu celelalte discipline din seria științelor umane.

Prin munca stăruitoare și, cel mai adesea, plină de har a unei pleiade respectabile de cercetători ai patrimoniului atât de bogat, diversificat și complex al culturii tradiționale românești, disciplinele sau subdisciplinele științifice ce au ca obiect de cercetare și studiu acest fenomen,

R.E.F., tom 41, nr. 1—2, p. 89—104, București, 1996

https://biblioteca-digitala.ro

parte integrantă și inseparabilă, organică deci, a culturii naționale, și-au adus o contribuție de necontestat la împlinirea tuturor deziderateloг ce au stat, de-a lungul acestor două secole, în fața societății, a culturii și științei românești. Pentru că, deschizând o paranteză, este nevoie să reamintim că actul de constituire a științelor ce au ca obiect cercetarea culturii tradiționale nu a fost nici întâmplător, nici gratuit, așa, de dragul lucrurilor, și nici în absența unui context mai larg în curentul căruia să se integreze și de șuvoiul căruia să fie determinat. Să ne explicăm. Popa Bratul notează, la cumpăna veacurilor XVI—XVII, primul text etnofolcloric românesc, în limba română, din nevoi practice pur și simplu. În schimb, ceva mai târziu, Miron Costin utilizează argumentul folcloric și etnografic în sprijinul ideii mai generale a susținerii originii latine a poporului român, a continuității, a perpetuării unora dintre credințele și obiceiurile strămoșilor la cei ce locuiesc neîntrerupt teritoriile românești [1]. Ideea, mult mai veche în cultura noastră, era promovată și susținută cu argumente specifice, în mod deosebit de istoriografie, dar și de, pe atunci, plăpândele preocupări filologice. Se constată și se realizează, așadar, un salt calitativ, de substanță, iar acest salt are loc într-un context dat, într-un ansamblu mai general de preocupări cultural-științifice, curent în cadrul căruia argumentului folcloric și etnografic i s-au creat posibilitățile adecvate de expresie, de promovare, de individualizare prin caracterele sale particulare.

Avându-și aci „temeiul și începătura", cercetările din domeniul folclorului, etnografiei și artei populare românești, al altor subdiscipline ce au ca obiect de studiu anume segmente specializate ale culturii tradiționale, cum ar fi, de pildă, arhitectura, medicina, botanica, meteorologia populară ș.a.m.d. sau chiar relația literatura populară—literatura de autor, au marcat o prezență de substanță în marele ansamblu al culturii românești, s-au aliniat cu succes, deținând nu arareori un loc de frunte, marilor curente de idei ale culturii și științei universale, pe segmentul propriu și specific al obiectului de cercetare dat.

Desigur, într-o astfel de evaluare nu pot și nu trebuie trecute cu vederea entuziasmul care a dus la exagerările teoretice deja cunoscute și la și mai cunoscutele carențe metodologice în culegerea și publicarea materialelor, soldate cu atât de păgubitoarele „îndreptări" și „întocmiri", după cum, iarăși, se cuvin reținute și evitate unele ezitări, confuzii sau, de ce nu, atât de îmbietoarele programe de cercetare rămase doar în stadiul de proiect sau abia începute, duse până la jumătate, dar niciodată încheiate, desăvârșite.

După cum nici situația concretă în care se află în momentul de față, pe ansamblu, cercetarea culturii tradiționale nu trebuie să dezarmeze, să închidă orice preocupare de redresare. Ea, starea actuală, trebuie doar să îngrijoreze și, ca urmare, să determine acea nemulțumire ce are ca finalitate decizia de a schimba lucrurile, de a le scoate din cenușiu și lâncezeală, din înfundătura acoperitoare a oricărui orizont încurajator.

Punând în valoare întregul patrimoniu, intenționat evocat, de care cercetarea culturii tradiționale românești dispune și beneficiază în momen-

[1] Alexandru Dobre, *Folclor și etnografie în opera lui Miron Costin*, în „Revista de etnografie și folclor", 28 (1983), nr. 2, p. 111—131.

https://biblioteca-digitala.ro

tul de față, racordându-ne curentului științific și cultural-artistic general românesc și universal, încercând să intuim sau să determinăm chiar direcțiile și orientările viitoare ale evoluției acestor cercetări este necesar — și de dorit — să încercăm găsirea unor modalități și soluții care să ne scoată din impasul în care, lucrurile sunt prea evidente pentru a mai insista asupra lor, se află disciplinele ce au ca obiect de studiu fenomenele la care tot facem trimitere.

Proiectul alcătuirii unei *Enciclopedii a culturii tradiționale românești*, lucrare fundamentală, complexă și de proporții monumentale, reprezintă, în concepția noastră, momentul de vârf, nivelul cel mai înalt pe care l-ar putea atinge într-o perspectivă nu tocmai îndepărtată cercetarea în domeniu. Sinteză a tot ceea ce s-a realizat de către generațiile ce ne-au precedat, ca adunare de material, metodologie și interpretare teoretică, ocazie unică și obligatorie de a aduce puncte de vedere noi, personale, ale specialiștilor angrenați în această atât de pretențioasă operă, *Enciclopedia* va stimula, în mod sigur, cercetarea, va aduce corecțiunile de rigoare în abordarea fenomenelor, va da, în același timp, măsura capacității, a potențialului și maturității actualei generații de specialiști.

Enciclopedia culturii tradiționale românești, cu întreg ansamblul de exigențe pe care le presupune în mod obligatoriu o astfel de lucrare, nu va putea fi însă realizată decât în urma sau — presupunând un efort uriaș — concomitent cu alcătuirea unor subansamble pregătitoare ori auxiliare: *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, de pildă, corpusul de texte și tipologiile din „Colecția națională de folclor", *Atlasul etnografic român*, *Atlasul folcloric român*, *banca de date* despre care am pomenit deja etc.

Între aceste, în primul rând, instrumente de lucru, ele însele alcătuiri științifice monumentale, s-ar putea număra, pentru motivele pe care le vom enumera și detalia imediat, și ceea ce am putea numi *corpusul* de *DOCUMENTE ETNOFOLCLORICE ROMÂNEȘTI*.

După cum ne este tuturora cunoscut, una dintre direcțiile de preocupare și cercetare a folcloristicii și etnografiei românești, din toate timpurile, a constituit-o efortul de a pune în valoare, evident cu scopuri bine motivate și susținute, documente etnofolclorice anterioare momentelor „Dacia literară" și Alecsandri, când, de regulă, este aproape unanim acceptată data de naștere, de constituire și consolidare a folcloristicii ca disciplină științifică, modernă și în accentuat proces de căpătare a unei autonomii proprii.

Aceste priviri către înapoi, unele de substanță, altele destul de palide, aveau menirea să atragă, în primul rând, atenția asupra vechimii unora dintre producțiile noastre folclorice sau a asemănării lor, uneori până la similitudine, cu cele romane pe care le continua în șir neîntrerupt ori, în alte cazuri, asupra apartenenței unora dintre piesele reprezentative ale folclorului nostru la marele ansamblu al culturilor tradiționale indo-europene sau romanice. Risipite în studii speciale, cu o demonstrație ce excela prin acribie filologică, mai puțin agreată de cercetătorul grăbit, pierdute adesea prin reviste astăzi greu accesibile și, întotdeauna, elaborate și semnate de persoane a căror principală arie de preocupare aparținea altor discipline științifice — filologie, lingvistică, dialectologie, arheologie, istoriografie etc. — aceste contribuții au fost, cel mai adesea, ocolite de folcloriști, unii dintre ei grăbindu-se chiar să-i eticheteze pe autori ca nefiind

https://biblioteca-digitala.ro

„folcloriști în adevăratul înțeles al cuvântului", optică care, până la urmă, s-a dovedit contraproductivă.

Dar a mai fost și altceva. Vechile documente etnofolclorice se află și ele risipite și pierdute în fonduri de manuscrise sau în colecții de izvoare ce însumează zeci de mii de pagini, cele mai multe inaccesibile, astfel încât renunțarea la cercetarea lor a trecut cu atât mai ușor neobservată. Metodologia impusă de școala lui Densusianu și, mai ales, de mentorul ei, de a se acorda prioritatea priorităților fenomenului folcloric contemporan aproape că a desăvârșit această tendință de renunțare la studiul și punerea în valoare a documentelor etnofolclorice românești, de toate categoriile, anterioare epocii moderne.

Așa s-a ajuns, în cele din urmă, la o subțiere vizibilă a preocupărilor și studiilor consacrate istoriei folclorului românesc, la păgubitoarea neglijare a unor strădanii pentru consemnarea în scris sau chiar pentru abordarea teoretică a unor chestiuni ce priveau cultura tradițională, mecanismele și rosturile ei.

Cândva am analizat această stare de lucruri, ceva mai pe larg, pornind tocmai de la modalitatea de prezentare a perioadei de început a folcloristicii românești, oglindită în principalele sinteze consacrate disciplinei [2]. Mai mult chiar, pentru a întări argumentele aduse acolo am procedat la o „prezentare de caz", argumentând și demonstrând cât de bogate sunt informațiile și datele conținute în opera lui Miron Costin, ce considerații teoretice interesante face marele nostru înaintaș în legătură cu diversele aspecte ale folclorului românesc.

Dacă stăm să privim cu atenție și fără prejudecăți, dar cu o oarecare doză de cunoaștere a fenomenului și, obligatoriu, cu necesara capacitate de a face legături și comparații, de a trage învățăminte, vom observa că principalele științe umane surori — istoriografia, filologia, lingvistica, arheologia etc. — au început să-și cristalizeze personalitatea, să-și contureze caracterul autonom, metodologia, obiectul și obiectivele de cercetare pornind, în primul rând sau concomitent, cu sau de la acumularea unui considerabil fond de izvoare și documente și apoi, sprijinite pe acest inventar în continuă creștere și îmbogățire, oarecum împinse și stimulate chiar de el, s-a trecut la studiile teoretice speciale sau de sinteză.

Să ne reamintim, lucruri cunoscute de altfel de toată lumea, că de pildă, Gheorghe Șincai a întocmit mai întâi un impresionant corpus de documente istorice — peste 20 de volume — și apoi și-a scris vestita cronică; la rândul său, Mihail Kogălniceanu, publicând cele trei volume de letopisețe românești, considera acest lucru drept indispensabil pentru istoriografia română, convingere care și pe Hasdeu, V. A. Urechia sau Iorga i-au determinat să se numere printre cei mai statornici editori de documente. În sfârșit, încă de la înființare, Academia și-a alcătuit un program foarte ambițios de editare a izvoarelor, străine și autohtone, ale istoriei românilor. Așa se face că astăzi, cu lacune, unele firești, altele din cauze cunoscute, istoriografia românească dispune de o bază documentară considerabilă, ceea ce îi creează toate condițiile pentru a-și desfășura studiile în mod convenabil.

[2] Alexandru Dobre, *Argument la o Introducere în istoria folcloristicii românești*, în Academia Română, „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte", Seria IV, I (1977—1978), București, Editura Academiei, 1980, p. 107—123.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiile filologice au străbătut același traseu, lista ediţiilor critice ale vechilor texte, colecţia de „monumente ale limbii române", cum sunt ele cunoscute îndeobște, fiind nu numai impresionantă ca întindere, dar și de o calitate cel mai adesea remarcabilă.

Am insistat asupra realizărilor istoriografiei și filologiei în constituirea și publicarea fondului de izvoare și documente primare, ca premisă obligatorie a alcătuirii studiilor speciale sau a lucrărilor de sinteză, ca prag obligatoriu de trecut în asumarea unei cât mai depline și relevante autonomii, ca parte a unui program prioritar ce se desfășoară de aproape trei secole, pentru a releva, în toată amploarea — și tristețea ei —, discrepanța atât de evidentă, zdrobitoare, jenantă chiar, care există la ora actuală între diferitele segmente ale științelor umane, folcloristica și etnografia aflându-se într-o vizibilă dificultate.

Am adus, considerăm noi, suficiente și convingătoare argumente pentru a pregăti trecerea la obiectivul principal — și singurul — al pledoariei noastre, și anume acela al lansării, cu prioritate, a unui amplu și benefic *program de cercetare* al cărui obiect să-l constituie alcătuirea și publicarea unui **corpus** de *DOCUMENTE ETNOFOLCLORICE ROMÂNEȘTI*.

Ce ar putea și ce ar trebui să cuprindă acest *corpus*, care ar trebui să fie structura și componentele sale, la ce anume ar folosi un asemenea efort — organizatoric, material-financiar și intelectual —, uriaș, dacă stăm să ne gândim bine, dacă, în ultimă instanță, programul de cercetare se justifică în finalitatea sa și dacă, în caz de reușită, metodologia și metodele de punere în lucrare sunt de natură să asigure eficiența cultural-științifică maximă a scopului propus, iată câteva chestiuni cărora încercăm să dăm un răspuns adecvat, cât mai clar, serios argumentat, convingător dacă se poate.

O primă secțiune a corpusului de *documente etnofolclorice românești* va trebui să fie rezervată semnalării *vestigiilor arheologice* cu relevanță pentru cultura tradițională din spațiul de formare a poporului român. Este secțiunea cel mai dificil de realizat, dar cu atât mai necesară, dată fiind însemnătatea ei științifică de excepție. Să apelăm, pentru a ne susține afirmațiile, la autoritatea unuia dintre cărturarii noștri de excepție, excelent cunoscător al acestor chestiuni. „Vestigiile arheologice privitoare la ocupațiile populațiilor care s-au succedat pe meleagurile Transilvaniei — atrage atenția Valer Butură într-o lucrare de referință a etnografiei românești — ne oferă materiale concludente privitoare la profilul lor. Tipologia funcțională a uneltelor arată diferențierea lor timpurie, datorită condițiilor naturale, varietății reliefului, predominanței formelor cu altitudini mijlocii și înalte, precum și importantelor resurse economice locale. Unul dintre cele mai mari depozite de bronzuri din Transilvania, aparținând sec. al XII-lea i.e.n., a fost descoperit la Uioara de Sus, așezare învecinată și contopită cu Ocna de Mureș, unde se află un important zăcământ de sare. În depozit, care cântărește cca o tonă, pe lângă o cantitate apreciabilă de turte de bronz, s-au găsit diferite unelte, dintre care reţin atenţia, prin numărul mare, secerile și uneltele folosite pentru prelucrarea diferitelor materii prime, în primul rând a lemnului, și apoi cele de minerit, cu care s-a început extragerea nu numai a sării, ci și a cuprului din Munţii Apuseni,

https://biblioteca-digitala.ro

în apropierea cărora se află localitatea" [3]. Este uşor de dedus ce însemnătate ştiinţifică pentru cercetarea culturii tradiţionale au aceste vestigii arheologice de o vechime respectabilă. Un depozit important de seceri, dovadă a practicării intensive încă de pe atunci a agriculturii, unelte de prelucrare a lemnului, altă dovadă de excepţie, ca şi cele pentru practicarea mineritului sunt argumente ştiinţifice într-adevăr de excepţie. Ca să nu mai vorbim de faptul că, iată, se confirmă şi îşi capătă relevanţa cuvenită teoria „capilor de serie" despre care am vorbit cu un alt prilej [4].

Dar, printr-un exemplu şi mai concret, distinsul cărturar clujean aduce un argument ce se impune atenţiei prin concludenţa sa remarcabilă. „În perioada de formare şi dezvoltare social-economică a statului dac — atrage atenţia Valer Butură — viţa de vie a fost atât de răspândită, încât în timpul vestitului rege Burebista, din primul secol î.e.n., marele preot Deceneu i-a convins pe daci să taie viile şi să trăiască fără vin, după cum relatează geograful antic Strabon. Măsurile luate au putut restrânge extinderea plantaţiilor şi consumul vinului, nu însă şi pustiirea viţei de vie de pe întinsele meleaguri ale Daciei din acea vreme. Viticultura a înregistrat progrese, ca şi alte ramuri ale economiei, după cucerirea Daciei de către romani, cărora li se atribuie un rol important în răspândirea viţei de vie, începând de la Atlantic până pe ţărmul Pontului Euxin. Coloniştilor romani li se datorează introducerea uneltelor şi procedeelor mai avansate din lumea mediteraneană, unde viile deţineau suprafeţe întinse şi se produceau vinuri renumite în lumea antică. Mărturii concludente ale prelucrării produselor viticole din timpul Daciei romane sunt *postamentele* sau *mesele* de piatră, cioplite cu multă măiestrie, pe care se monta dispozitivul în formă de ladă al teascurilor, în care se puneau strugurii pentru presare, descoperite în centrul Transilvaniei, unde se află şi acum întinse şi renumite podgorii. Obişnuit, aceste postamente s-au confecţionat din trunchiuri groase de stejar, dar acolo unde au fost meşteri pietrari iscusiţi, lemnul a fost înlocuit cu piatra, care le asigură o mult mai mare rezistenţă şi durabilitate. Datorită trăiniciei multiseculare, nu numai că s-au păstrat astfel de postamente până în zilele noastre, ci unele au fost folosite până în timpuri apropiate la construirea preselor de struguri. Astfel de pietre sculptate foarte frumos sunt semnalate de Vita Zsigmond la o presă de struguri din Benic (jud. Alba), « ca o dovadă a unei preocupări importante, încă în perioada romană, pentru cultivarea viţei de vie »" [5].

Este evident că pe marginea celor două categorii de „vestigii" comentariul s-ar putea extinde cu foloase ştiinţifice de netăgăduit. Şi exemplele de acest fel, unele chiar mai atrăgătoare, ar putea continua. Dar noi nu ne-am propus decât să atragem atenţia asupra însemnătăţii cultural-ştiinţifice pe care o au cunoaşterea şi publicarea într-un corpus a sumedeniei de astfel de informaţii şi documente arheologice, fapt pentru care ne şi oprim în acest punct, considerând demonstraţia încheiată.

[3] Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizaţie românească. Transilvania. Studiu etnografic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989, p. 182.

[4] Alexandru Dobre, *Istoria folclorului, a folcloristicii, etnografiei şi artei populare româneşti în perspectiva anului 2 000. Necesitatea unei noi abordări*, în REF, 40 (1995), nr. 2, p. 123—130.

[5] Valer Butură, lucr. cit., p. 211—212, unde sunt prezentate şi două schiţe ale postamentelor de piatră pentru prese de struguri: „1. din timpul ocupaţiei romane în Dacia; 2. din secolul trecut".

https://biblioteca-digitala.ro

Cea de a doua mare secțiune a proiectatului **corpus** de *documente etnofolclorice românești* urmează să fie alcătuită din izvoarele și documentele scrise, edite sau inedite. Acestea se vor întinde pe o perioadă de mai bine de două milenii, începând, de pildă, cu cele mai vechi consemnări, cele ale lui Herodot, și încheind cu informații, date și texte din zilele noastre. Sursele sunt de o diversitate amețitoare, iar categoriile de documente, clasificate după emitenții lor, sunt, la prima vedere, de natură să taie orice îndrăzneală și entuziasm : acte de cancelarie, lucrări de istorie și geografie, rapoarte de toate felurile și din partea unei largi categorii de emitenți, opere literare, însemnări de călătorie, însemnări sau adăugiri pe manuscrise, documente din arhive, texte aflate în diferitele fonduri de manuscrise încă inedite. Cea mai convenabilă metodă de a le edita ni s-a părut aceea a ordinii cronologice, cu respectarea, atunci când lucrul este cu putință, și a categoriei de emitenți. De pildă : scriitori bizantini, secolele XI—XIV, sau acte emise de cancelaria regală a Ungariei, secolele XII—XV, sau, în sfârșit, călători străini, secolele XV—XIX ș.a.m.d. Am avea, așadar, pe de o parte, o serie de izvoare străine, pe de altă parte, o serie de izvoare românești. Primul tom va include, cum este și firesc, documentele de interes etnofolcloric din operele scriitorilor clasicității antice grecești și latine. I-ar putea urma un alt grup de documente extrase din operele scriitorilor bizantini, secolele IV—XIV ș.a.m.d. În ceea ce privește documentele românești, începutul trebuie neapărat făcut cu primul document etnofolcloric consemnat în scris în limba română, la cumpăna secolelor XV—XVI, de către cel pe care l-am putea numi „primul folclorist român" Bratul, popa de la sau de lângă Brașov.

Fiecare volum va fi însoțit de o listă de materii astfel încât, la un moment dat, cercetătorul interesat de un anume subiect, consultând această listă sau indice general cumulativ să poată merge fără nici o dificultate și foarte rapid la documentele respective.

În ce măsură documentele la care ne referim ar putea prezenta interes pentru cercetarea culturii tradiționale românești în diferitele sale segmente sau categorii ne vom putea mai ușor da seama urmărind câteva exemple. Exemplele noastre sunt alese aproape întâmplător, ca urmare a sondajelor în diferitele categorii de izvoare și documente pentru a stabili cadrul general și motivația acestui corpus.

Pentru ca discuția noastră să-și atingă scopul, pentru ca dezbaterea pe marginea *proiectului de program de cercetare* pe care-l propunem să se desfășoare la obiect, vom reproduce documentele întocmai, așa cum am preconizat și conceput alcătuirea și publicarea lor în des citatul *corpus* de *documente etnofolclorice românești*. Documentul propriu-zis este introdus printr-o scurtă prezentare a cadrului general și a contextului, cu minime date despre autor și epocă, cu eventuale trimiteri bibliografice, cu obligatoria citare a sursei de unde am luat documentul respectiv.

I. *Prima serie de documente* pe care o reproducem se referă la atât de obișnuita pătură de acoperit patul sau omul, confecționată din păr de capră sau din lână, cunoscută îndeobște sub numele de **cergă**, dar și cu sinonimele sale locale : *pătură*, *țol*, *pănură* etc.

https://biblioteca-digitala.ro

1. Un proces de partaj în prima jumătate a secolului al XIII-lea

Demetrios Chomatianos, arhiepiscop al Ohridei și al întregii Bulgarii (din 1217), personalitate de frunte a vieții ecleziastice, politice și culturale bizantine din prima jumătate a secolului al XIII-lea, a lăsat o bogată culegere de hotărâri, explicații și comentarii de drept canonic.

Între acestea se numără și decizia luată în procesul de despărțenie și partaj dintre olarul Chrysos și concubina sa *Ciola, de origină vlahă*, obligați de autoritatea bisericească să se despartă și să-și împartă bunurile agonisite în timpul cât au convieţuit împreună.

Din punctul nostru de vedere este interesant, în primul rând, în ce constă inventarul unei gospodării din acea vreme, ușor de dedus în liniile sale generale din animalele și lucrurile care i-au revenit Ciolei, inclusiv cantitatea deloc neglijabilă de „pânză de in". În al doilea rând, merită reținută precizarea denumirii „în limba barbară", adică română, a „păturii din păr de capră", ceea ce dovedește că în limba greacă nu exista termenul care să denumească o țesătură specifică românilor. În sfârșit, aluziile din document la eventualele încercări ale femeii vlahe „de a-l atrage la împreunare trupească prin uneltiri fie văzute, fie nevăzute" nu sunt altceva decât referiri directe la practicarea pe scară largă a unor farmece și vrăji „de legat", „de făcut", cunoscute după cum se vede și înaltelor vârfuri ale bisericii care, reiese limpede, credeau în efectul lor.

Dicționarele limbii române, mai vechi sau mai noi, deduc românescul „cergă" din limba turcă sau din limba maghiară, ceea ce, dacă citim bine acest document, este o imposibilitate.

Dar iată textul:

„Din pricina lipsei celor trebuincioase, în vremea foametei, părăsindu-și locul de obârșie, Castoria [azi localitate cu același nume în Grecia — n. edit.], *și soția legiuită totodată, olarul Chrysos a ajuns la Ohrida și a trăit acolo cu o femeiușcă, coborâtoare după neam din vlahi, purtând numele de Ciola și care făcea parte, ca să vorbesc ca Pavel* [Apostolul — n. edit.], *din rândul celor ce se acoperă cu păcate și pot să atragă spre ele ochii și inima bărbaților prin uneltiri viclene și* [Chrysos — preciz. trad.] *a trăit cu această muieruşcă în concubinaj. Iar când, într-un târziu, soția lui legitimă a aflat de el, a pornit după el și l-a găsit trăind împreună cu țiitoarea. Deși cu greu, totuși ea l-a smuls din îmbrățișările desfrânate și legăturile în care îl ținea aceea, fiind ajutată în asta și de lege și de forța ocârmuirii creștine. Iar pe aceea a îndepărtat-o cu totul împreună cu necuratele-i uneltiri. Căci nici nu putea ticăloșia să se împotrivească cumva lucrului bun și leguit; întrucât însă Ciola a cerut acum să i se facă dreptate, că adică bunurile pe care le are acum Chrysos au fost dobândite prin trudă și strădanii comune de-a lungul întregului timp cât au trăit împreună și se părea că această femeie nu spune lucruri neadevărate, a fost întrebat despre asta Chrysos și a mărturisit că cele pe care le-a agonisit se datoresc și trudei Ciolei. De aceea s-a hotărât prin judecată să ia Ciola din acestea o vacă cu un vițel de doi ani, doi porci, un stup sau știubei, 30 de coți de pânză de in, o măgăriță cu puiul ei și o pătură din păr de capră numită în grai barbar cergă. Cu acestea mulțumindu-se și arătându-se satisfăcută Ciola, a spus că nu-l va mai supăra în viitor pe Chrysos și nu va mai veni să-i mai ceară vreun asemenea lucru, ci-l va lăsa cu totul în pace pe Chrysos și-și va vedea, cum*

https://biblioteca-digitala.ro

crede, de ale ei. S-a hotărât ca, de va mai fi găsită Ciola atrăgându-l din nou pe Chrysos la împreunare trupească prin uneltiri, fie văzute, fie nevăzute, ori supărându-l pentru bunuri, nu numai să fie biciuită ca de stăpânire, așa cum se cuvine pentru cumințirea ei, ci să fie și lipsită de bunurile mai sus scrise, pe care le-a luat de la Chrysos" [6].

2. Din nou despre cergă, dar și despre tehnica și etapele producerii ei

Dacă facem legătura cu textul reprodus în paginile de mai dinainte — și asemenea legături și interconexiuni sunt necesarmente obligatorii pentru o cercetare științifică ce se respectă — nu vom putea să nu constatăm valoarea de excepție a fragmentului pe care-l reproducem mai jos. Țesătura din păr de capră sau din lână, numită „cu un cuvânt barbar" cergă, căci, după părerea noastră tot despre cergă este vorba și în acest caz, era general răspândită la românii din secolul al XIV-lea, ca și la cei din secolele al XV-lea și al XVI-lea sau la cei din zilele noastre. Și nu numai răspândită, dar și un produs specific acestei populații trăitoare pe ambele maluri ale Dunării, atât de specific încât a devenit, alături de altele, marcă a identității românilor, a caracterului particular ce-i individualizează față de trăitorii de alte neamuri în același spațiu. Mai mult chiar, acest produs se bucura de o apreciere deosebită din partea acestor neamuri străine, ceea ce poate și trebuie să fie reținut ca una dintre trăsăturile și caracterizările favorabile în atât de complexul proces de formare și cristalizare a imaginii despre celălalt, de receptare a calităților sau defectelor românilor de către lumea din exterior.

Pasajul, atât de succint, redă nu numai întreg procesul de producere a cergilor, dar numește și descrie uneltele folosite în fiecare etapă, tehnicile proprii acestei ocupații casnice. Înțelegem, de asemenea, că, deja la vremea respectivă, cerga era produsă nu numai pentru nevoile proprii familii sau gospodării, ci devenise un obiect de schimb, larg răspândit în toate păturile sociale, inclusiv la străini. Lucrul în grup sau specializarea pe sexe sau categorii de stare civilă — fete sau femei măritate — sunt iarăși precizări deosebit de importante și semnificative dar care, din păcate, au scăpat etnografilor români care, fie nu le-au cunoscut, fie nu le-au sesizat sau dat importanța cuvenită în cercetările de teren ori în studiile cu caracter descriptiv, teoretic și interpretativ.

Constituindu-se într-un al doilea element al „capului de serie" reprodus ceva mai înainte, acest pasaj vine să-l confirme pe cel dintâi, să-i sublinieze și să-i îmbogățească semnificațiile și datele de amănunt, să atragă atenția etnografilor asupra unor informații concrete, dar și asupra unor aspecte cu caracter mai general care le-au scăpat până acum.

Inutil să mai atragem atenția că această atât de prețioasă informație, repetăm, necunoscută specialiștilor, vine să confirme și să întărească utilitatea unui *corpus al documentelor etnofolclorice românești*, din cele mai vechi timpuri până azi, în maniera pe care deja am fixat-o și structurat-o în notele noastre lămuritoare.

[6] *Hotărârile lui Demetrios Chomatianos, arhiepiscopul întregii Bulgarii.* XXIII. *Despre cei are au soții și sunt desfrânați*, în *Izvoarele istoriei României*. IV. *Scriitori și acte bizantine. Secolele IV—XV*. Publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi. București, Editura Academiei, 1982, p. 83—85.

https://biblioteca-digitala.ro

Originar din Ephesos, Manuel Philes a trăit la Constantinopol între anii 1275 și 1345. A scris numeroase poezii despre animale, opere de artă, cu conținut religios sau ocazionale. Textul pe care îl reproducem face parte din această ultimă categorie, cel căruia îi era adresat fiind un înalt dregător bizantin, pe nume Patrikiotes:

„Trimite-ne o țesătură de lână, pe care o îmbracă și păstorii din Tracia, când vine iarna și e frig. Vlahii tund oile păscătoare cu foarfeci cu două tăișuri îndată ce dă căldura peste animale și le apără goliciunea și când tot copacul se acopere cu verdeață, înflorește, umbrește și se răsfață sub mușchi la adierea dulce a vântului de vară. Ei spală îndată lâna tunsă de pe oi, iar fetele lor pricepute la mulsori o piaptănă la darac, căci sunt mai sprintene decât femeile, ca și cum oboseala muncii ar degrada femeia măritată. După ce torc cu iscusință firele, le întind pe vergele, pentru ca lâna să poată fi umezită în fiecare dimineață și să nu se înăsprească sub acțiunea luminii și căldurii. Îndată ce munca aceasta bine chibzuită a femeilor a rânduit bine firele, începe țesutul cu loviri ritmice. Apoi un grup de femei netezește cu repeziciune țesătura de lână în părțile ei prea țepoase: potrivind-o cu mâinile și bătând-o, ele nivelează asperitățile și curăță pânza cu o perie deasă" [7].

3. Brașovenii oferă lui Mihai Viteazul, la 1599, o căruță cu cergi de lână

În octombrie 1599 Mihai Viteazul pătrunde cu oștile sale în Transilvania pentru a da bătălia hotărâtoare cu cardinalul Andrei Báthory. Un prim obiectiv militar îl constituia cucerirea Brașovului sau asigurarea unei neutralități din partea acestuia pentru siguranța spatelui trupelor sale. Pentru a evita cucerirea militară și posibilele inconveniente ce-ar fi însoțit-o, brașovenii își trimit reprezentanți la Mihai Viteazul împreună cu obișnuitele daruri. Între acestea o cantitate importantă de pături groase de lână necesare soldaților lui Mihai Viteazul în nopțile răcoroase ale sfârșitului de octombrie. Dacă sursele germane folosesc un termen ce a fost tradus prin pături, cele maghiare îl oflosesc pe cel de „cergă". În afara chestiunilor de terminologie trebuie reținut și faptul că la acea vreme brașovenii produceau aceste pături de lână în cantități industriale, că cerga era utilizată și pentru nevoile armatei. Și nu numai în împrejurarea concretă pe care o discutăm.

Primul text pe care îl reproducem aparține lui Stephanus Szamosközy (Cluj, cca 1565 — Alba Iulia, 1612), „cel mai de seamă istoric al Ungariei și al Transilvaniei secolelor XVI și XVII", contemporan și, în bună măsură, martor ocular la întreaga desfășurare a evenimentelor:

„Cu solii, [brașovenii] *i-au trimis lui Mihai și o căruță încărcată cu cergi de lână, cu care ostașii se pot apăra foarte bine împotriva frigului în acest anotimp, precum și multe provizii ..."* [8].

[7] Manuel Philes, *Augustului Patrikiotes*, poem ocazional, în *Izvoarele istoriei României* IV, loc. cit., p. 159.

[8] Stephanus Szamosközy (Zamosius), *Istoria Transilvaniei, 1598—1599, 1603*, Cartea a V-a. Partea a V-a, în Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bercan, Gheorghe Bondoc, Mircea Mușat, Vasile Șimandan, Victoria Țăndăreanu, *Mihai Viteazul în conștiința europeană 2. Cronicari și istorici străini. Secolele XVI—XVIII*. Texte alese. Lucrare întocmită de..., București, Editura Academiei, 1983, p. 172. În original, în limba maghiară, textul sună astfel: „A kövelekkel egy szekérre való bozontos csergetakorot, amellyel a katonak ebben az évszakban igen jól vedekezhetnek a hideg ellen, meg böséges ellátást küldtek Mihálynak, és kértek, itélje meg kegyesebben Brassó helyzétet [...]" (*op. cit.*, p. 149).

https://biblioteca-digitala.ro

Autorul celei de a doua relatări a aceluiaşi eveniment este Mathias Miles (1639—1686), director al gimnaziului din Mediaş, secretar al principelui Kémeny János şi consilier la Sibiu. Şi-a scris cronica la 1670 :

„*Braşovul a trimis ca soli pe Chiril Greissing şi pe medicul Augustin, punându-i să predea voievodului un număr de păiuri pentru nevoile trupei împotriva frigului ce începea, şi multe provizii ...*" [9].

4. Circulaţia termenului atestată şi la începutul secolului XX, în Moldova

Termenul este cunoscut cu aceeaşi accepţie şi în Moldova. Într-o poveste cu tâlc din Vlăsineşti—Dorohoi, înregistrată la începutul secolului nostru, se vorbeşte şi despre „cergă" :

„[...] *Bătrânul a trebuit numai să ofteze şi să-l asculte. De învelit i se îngăduise numai o cergă de pus pe cai, dar şi ea era ruptă, încât să ferească Dumnezeu cât frig trăgea sărmanul tată, la vreme de iarnă!*

[...] *Bătrânul, sărutându-şi nepotul, a prins a plânge. — De ce plângi bunicule? Iaca, ştiu eu că n-ai voie să ieşi de aici ... Dar ce să-ţi aduc? Eu ţi-oi aduce tot ce-i cere ... — Alta nimica, dragul meu, fără numai tare te-aş ruga să nu uiţi şi să-mi aduci o cergă ... Să am de învălit ... Uite, cât e de ruptă asta! Copilul s-a dus repede şi, găsind în droşcărie o cergă lungă, mare şi nouă, a tăiat-o drept în două şi a dus moşneagului jumătate*" [10].

II. *Cea de-a doua serie de documente* se referă la obiceiul cunoscut îndeobşte sub numele **jurământul cu brazda în cap.**

Jurământul cu brazda în cap este unul dintre obiceiurile juridice româneşti cele mai spectaculoase şi, în acelaşi timp, de o complexitate surprinzătoare. Cu toate acestea, seria de documente cunoscute şi puse în valoare care să-l ateste, să-l descrie şi să-l explice este destul de săracă, după cum destul de modestă este şi literatura de specialitate ce-i este consacrată. Pentru a ne susţine aceste afirmaţii este suficient, credem, să reamintim că în una dintre lucrările de referinţă, de ultimă oră, se susţine că obiceiul este atestat în Moldova la 1 august 1634, în Ţara Românească la 10 iulie 1667, iar despre Transilvania se spune doar că „Deosebit de solemnă era acea formă a jurământului care se presta cu un pumn de pământ pe cap" (*Instituţii feudale din ţările române. Dicţionar.* Coord. Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1988, p. 262—263).

Documentele descoperite de noi atestă existenţa şi practicarea în Transilvania a jurământului cu brazda în cap încă la 1363—1364. Mai

[9] Mathias Miles, *Pătimirile Transilvaniei sau aneza cronicărească a secolului al XV-lea după naşterea lui Hristos* [...], în *Mihai Viteazul în conştiinţa europeană*, vol. citat, p. 340. În original, în limba germană, textul are următoarea formulare : „Darauff denn Chrenstadt ihre Legaten als Cyrillum Greissing unnd Augustinum Physicum Ordinarium hinauss schickte, liess dem Waiden ein fuder Pakrotzen (rawe Decken) zur Nothurfft der Kriegs-Knecht kegen die einfallende kälte denebenst vill Proviand praesentieren, unnd vermelden [...]" (*op. cit.*, p. 329).

[10] Dumitru Furtună, *Cât poate un copil cuminte*, în *Cuvinte scumpe. Taclale, povestiri şi legende româneşti*. Cu un glosar la sfârşit. Culese de..., Academia Română, col. „Din viaţa poporului român. Culegeri şi studii", XXIII. Bucureşti, 1914, p. 11—12.

https://biblioteca-digitala.ro

mult, obiceiul este descris în amănunțime și lămuritor, iar precizarea potrivit căreia se jura, nu pe cruce, nu pe un sfânt, ci „pe pământ" devine esențială pentru înțelegerea semnificației obiceiului.

Dar iată, în toată întinderea lor, pentru a fi mai bine înțeles întreg contextul, cele două documente care, după opinia noastră, sunt de natură să modifice în liniile lor fundamentale datele problemei.

În primul document, datat Turda, 1363, noiembrie 15, Dionisie, voievodul Transilvaniei, cere capitlului din Alba-Iulia să cerceteze plângerea lui Alexandru de Ilia împotriva lui Ștefan de Brănișca :

„Chibzuiților și cinstiților bărbați din capitlul bisericii de Alba Transilvaniei, cucernicilor săi prieteni, Dionisie, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc, cu toată prietenia și cinstea.

Aflați că în adunarea noastră obștească, ținută la Turda în miercurea dinaintea sărbătorii fericitului Martin Mărturisitorul (8 noiembrie 1363), *cu obștea nobililor, secuilor, șașilor și a altor oameni de orice stare, condiție și treaptă, aflători în părțile Transilvaniei, venind în fața noastră, pe de o parte magistrul Alexandru, fiul lui Andrei de Ilia, și pe de altă parte Nicolae, fiul lui Andrei de Brănișca, în numele său și al fratelui său Ștefan — a cărui sarcină și răspundere le ia asupra lui, dacă într-adevăr s-ar cuveni să o facă în pricina de față — au mărturisit că s-au înțeles — având mai întâi îngăduința noastră judecătorească de a se înțelege prin împăciuirea și rânduiala unor bărbați cinstiți și nobili care s-au străduit pentru înlesnirea păcii între aceștia — cu privire la niște hotare, aflătoare în pricină, dintre mai sus-zisa moșie Ilia, a acelui magistru Alexandru, și moșia numită Brănișca, a pomeniților Nicolae și Ștefan, fiii lui Andrei,* ⟨și⟩ *se înțeleg în fața noastră că mai sus-numitul magistru Alexandru, fiul lui Andrei, înfățișându-se la octavele care vor veni ale sărbătorii Sfântului Andrei* (7 decembrie 1363), *împreună cu magistrul Erne, fratele său, dacă acesta ar putea căpăta puteri și și-ar reveni — cu îngăduința milostivirii divine — din slăbiciunea sa din cauza căreia zace în patul bolii, iar dacă nu și-ar reveni, să se înfățișeze împreună cu magistrul Gyurk de Folt, celălalt frate al său, la unul dintre sus-scrisele hotare aflate în pricină, fiind de față oamenii noștri și ai voștri, ca oameni de mărturie,* ⟨și⟩, *desfăcându-și cingătorile, descălțându-și picioarele și punându-și pământ pe creștetele lor și zicând după cum îndeobște este obiceiul și să jure, după cum este datina țării, pe pământ, cu privire la aceea că aceste hotare înfățișate și arătate de ei, întâi având loc hotărnicirea legiuită a acestor hotare — sunt adevăratele hotare ale moșiei sale numite Ilia, și sunt despărțitoare între acele moșii Ilia și Brănișca, să cuteze atunci ca acesta să jure pe acele hotare, adică magistrul Alexandru, să țină a despărți și deosebi acele moșii una de alta, ridicând în locurile de trebuință noile hotare.*

De aceea cerem cu stăruință prieteniei voastre prin ⟨scrisoarea⟩ *de față să trimiteți pe oamenii voștri — și fiind de față părțile — ca oameni de mărturie vrednici de crezare, în fața cărora oamenii noștri Matia de Hărău, sau Mihail de Uroiu sau Ioan, fiul lui Sumurakus, sau Nicolae, fiul lui Toma de Rapolt, din partea acelor Nicolae și Ștefan, fiii lui Andrei de Brănișca, de asemenea Petew, fiul lui Tiburțiu, sau Ștefan, fiul lui Baas, sau Ioan, fiul lui Blasiu de Sântămăria, din partea acelui magistru Alexandru, sau în lipsa acestora oamenii noștri, venind la aceleași octave ale sărbătorii feri-*

https://biblioteca-digitala.ro

citului Apostol Andrei, la fața locului pe hotarele în pricină mai sus-zise, să fie de față și să vadă acest jurământ pus de acel magistru Alexandru în pomenitul chip, și apoi dacă acel magistru Alexandru va face jurământul mai sus-zis în chipul datorat, atunci fiecărei părți să-i lase și să-i hotărască drepturile sale spre a le stăpâni veșnic, prin ridicarea noilor semne de hotar acolo unde ar fi de trebuință.

Iar după aceea, în scrisoarea voastră să ne scrieți în chip prietenesc la octavele care vor veni în curând ale Botezului Domnului cuprinsul tuturor celor de mai sus.

Dat în locul sus-zis, în a opta zi a adunării noastre mai sus însemnate în anul Domnului o mie trei sute șaizeci și trei.

⟨Pe verso, de aceeași mână⟩ : Prietenilor săi, vrednicului de cinste capitlu al bisericii de Alba Transilvaniei, pentru magistrul Alexandru, fiul lui Andrei de Ilia, împotriva lui Nicolae și Ștefan, fiii lui Andrei de Brănișca, cu privire la un jurământ ce trebuie pus la octavele fericitului Apostol Andrei, de către acest magistru Alexandru la fața locului, pe niște hotare în pricină, în chipul însemnat în cuprinsul ⟨scrisorii⟩- a cărui desfășurare trebuie să fie făcută cunoscut în scris de către voi, la octavele sărbătorii Botezului Domnului (13 ianuarie 1364)" [11].

În cel de al doilea document, datat Sintimbru, 1364 mai 8, Petru, voievodul Transilvaniei, cere capitlului de Alba-Iulia să ia parte la depunerea unei mărturii în pricina dintre abatele de Cluj—Mănăștur și nobilii din Someșeni cu privire la hotarele moșiei Someșeni :

„Chibzuiților și cinstiților bărbați, cinstitului capitlu al bisericii Transilvaniei, prietenilor săi vrednici de cinste, Petru, voievodul Transilvaniei, spor neîncetat al prieteniei și cinstei cuvenite.

Prin cuprinsul celor de față dăm de știre prieteniei chibzuinței voastre că, întrucât în adunarea obștească a măritului bărbat, domnul Dionisie, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc, domnul nostru, ținută de acesta la Turda, în miercurea dinaintea sărbătorii fericitului Martin Mărturisitorul din anul care a trecut de curând (8 noiembrie 1363) *cu obștea nobililor și a oamenilor de orice stare și treaptă din sus-zisele părți ale Transilvaniei, cuviosul bărbat, domnul Otto, abatele din Cluj—Mănăștur, venind însuși înaintea acestuia potrivit cuprinsului scrisorii voastre de chemare în judecată și de hotărnicire, împotriva lui Ioan, fiul lui Nicolae de Someșfalău, i-a arătat acea scrisoare de chemare în judecată, spunând că ea cuprinde pâra sa înaintată asupra acestuia ; din cuprinsul acesteia s-a aflat în chip vădit între altele că, întrucât acel domn Otto, abatele, ducându-se în sâmbăta de după sărbătoarea fericitului arhanghel Mihail, atunci de curând trecută* (4 octombrie 1363), *împreună cu Ladislau de Sumurduc, omul regelui și cu magistrul Mihail, soțul și fratele vostru canonic, trimis de noi ca om de mărturie potrivit poruncii regești dată în scris, la moșia sa numită Apahida, au vrut să o hotărnicească dinspre satul numit Sânmiclăuș după hotarele ei ⟨adevărate⟩ și să așeze în locurile potrivite ⟨semne⟩ noi de hotar lângă cele vechi, Andrei, fiul lui Nicolae, fratele bun al lui Gereu, nobil de același Someșfalău, în numele aceluiași Ioan, fratele său, s-a pus împotrivitor la această ridicare de hotare. Pe acest Ioan l-a chemat în aceeași zi*

[11] *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania.* Volumul XII (1361—1365). Sub redacția : acad. Ștefan Pascu. București, Editura Academiei, 1985, p. 181—182.

https://biblioteca-digitala.ro

și ⟨în același⟩ *loc la prima adunare pomenită, împotriva acestui domn abate Otto.*

După înfățișarea acestei scrisori și citirea cuprinsului ei, sus-zisul domn Otto, abatele, a vrut să știe de la mai sus-numitul Ioan temeiul oprelиștei de mai sus. Auzind și înțelegând acestea, sus-zisul Ioan, ridicându-se el însuși a răspuns astfel că el, în timpul așezării din nou a hotarelor sus-numitei moșii, de aceea a făcut mai sus-însemnata opreliște, deoarece acel domn abate prin sus-numita sa hotărnicire ar fi vrut să cotropească o mare bucată de pământ din zisa moșie Sânmiclăuș, și ar fi vrut să o alipească la moșia sa numită Apahida. Deci, dacă acel domn abate ar hotărnici această moșie a sa numită Apahida după hotarele sale adevărate și vechi și nu ar ocupa nimic din zisa sa moșie, atunci el nu ar face vreo opreliște. De aceea, într-adevăr, ar fi trebuit să fie trimiși la repetata așezare din nou a hotarelor mai sus-zisei moșii numite Apahida ⟨și⟩ *omul aceluiași domn al nostru și* ⟨omul⟩ *vostru, de aceea vă cerem în chip prietenesc ca să trimiteți pe omul vostru vrednic de crezare ca om de mărturie, în fața căruia omul aceluia, Ladislau, fiul lui Egidiu de Sumurduc, sau Ioan, fiul lui Nicolae, fiul lui Bedeu din același* ⟨loc⟩*, sau, în lipsa acestora, Iacob, diaconul din Mera, ducându-se la fața locului pe moșia mai sus-însemnată , numită Apahida, și chemând acolo în chip legiuit vecinii și megieșii acesteia, și fiind de față părțile sau împuterniciții leguiți ai acestora, să hotărnicească întâi semnele de hotar ale acestei moșii numite Apahida, după înfățișarea acestui domn abate sau a împuternicitului lui legiuit, din partea sus-zisei moșii Sânmiclăuș, și apoi* ⟨să hotărnicească⟩ *în același fel hotarele sus-zisei moșii numite Sânmiclăuș dinspre partea aceleiași moșii numite Apahida, despărțindu-le și deosebindu-le după înfățișarea și dovedirea acelui Ioan, fiul lui Nicolae. Și , dacă părțile vor fi în bună înțelegere în privința hotărnicirilor și a înfățișărilor sus-însemnatelor hotare ale moșiilor* ⟨lor⟩*, atunci fiecărei părți să i se hotărască drepturile sale prin ridicările noilor semne de hotar* ⟨acolo⟩ *unde va fi de trebuința, spre stăpânire în chip pașnic. Iar dacă cu privire la vreo parte de pământ vor fi neînțelegeri, atunci acea parte de pământ, care a rămas împricinată între acele părți, să fie măsurată cu măsura regească, dacă s-ar putea măsura, iar, dacă nu s-ar putea măsura, atunci socotind-o din priviri, având-l pe Dumnezeu înaintea ochilor, să fie prețuită fără îndoiala oricărei înșelătorii, după cum cere obiceiul țării. Iar după acestea să aveți bunătatea de a face cunoscut în scris acestui domn al nostru desfășurarea acestei hotărniciri de moșie, a ridicări hotarelor și a prețuirii ei cu întreaga sa rânduială, până la octavele, care atunci vor veni ale sărbătorii Botezului Domnului* (13 ianuarie 1364).

Trecând așadar aceste octave ale sărbătorii Botezului Domnului, pomenitul domn abate de Cluj—Mănăștur ne-a arătat scrisoarea voastră de răspuns către domnul nostru, din care am aflat între altele în chip vădit că voi — primind acea scrisoare a domnului nostru de hotărnicire a semnelor de hotar ale moșiei numite Apahida, a acestui Otto, abatele de Cluj—Mănăștur — ați trimis spre mărturie împreună cu Ladislau, fiul lui Egidiu, nobil de Sumurduc, omul sus-zisului domn al nostru, voievodul, pe omul vostru, anume pe magistrul Blasiu, locțiitorul ajutorului de cantor în corul bisericii noastre. Aceștia, apoi, întorși la voi, v-au spus că ei s-au dus în prima sâmbătă dinaintea sărbătorii fericitului Apostol Toma de curând trecută (16 decembrie 1363)*, la fața locului, pe pomenita moșie numită*

https://biblioteca-digitala.ro

Apahida, și acolo, fiind de față vecinii și megieșii acesteia, acel domn abate a arătat niște semne de hotar și alte locuri ⟨ale semnelor⟩ *de hotar ale zisei sale moșii numită Apahida, care o despart și o deosebesc dinspre moșia numită Sânmiclăuș ; la rândul său însă, acest Ioan, fiul lui Nicolae de Someș-falău, a măsurat o movilă* ⟨de hotar⟩ *pe care să o ia în seamă ca adevărată sau despre care a* ⟨putut⟩ *arăta de care parte ține* ⟨și⟩, *de asemenea, a înfățișat o anumită bucată de pământ, îndestulătoare pentru un plug, rămasă în pricină. Din această cauză părțile au fost împotrivă să se ridice hotarele* ⟨moșiei⟩ *sus-zise, și, cu învoirea părților, această pricină a fost amânată,* ⟨rămânând⟩ *în aceeași stare, la octavele Miezii-păresimilor* (16 martie 1364) *înaintea noastră și, apoi, a fost amânată, spre folosul păcii, cu învoirea părților, de la aceste octave ale zilei de Miaza-păresimilor până la octavele sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe de curând trecute* (1 mai 1364), *într-adevăr, venind aceste octave de curând trecute ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe, s-au înfățișat, pe de o parte, pentru același domn abate, Ladislau de Sumurduc, venit cu scrisoare de împuternicire a acestui convent, ca și pârâș, și pe de altă parte pomenitul Ioan, tras în judecată. Deoarece noi am vrut să aflăm în chip legiuit de la acest împuternicit al acelui domn abate, dacă zisul domn abate ar vrea să încuviințeze* ⟨să se lămurească⟩ *acestea prin mijlocirea mărturiei sub jurământ sau prin duel* [judiciar — n.n., A.D.], *acel Ladislau, împuternicitul deja-zisului domn abate a spus în numele domnului său că nu vrea să încuviințeze ca* ⟨să se lămurească⟩ *dacă această bucată de pământ în pricină ține de zisa biserică nici printr-o mărturie în scris și nici prin alt act doveditor, ci prin dovada unor cuvinte simple.*

De aceea, noi, șezând și judecând împreună cu nobilii țării în scaunul de judecată, am hotărât ca acest Ioan, fiul lui Nicolae, să fie dator a jura împreună cu trei nobili, ⟨dintre care⟩ *unul* ⟨să fie⟩ *cel mai apropiat vecin, în prima sâmbătă după sărbătoarea acum viitoare a Nașterii fericitului Ioan Botezătorul* (29 iunie 1364), *fiind de față oamenii de mărturie ai nostru și ai vostru, stând într-o* ⟨parte⟩ *a mai sus-însemnatelor hotare în pricină, deznodându-și cingătorile și descălțându-se și punând pământ deasupra capetelor acestora și ei înșiși spunând* ⟨și⟩ *jurând pe* ⟨acel⟩ *pământ, după cum este obiceiul și dreptul, că zisa bucată de pământ în pricină nu a fost niciodată a acestei biserici a fericitei fecioare din Cluj—Mănăștur, ci ar fi a sa și s-ar afla în* ⟨temeiul⟩ *dreptului de moștenire și ar ține de drept și de fapt de acea moșie a sa Sânmiclăuș. Deci, pentru că este de trebuință ca oamenii noștri și ai voștri să fie trimiși* ⟨acolo⟩ *spre a auzi și a vedea acel jurământ, de aceea cerem cu stăruință prieteniei voastre, ca să-i trimiteți pe oamenii voștri vrednici de crezare ca oameni de mărturie, în fața cărora Nicolae Diacul, fiul lui Pavel din Vălcăul Unguresc, sau Gheorghe din Buda Veche, în lipsa celorlalți, sau Mihail, fiul lui Egidiu de Sumurduc, din partea acestui domn abate Otto, de asemenea Ioan, fiul lui Dominic de Juc, sau Ioan zis Bogar de Corpadea, sau, în lipsa celorlalți, Ladislau, fiul lui Solomon de Pata, din partea acestui Ioan, pârâtul, oamenii noștri, venind și fiind de față, la fața locului pe sus-zisul pământ în pricină, să vadă și să audă mărturisirea prin jurământ. Și, după acestea, să aveți bunătatea a ne face cunoscut în scris, în scrisoarea voastră desfășurarea acestei mărturisiri prin jurământ, după cum va fi potrivit, la octavele acelei sărbători* (1 iulie 1364).

https://biblioteca-digitala.ro

Dat la Sântimbru în a opta zi a octavelor sus-zise ale sărbătorii fericitului mucenic Gheorghe, în anul domnului o mie trei sute șaizeci și patru" [12].

★

Seria exemplelor, unele mai importante decât altele, așa cum de altfel se poate constata și numai din ceea ce am enumerat până acum, ar putea continua, ocupând spațiul grafic al câtorva volume. Încă și mai pline de surprize sunt documentele din sfera folclorului, documente care, reunite și studiate cu atenție, sunt de natură să modifice nu numai înțelegerea actuală a mecanismelor interne, ci și unele concepte utilizate astăzi în folcloristica românească.

Spațiul acordat unei conferințe, oricât de generos ar fi el, ne obligă să ne oprim în acest loc. Ne-am propus numai să atragem atenția și să avansăm o metodologie adecvată pentru alcătuirea și publicarea unui **corpus** de *documente etnofolclorice românești*. Cum nu este vorba de o lucrare oarecare, se cere ca începutul și fixarea structurilor metodologice de bază să fie, încă din start, exact și bine determinate. Noi am propus un model care, în urma sondajelor efectuate — mult mai numeroase decât exemplele enunțate, dar sondaje totuși —, ni s-a părut cel mai adecvat. Nefiind bătut în cuie, modelul nostru poate fi îmbunătățit și armonizat în funcție de atât de numeroasele cerințe printr-o dezbatere de ținută, la care să participe toți specialiștii avizați și interesați. Este și motivul pentru care, astăzi, supunem atenției publice *proiectul programului de cercetare științifică* pentru alcătuirea și publicarea unui **corpus** de *documente etnofolclorice românești*.

10 noiembrie 1995

[12] *Ibidem*, p. 249—252.

https://biblioteca-digitala.ro

ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ LA ACADEMIA ROMÂNĂ
PREZENTAREA DISCURSULUI DE PRIMIRE DE CĂTRE DOMNUL PROF. *PAUL H. STAHL*, MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI ROMÂNE

În Aula Academiei Române a avut loc, joi, 4 august 1994, solemnitatea înmânării titlului de membru de onoare al Academiei Române etnosociologului *Paul H. Stahl* din Franța. Cu acest prilej Domnia sa a prezentat ca „discurs de primire la Academia Română" alocuțiunea *Muntenia : țara oamenilor de la munte*.

Acad. Virgiliu Niculae G. Constantinescu, președintele Academiei Române, s-a adresat distinsului oaspete și adunării, prezentând pe scurt viața și activitatea Domniei sale.

Profesorul Paul Stahl s-a născut în București, în iunie 1925, unde a urmat liceul și Facultatea de Filosofie. Este printre cei care au avut șansa să învețe în perioada lui Dimitrie Gusti.

Ca sociolog a susținut teza de licență *Monografia sociologică și metoda statistică reprezentativă*. Are preocupări de etnologie, folcloristică, istorie și drept.

Tatăl său, profesorul Henri H. Stahl, i-a insuflat dragostea față de cercetarea sufletului țăranului român.

Cariera sa științifică se distinge în două etape : 1949—1968, în țară și, din 1969, în Franța. Opera lui oferă o impresionantă frescă a studiilor sociologice, cu deosebite preocupări de ordin comparatist.

În prima perioadă, în țară, a fost cercetător la Centrul de Cercetări Psihomedico—Pedagogice, apoi la Institutul de Istoria Artei și la Institutul de Studii Sud—Est Europene.

Lucrările publicate în perioada 1955—1969 au ca obiect arhitectura, arta populară, locuința țărănească.

A fost director la Școala de Înalte Studii de Științe Sociale de la Paris, apoi profesor la Universitatea „Descartes" de la Sorbona.

A publicat cărți și studii de specialitate de prestigiu internațional. A înființat la Paris o revistă, „Études et documents balcaniques et mediterranéens", unde au apărut studii de etnologie românească și aromână, a făcut studii și anchete în aproximativ 20 de țări, inclusiv în România.

În Franța a rămas strâns legat de România. A fost un veritabil ambasador al științelor românești. A păstrat legătura cu colegii din România. În vara anului 1991 a organizat Colocviul franco-român de antropologie.

Prin opera sa științifică în domeniul sociologiei și etnologiei se așează printre cele mai proeminente figuri pe care le-a avut și le are poporul român.

https://biblioteca-digitala.ro

Acad. Nicolae N. Constantinescu, președintele Secției de Științe Economice, Juridice și Sociologice, a subliniat apoi meritele științifice ale prof. Paul H. Stahl, fiul distinsului membru al Academiei Române, Henri H. Stahl, care s-a stins din viață în anul 1991.

În anul 1986, statul francez i-a conferit profesorului Paul H. Stahl titlul de „Chevalier dans l'Ordre des Palmes Academiques".

Printre lucrările sale mai importante menționăm: *Ethnologie de l'Europe du Sud—Est* (Paris, 1975), *Sângele și pământul (Il sangue e la terra)* (Milano, 1977), *Histoire de la decapitation* (Paris, 1986) ș.a.

La 31 mai 1993 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

În continuare, invitat să-și prezinte alocuțiunea sa, prof. Paul H. Stahl a adus un elogiu școlii românești de sociologie, reprezentanților ei de seamă, Dimitrie Gusti, Henri H. Stahl, abordând o temă care a stârnit un larg interes: *Muntenia : țara oamenilor de la munte.*

Așa cum se poate constata din studiul publicat în volumul de față, prof. Paul H. Stahl a făcut o analiză comparativă, istorică, etnologică și sociologică, sintetizând o bibliografie bogată, cercetări și anchete de teren asupra comunităților umane care au trăit și trăiesc în munți și în apropierea lor.

În final, mulțumind profesorului Stahl pentru valoroasa și impresionanta prezentare, acad. Virgiliu Niculae Constantinescu, președintele Academiei Române, a înmânat distinsului oaspete titlul, insigna și carnetul de membru de onoare al Academiei Române, precum și placheta jubiliară 125 de ani de la înființarea Academiei Române, invitându-l să semneze în *Cartea de aur.*

Virginia Mehedințeanu

FOLCLORUL ȘI ETNOGRAFIA SUB PROTECȚIA ACADEMIEI ROMÂNE

Ședință publică de comunicări, 8 iunie 1995

Înscriindu-se în tradiția celor peste 30 de ani de activitate neîntreruptă, Comisiile de Folclor și Etnologie, reunite acum într-una singură, sub conducerea acad. Romulus Vulcănescu și a secretarului său științific, Alexandru Dobre, dovedesc, o dată în plus importanța și seriozitatea cu care acestea supun dezbaterii publice probleme fundamentale ale cercetării etnologice românești.

Titlurile incitante, analiza interdisciplinară de valoare demonstrează în ansamblul lor, necesitatea modernizării cercetării, prin computerizare, pentru înscrierea și pe această cale, în standardele europene și mondiale. Multe dintre comunicările prezentate s-au referit la această metodă deosebit de actuală și de utilizată în contemporaneitate.

https://biblioteca-digitala.ro

Trecând în revistă lucrările mai importante editate în ultimii ani, de la „Anuarul Arhivei de Folclor", apărut în 1932, până la Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români* (București, Editura Fundației Culturale Române, 1994), Iordan Datcu, *Academia română și folclorul, ieri și azi*, a evidențiat greutățile și prioritățile ce trebuie luate în considerație în tipărirea cărții etnofolclorice. Se impune dotarea editurilor cu aparatură profesională ultramodernă în vederea computerizării informației, a creării băncilor de date, a conexării lor la rețelele internaționale.

Prof. dr. Ion Șeuleanu, *Academia și universitatea*, este de părere că dacă pentru Constantin Brăiloiu filmul era o necesitate intrinsecă, acum se impune înregistrarea sistematică a cercetării folclorice, arhivarea, tezaurizarea materialului pentru intrarea culturii populare în circuitul european și internațional.

Edițiile critice, care presupun eforturi deosebite în cadrul unor colective puternice, indispensabile în cercetarea fundamentală și aplicativă și având ca scop esențial interpretarea și valorificarea inepuizabilului material de teren, ar trebui să se bucure de sprijinul concret al Comisiei de Etnologie și Folclor și al altor foruri competente. Toate acestea pledează pentru un program unitar între Universitate și Academie, de cercetare a culturii populare românești.

Dr. Sabina Ispas, *Arhivele de folclor în perspectiva mileniului trei*, arată că preocupările pentru cercetarea instituționalizată a folclorului și a arhivării lui datează de la începutul secolului al XX-lea, când Ovid Densusianu vorbea de necesitatea unei instituții care să stocheze materialul folcloric, idee concretizată în crearea Arhivei de Folclor la Cluj sub conducerea lui Ion Mușlea. În perspectiva mileniului trei trebuie regândite și revigorate conceptele de bază; astfel folclorul este definit ca un produs al minții umane, cu valoare de document istoric. Arhivele de folclor au un caracter dinamic, de înnoire perpetuă, de adaptare permanentă a unor metode de sistematizare, în vederea integrării în sistemele moderne. Autoarea conchide că problematica arhivării este extrem de complexă și că ea trebuie să fie în atenția tuturor factorilor de răspundere.

La computerizare s-a referit și dr. Ion Cuceu, *Începutul instituționalizării cercetării sistematice a folclorului. Arhiva de folclor de la Cluj a Academiei Române*, care, vorbind despre începuturile instituționalizării cercetării sistematice, a trecut în revistă principalele date ale istoriei folcloristicii românești contemporane: înființarea arhivei naționale de folclor rub conducerea lui Ion Mușlea, corpusul de arhivă al cimiliturilor românești, corpusul și tipologia obiceiurilor agrare etc. conchizând că este absolut necesară constituirea băncilor de date prin introducerea pe calculator a materialului informațional. Arhiva de Floclor de la Cluj a Academiei Române dispune deja de trei calculatoare, dintre care unul performant, la care lucrează o programatoare și trei-patru operatori din rândul cercetătorilor.

Probleme majore de importanță vitală au ridicat și alți vorbitori. Dr. Titus Moisescu, *Academia Română. Promovarea cercetărilor de etnomuzicologie*, subliniază sincretismul dintre muzică și literatură în cântecul popular, accentuând asupra contribuției lui D. Chiriac, Béla Bartók, Constantin Brăiloiu etc.

Dr. Ion Ghinoiu, *Un posibil program academic de cercetare fundamentală: taxonomia culturii populare*, propune drept criterii de sistemati-

https://biblioteca-digitala.ro

zare a culturii populare : spațiul (măsurabil, cartografiabil), care împreună cu timpul formează coordonata culturală. Pe baza complexelor culturale : primare și secundare, se poate determina taxonomia generală pentru întreaga țară.

Dr. Ilie Moise, *Sibiul — centru cultural-științific racordat la cercetarea academică românească*, a scos în evidență importanța pe care acest oraș transilvan a avut-o în privința cercetării academice. Autorul amintește de înființarea la Sibiu a filialei Institutului de Studii Sud—Est Europene, condus de Nicolae Iorga. În 1924, Adolf Schulerus este însărcinat cu formarea unei comisii pentru notarea tuturor toponimelor și a fișelor, criterii similare cu cele ale Școlii sociologice de la București. Scopul era alcătuirea unui dicționar toponimic al Transilvaniei. Până în 1935 fusese adunat un număr impresionant de termeni.

Rodica Raliade, în *Considerații asupra unor texte inedite din colecția manuscrisă a lui Ion Pop Reteganul de la Academia Română*, subliniază importanța pe care ar avea-o pentru cultura română editarea celor aproximativ 21 de volume inedite.

Tot o temă de prezentare critică a bibliografiei a abordat Ion T. Alexandru, *O publicație academică : „Memoriile Comisiei de Folclor"*, care, amintind autorii și titlurile cuprinse în aceste volume, a ridicat problema etapelor necesare în vederea redactării monografiilor tematice, culegere, transcriere, tezaurizare.

O nuanță mai deosebită au avut expunerile lui Constantin Costea și Ion Moanță.

Constatin Costea, *Dansul popular românesc în „Colecția națională de folclor"*, a comentat un capitol din contribuția sa la „Colecție". Referindu-se la dansul ostășesc în contextul istoric al Transilvaniei, a încercat să demonstreze relația dintre dansul ostășesc și jocul călușarilor, concluzând că în perimetrul Alba, Hunedoara, acest dans are încă o forță foarte mare, fiind vorba de un transfer de funcții : din dans ostășesc a devenit dans ritualic, nefiind exclusă ipoteza contrară : dansul ostășesc este o variantă a jocului ritualic.

Ion Moanță, *Nunta românească în „Colecția națională de folclor"* prezentându-și propria contribuție la „Colecție" a comentat greutățile pe care le-a întâmpinat în munca de excerptare și sistematizare a informației din numeroasele surse bibliografice. Totul a fost încadrat într-un sistem poetic, determinat, la rândul său, din punct de vedere geografic și istoric.

În ceea ce privește pe Alexandru Dobre, *Folclorul și etnografia sub protecția Academiei Române*, Domnia sa s-a referit la o problemă concretă : adresa nr. 80 a Academiei Române din 15 mai 1995, arătând care ar fi consecințele aplicării acesteia : izolarea totală a cercetării științifice, schimbul internațional desfășurându-se cu tot mai mare dificultate ; stoparea apariției „Revistei de etnografie și folclor". Aceste urmări s-ar adăuga altora ce s-au succedat de-a lungul anilor : neplata drepturilor de autor, din 1977 ; desființarea unor reviste ale Academiei, din 1988 ; reducerea spațiului editorial, din 1990 ; sistarea difuzării REF la chioșcuri, aceasta făcându-se numai pe bază de abonament, din 1994 etc. În speranța că adresei nr. 80 i se vor aduce amendamentele necesare, care să nu îngreuneze și mai mult derularea vieții și a cercetării științifice, autorul rămâne optimist.

Monica Budiș

https://biblioteca-digitala.ro

CULTURA POPULARĂ CONTEMPORANĂ
DINAMICĂ SAU DECLIN?

Spațiul vital al culturii populare s-a modificat foarte mult în ultimele decenii ale secolului nostru. Satul, stâna, plaiul și codrul nu mai sunt acele medii izolate, arhaice și conservatoare din definițiile manualelor de folclor. Civilizația rurală este tot mai marcată de mediatizarea intensă prezentă la toate nivelurile societății contemporane. Nu mai putem discuta astăzi despre cultura populară fără a lua în considerare mutațiile suferite de ea, descompunerea vieții satelor, efectul „Cântării României" sau interferența caracteristicilor zonale, provocată de circulația rapidă și răspândirea mare a faptelor de folclor.

Toate aceste schimbări dovedesc (dacă mai era nevoie) că nu trebuie să privim cultura populară ca pe un exponat de muzeu, ci dimpotrivă, trebuie să ne apropiem de coordonatele ei actuale, să-i descoperim formele noi și să încercăm să le trasăm direcția de evoluție.

Centrul Național de Conservare și Valorificarea Tradiției și Creației Populare a sprijinit concret preocupările folcloriștilor de azi, organizând la Tulcea, între 22 și 24 septembrie 1995, colocviile cu tema : *Cultura populară contemporană — dinamică sau declin.* Coorganizatorii colocviilor au fost Ministerul Culturii și Inspectoratul Județean pentru Cultură, Tulcea. Moderatorii dezbaterilor au fost, în cele trei zile, Victor Parhon (directorul Centrului Național al Creației Populare — CNCP), Ernesto Mihăilescu (directorul Inspectoratului pentru Cultură, Tulcea), Doina Ișfănoni (Muzeul Satului), Gheorghe Mihalcea (Muzeul Etnografic, Tulcea), Rusalin Ișfănoni (Muzeul Satului), Gruia Stoia (Radiodifuziunea Română, București), Narcisa Știucă (CNCP) și Tudor Colac (CNCP, Chișinău).

În sala dominată de culori calde, aflată la etajul I al Casei Cărții din Tulcea, s-a discutat despre autenticitatea spectacolului folcloric, despre trecerea de la inovație la kitsch în arta populară și despre cele mai bune metode de realizare a filmului etnologic, s-au făcut propuneri concrete de sprijinire și valorificare a creației populare autentice și s-au dezbătut o serie de probleme tehnice legate de cercetarea faptelor de folclor.

Sintetizând câteva dintre cele mai importante comunicări, avem în față tabloul modificărilor suferite de cultura populară contemporană. Criza de identitate a omului din satul de azi se datorează pierderii instinctului proprietății asupra unui univers mitico-magico-religios, pe care el și l-a creat în timp, printr-o intensă relație cu natura. Arta populară se înstrăinează de semnificația ei rituală, dobândind valențe estetice suplimentare. Obiectul și actul folcloric nu mai sunt receptate în primul rând ca funcții de integrare a spațiului vital în existența individului și a societății, ci ca elemente de spectacol și expresii ale dorinței de comunicare a colectivității.

Spectacolul cult poate fi privit și el ca un ritual finalizat prin dezlegarea unor energii sufletești, conducând la purificarea prin frumos, catharsisul cunoscut încă de la antici. Totuși, punerea în scenă a actului de folclor (prin definiție de esență rituală) comportă riscuri, care au fost detaliate de participanții la colocviile de la Tulcea : pierderea autentici-

https://biblioteca-digitala.ro

tăţii (fie prin stilizare, fie prin exces de „arhaizare"), apariţia unor criterii false de valorizare a performanţei sau instalarea unui sentiment forţat al competiţiei între creaţii populare cu specific diferit.

Discuţiile nu s-au oprit numai la semnalarea pericolelor, ci s-au făcut şi propuneri de adaptare la dinamismul culturii populare contemporane. Enumerăm câteva dintre ele, fără să mai amintim opiniile pro şi contra pe care le-au stârnit : crearea unor rezervaţii folclorice şi, în general, conservarea *in situ* a datinilor şi obiceiurilor ; interzicerea legislativă a kitschului (prin impozite mari), propunere care implică însă redefinirea noţiunii de kitsch în contextul culturii populare ; organizarea unor spectacole pentru public pe lângă târgurile creatorilor populari, deschise cu sprijinul muzeelor etnografice.

Inevitabil, dezbaterea a atins şi problema stimulării financiare a creatorilor populari, impunându-se necesitatea unui management cultural pentru fenomenul folcloric.

În jurul mesei rotunde din dimineaţa zilei de 24 septembrie, s-a discutat despre modalităţile de înregistrare şi interpretare a valorilor folclorice, problema centrală fiind găsirea perspectivei celei mai corecte de organizare a unui spectacol folcloric. Este mai oportun un festival naţional sau unul zonal? Este ideea de „competiţie" cea mai potrivită pentru abordarea faptelor de folclor? Care sunt cele mai indicate criterii de jurizare a spectacolelor folclorice?

Aşa cum era firesc, nu toate întrebările de mai sus şi-au aflat răspunsul la Tulcea. Dar participanţii la colocvii s-au întors acasă cu o imagine mai clară asupra evoluţiei şi contradicţiilor actuale ale culturii populare. Lucrările prezentate au avut ca obiect domenii dintre cele mai diverse, de la arhitectură, coregrafie şi ceramică, până la muzică, măşti şi târguri populare, şi au supus atenţiei perspective filologice, antropologice, etnografice şi chiar filosofice asupra problemelor discutate. De multe ori, ideile specialiştilor s-au întâlnit, chiar dacă aveau formulări diferite.

Pe parcursul colocviilor s-au proiectat şi filmele premiate la Festivalul filmului etnologic de la Bacău, iar ultima zi a fost încheiată — în spiritul sărbătoresc al duminicii — cu microrecitalul tarafului „Datina" din Botoşani.

Spontaneitatea şi angajarea participanţilor la colocviu într-o comunicare deschisă sunt semne de revitalizare a preocupării pentru cultura populară, a cărei viaţă nu s-a încheiat, ci doar şi-a redimensionat coordonatele, adaptându-se timpului nostru. Între dinamică şi declin, întâlnirea de la Tulcea a ales primul cuvânt.

Ioana Ruxandra Fruntelată

FOLCLORIŞTI DIN AUSTRALIA ÎN VIZITĂ LA BUCUREŞTI

Participant la Conferinţa I.S.C.L.R. (International Society for Contemporary Legend Research) de la Paris, iulie 1994, dl Mark Moravec din Ballarat, statul Victoria, Australia, a folosit această ocazie pentru a

https://biblioteca-digitala.ro

cunoaște direct câte ceva din activitatea folcloriștilor și etnografilor din Europa de Est și Centrală în care, după cum arată și numele, familia sa își are originile. Reîntors în „Țara cangurilor", folcloristul australian a publicat în „Australian Folklore" nr. 10, iunie 1995, impresiile sale despre unele muzee consacrate culturii populare din *Polonia* (Muzeul Etnografic din Cracovia), *Ungaria* (Muzeul Etnografic din Budapesta și Muzeul Păstoritului din parcul național Kiskunság), *România* (Muzeul Civilizației Populare din Sibiu și Muzeul Țăranului Român din București), *Bulgaria* (Muzeul Național de Etnografie din Plovdiv și muzeul în aer liber de la Koprivșița).

Pentru timpul relativ scurt pe care cercetătorul l-a avut la dispoziție în acest adevărat tur de forță în sud-estul și centrul Europei, prezentarea instituțiilor muzeale vizitate este suficient de cuprinzătoare și de exactă. Oaspetele înfățișează cu înțelegere și simpatie cele două instituții muzeale românești vizitate și menționează,într-o scurtă notă, existența Muzeului Satului din București, cu cele 297 de construcții rurale ale sale, între care 42 de case de locuit și 3 biserici.

Mark Moravec face o bună descriere a așezării Muzeului Civilizației Populare din Dumbrava Sibiului, a felului cum sunt dispuse gospodăriile și instalațiile tehnice (mori, pive, fierăstraie etc.), intrând adesea în detalii de construcție și de funcționare a acestora, intuind cu exactitate intenția muzeografilor de a face din muzeu nu numai o formă de conservare a tehnologiilor tradiționale, dar și o modalitate de a scoate în evidență „ideea de progres tehnic, o trăsătură culturală specifică poporului român". Și, într-adevăr, conchide dl *Mark Moravec*, „muzeul prezintă o admirabilă demonstrație a ingeniozității generațiilor mai vechi în folosirea eficientă a resurselor pe care le-au avut la dispoziție".

Folcloristul australian, privitor specializat și experimentat, a intuit, la Muzeul Țăranului Român, unde l-am însoțit și i-am fost ghid, nota aparte a acestei instituții muzeale, care propune „o filozofie a inovației în dispunerea obiectelor și în ceea ce privește provocarea percepției observatorului", ilustrând aceasta prin câteva exponate semnificative precum mica *fereastră* prin care, se sugerează, locatarul a privit lumea, *troița* și *pomul împodobit cu cruci*, din secțiunea dedicată, la momentul vizitei acestui important simbol creștin.

Mark Moravec aduce în discuție, în acest context, și 'cazul' „cimitirului vesel" de la Săpânța, din care sunt (erau) expuse în muzeu patru cruci sculptate, pictate și inscripționate cu 'versuri' de Ioan Stan Pătraș. Vizitatorul conchide că Muzeul Țăranului Român din București este o instituție de prestigiu, cu exponate de înaltă calitate, dispuse într-o manieră inovatoare și provocatoare, arătându-se interesat de viitoarele teme și modalități de expunere pe care muzeul le va aborda.

Pentru același număr din „Australian Folklore" autorul a pregătit și un raport detaliat asupra Conferinței I.S.C.L.R. de la Paris. Între timp, o versiune a acestui material a apărut și în „Foaftale News", Newsletter of the International Society for Contemporary Legend Research, no. 37, June 1995, p. 3—6. Numeroasele comunicări prezentate la reuniunea de la Paris sunt grupate tematic, într-o viziune proprie, diferită de aceea din secțiunile propuse de organizatori : *Ecouri istorice*, *Dușmanul din lăuntru*, *Forțele întunecate*, *Salvarea*, *Se vede lumina*, *Teorie și practică* etc. (pentru

https://biblioteca-digitala.ro

comparație, vezi și Nicolae Constantinescu *A 12-a Conferință a ISCLR, Paris, 18—22 iulie 1994*, în REF, tomul 40, nr. 2, 1995, p. 235—9).

Mark Moravec este el însuși interesat de povestirile la persoana I care narează întâlniri neașteptate cu extratereștri, în speță relatări despre OZN care se constituie, în opinia sa, expusă în comunicarea de la Paris, *Legends, Memorates and Mythologies : the Case of UFO Folk-lore*, într-o 'subcultură', într-un fel de 'UFO-lore', parte integrantă a folclorului contemporan.

Corespondentul nostru australian a inițiat chiar un proiect de studiere a folclorului *(Folklore Project)*, pe care ni l-a pus la dispoziție. Zonele de interes ale cercetătorului cuprind, în ordine, **1.** *Legenda contemporană, inclusiv legende/povestiri despre autostopistul dispărut („The Vanishing Hitchhiker") și despre furtul de organe („Organ Kidnap") ;* **2.** *Memorate despre paranormal și credințele populare, respectiv despre strigoi și locuri bântuite, OZN, animale misterioase, experiențe în pragul morții, experiențe mistice ;* **3.** *Foodways (etnologia alimentației) ;* **4.** *Muzică universală — indigenă, etnică, populară ;* **5.** *Cultura indigenilor, a imigranților, a lumii a treia (artă, muzică, cinema, politică și credințe populare)*. Am reprodus *in extenso*, 'zonele de interes' ale cercetătorului australian, pentru că acestea sunt ilustrative, cred, pentru felul în care este privit folclorul astăzi, la latitudinile sudice ale globului. Și așa cum dl *Mark Moravec* s-a arătat interesat de experiența folcloriștilor, etnografilor, muzeografilor est-europeni, din care a avut, desigur, ceva de învățat, tot așa și noi am putea să luăm aminte la tendințele actuale din diverse părți ale globului în scrutarea culturii populare. Esențial într-o lume în continuă și rapidă transformare, schimbul de idei și informații conduce la o mai bună cunoaștere reciprocă și servește tendinței generale de integrare și cooperare științifică.

Nicolae Constantinescu

A 25-a CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ DE BALADE

The 25th International Ballad Conference s-a desfășurat, timp de patru zile (26—29 mai 1995), la Mellac, o mică așezare din Bretania (Franța) și a reunit peste 40 de participanți din 11 țări europene și din America de Nord (S.U.A. și Canada).

Comisia de Balade este o secțiune foarte activă a Societății Internaționale de Etnologie și Folclor (S.I.E.F.), care adună, de un sfert de secol, în jurul unui nucleu constituit din câțiva cercetători de renume, pe toți aceia care studiază balada, în sensul vest-european al termenului, în tradiția impusă de celebra colecție a lui Francis James Child, *The English Scottish Popular Ballads*.

Cele 27 de comunicări au fost grupate în șase sesiuni : **I.** *Vocea culturii minoritare ;* **II.** *„Corrido" mexican ;* **III.** *Continuitate și discontinuitate în baladele transmise oral ;* **IV.** *Editarea și publicarea poeziei orale*

https://biblioteca-digitala.ro

cântate ; **V.** *Performarea orală și textul scris ;* **VI.** *Culegeri de teren și clasificare.*

Interesul pentru culturile minoritare s-a concretizat în studii dedicate repertoriului de cântece epice ale „pelerinilor" sau „nomazilor", prin care încerc să traduc termenul *travellers*, „un grup etnic distinct care bate, de secole, drumurile Irlandei" și ai cărui membri „s-au aflat întotdeauna la marginea societății stabile, fiind dependenți de aceasta, dar niciodată integrați în ea". Tom Munnelly (University College Dublin) analizează cântecele acestora, în care se reflectă modul lor nomad de viață, temele favorite, atitudinea față de comunitățile de sedentari care adesea i-au privit cu ostilitate și față de care au adoptat o poziție de protest, satiră și ridiculizare, „uneori pișcătoare, adesea amară". Într-o poziție de marginalitate se află și locuitorii Insulei Shetland, ale căror cântece „scot în evidență interesante variații de limbaj de-a lungul timpului — de la *norn* (vechea norvegiană) la scoțiană și engleză și de aici la dialectul din Shetland, precum și o revigorare a conștiinței regionale" (Frances J. Fischer, Edimburg). Anneli Asplund (Helsinki) s-a ocupat de relația dintre cântecul popular și realitatea socială la populația de origine finlandeză din Ingria, regiune situată în sudul Golfului Finic, între Estonia și Istmul Karelian, aflată, de-a lungul veacurilor, când sub stăpânirea suedeză, când sub cea rusească, apoi sovietică, astăzi în Estonia. Considerând balada „ca simbol al identității pentru minoritatea suedofonă din Finlanda" Ann-Mari Hägman (Helsinki) a susținut cu exemple rolul crucial jucat de aceasta în mișcarea prosuedeză. Baladele „au devenit un rezonator al moștenirii culturale, servind ideea de a unifica și întări identitatea unui grup minoritar".

Comunicările din secțiunea a doua au abordat o specie mai puțin familiară cercetătorilor europeni — *corridos* —, cântece narative cu caracter istoric sau contemporan, create și colportate în Mexic și în mediile mexicane din S.U.A., cărora le-ar corespunde, parțial, „jurnalele orale" din folclorul românesc.

Nu mai puțin de șapte comunicări s-au ocupat, în secțiunea a III-a, de „continuitate și discontinuitate în baladele transmise pe cale orală", cele mai multe interesante 'studii de caz', precum aceea prezentată de Beverly B. Patterson (North Carolina Arts Council), *The case of two pretty Pollys : Differences that make a difference in a ballad-singing community*, în care au fost comparate variantele produse de doi frați și explicate diferențele prin vârsta performerilor, modalitățile de interpretare, poziția socială, raporturile cu ceilalți membri ai familiei etc. La fel, Jean-Pierre Pichette (Ontario, Canada) a adus în discuție repertoriul de-a dreptul fabulos al unui cântăreț de balade francofon din Canada, de la care au rămas 126 de cântece din „repertoriul tradițional, pe care îl deținea și îl întreținea cu o vizibilă mândrie".

În secțiunea a IV-a, Hugh Shields (Dublin) a vorbit despre *Textual criticism and ballad studies*, urmărind relația dintre balade și istoria socială. Foarte tânăra Mary-Ann Constantine (Țara Galilor) a analizat cu maturitate sursele folclorice ale baladei *Lenore* de Bürger, subliniind variațiile impuse în traduceri de ceea ce se numește 'naționalism'. În aceeași secțiune, Mary Ellen Brown (Bloomington, S.U.A.) a readus în actualitate teoriile despre baladă ale lui William Motherwell care, la 1827, a anticipat unele puncte de vedere actuale și azi : autenticitate, fidelitate, rolul părții muzi-

https://biblioteca-digitala.ro

cale, locurile comune ca „blocuri de construcție" în baladă etc. Aici și-ar fi avut locul și comunicarea noastră, *Collecting and editing ballads in Romania* (programată de organizatori în secțiunea I), în care am subliniat situația privilegiată a baladei românești, situată la intersecția celor două mari tradiții baladești europene (vest/est, romanic/slav) și care poate fi întâlnită și astăzi nu ca o relicvă, ci ca o *tradiție vie*. Această din urmă calitate a permis cercetătorilor să studieze fenomenul *pe viu* și să elaboreze metode speciale de culegere și de transcriere, să inventarieze și să publice un imens *corpus* al cântecului epic eroic și al baladei familiale (Amzulescu), câștiguri evidente și priorități românești prea puțin cunoscute, din păcate, lumii științifice internaționale.

În secțiunea a V-a — *Performarea orală și textul scris*, Sabine Wienker-Piepho (Freiburg) a analizat contextul cultural al unor balade germane despre 'scribi', cei care scriu scoțând în evidență, într-o manieră subtilă, „ce gândesc neștiutorii de carte despre scris". Thomas A. McKean (Scoția) a împărtășit ceva din experiența sa de lucru cu doi informatori contemporani, prin prisma unui secol și jumătate de tradiție în cercetările de teren din nord-estul Scoției. De balada portugheză, numită *romance* sau *romanciero*, și de trecerea de la oral la scris s-a ocupat, Anne Gaufriez (Bruxelles), care a insistat asupra rolului melodiei, al componentei muzicale în execuția baladei, deplângând puținătatea documentelor sonore existente în spațiul cultural respectiv.

Comunicările grupate în secțiunea a VI-a — *Cercetarea de teren și clasificarea baladei* — au abordat o tematică variată, nefiind subsumate *stricto senso* temei generale. Astfel, Satu Grünthal (Finlanda) a luat în discuție relația dintre balada populară și balada 'cultă', în timp ce Gerald Porter, lector de limba engleză în Finlanda, a analizat cu sagacitate, în *Representation and ideology in the English broadside*, așa-zisa 'literatură de colportaj', la baza căreia se află, în cazul în speță, cântecele, legendele și povestirile unei categorii profesionale distincte — brutarii din Londra. Numeroase implicații teoretice a cuprins comunicarea *Cow Songs, some milk production techinques*, prezentată de Cozette Griffin-Kremer (Universitatea din Brest), în care cântecele 'păstorești' — să le zicem așa — (în fapt 'cântece despre vaci') au fost văzute în relația lor cu spațiul, cu adăposturile și uneltele, cu produsele lactate și cu raporturile interumane specifice acestei profesii. Vaira Vikis-Freiberg și Imants Freiberg (ambii din Montreal), în comunicările *Similarity and contrast in Latvian folksongs* și, respectiv, *Hypertext methods applied to similar modular unit identification in folksongs*, au propus interesante soluții de ordonare a *dainas* lituaniene, a căror formalizare extremă permite izolarea unor unități minimale și trecerea lor ca itemuri în memoria calculatorului. În fine, spațiul sud-est european a fost reprezentat, alături de semnatarul acestor note, de Christo Vasiliev (Germania), care a vorbit despre *The beauty of young people in the folk-song*.

Să spunem, de asemenea, că alegerea micii localități Mellac din Bretania ca loc de desfășurare a celei de a 25-a Conferințe Internaționale de Balade nu a fost întâmplătoare, această importantă manifestare științifică omagiind centenarul marelui scriitor și folclorist breton Théodore Hersart de la Villemarqué autor al celebrei culegeri de literatură orală bretonă *Barzaz-Breiz*. Lucrările conferinței s-au desfășurat într-un vechi conac, Manoir de Kernault, transformat într-un excelent muzeu și centru

https://biblioteca-digitala.ro

de cercetare a culturii tradiționale bretone. Aici s-a vernisat, în prezența participanților, a autorităților locale, în frunte cu primarul comunei, dl L. le Pensac, deputat și fost ministru, a urmașilor faimosului folclorist, expoziția *Les passeurs de mémoire* — o incursiune în istoria cercetării culturii populare în Europa, în Franța și, în special, în Bretania, cu un accent deosebit pe activitatea lui Théodore Hersart de la Villemarqué. Au fost vizitate locuri legate de acesta, conacul în care a locuit cel evocat (Manoir de Kersanquer), catedrala din Quimperlé la care, în memoria sa, s-a organizat un serviciu religios. Organizatorii — Donatien Laurent și colaboratorii săi — au pregătit și un grandios spectacol în aer liber, o evocare plină de mândrie a istoriei locale, bretonii fiind — din acest punct de vedere, un fel de ... olteni sau maramureșeni ai Franței, ținând enorm la tradiția lor, la limba și folclorul local, dezvoltând un puternic sentiment național și afișând o vizibilă rezervă, ca să nu spunem mai mult, față de „centru" față de Paris.

În cadrul conferinței, la hotelul de la Kervidanou, a avut loc și ședința Comisiei de Balade din cadrul S.I.E.F., al cărei președinte a fost reales, pentru a treia oară Stefaan Top (Belgia), iar secretar Luisa del Giudice (Los Angeles, S.U.A.).

La întrunirea de la Mellac s-a anunțat deja că cea de a 26-a Conferință Internațională de Balade va avea loc între 19 și 26 iulie 1996, la Universitatea din Wales, Swansea, Țara Galilor.

Nic. Constantinescu

REIMUND KVIDELAND — 60

Dr. Reimund Kvideland, profesor de folclor la Universitatea din Bergen (Norvegia), în prezent directorul Institutului Nordic de Folclor (N.I.F.) — una din cele peste 30 de instituții care funcționează în baza acordului de cooperare culturală dintre țările nordice (Danemarca, Finlanda, Islanda, Norvegia, Suedia) —, a fost sărbătorit în Turku de prietenii și colaboratorii săi, cu ocazia celei de a șaizecea aniversări a zilei sale de naștere (28 ianuarie 1935).

Personalitate bine cunoscută în această parte a Europei, dar și pe plan larg, internațional, dr. Reimund Kvideland deține, de mai mult timp, președinția Societății Internaționale de Studiere a Narațiunilor Populare (I.S.F.N.R.), mandatul fiindu-i reînnoit recent, la Congresul Societății care a avut loc la Maysore (India).

La banchetul oferit în onoarea sa au luat parte colegi, colaboratori și prieteni din mai multe țări ale lumii, reprezentând instituții de învățământ și cercetare cu care sărbătoritul a conlucrat, în decursul anilor.

În mare secret, colaboratorii apropiați i-au pregătit un volum omagial (o tradiție larg răspândită în țările nordice) cu titlul *Livets Gleder. Om forskeren, folkediktningen og maten* (adică Plăcerile vieții. Despre cercetare,

https://biblioteca-digitala.ro

folclor şi mâncăruri), Vett & Viten, 1995, 255 p. Cele 23 de contribuţii au fost grupate în trei mari secţiuni, în acord cu cele trei mari 'plăceri', 'bucurii', ale vieţii celui omagiat : *Cercetare şi cercetători ; Folclor ; Mâncăruri* (acestea privite, desigur, dintr-o perspectivă etnologică, în sensul de „tradiţii culinare", *food-ways*, deşi în cuvintele de salut rostite la festivitate mulţi vorbitori au evidenţiat şi talentele gastronomice ale sărbătoritului).

Nils-Arvid Bringéus, care a prezentat, în numele editorilor, volumul omagial, semnează şi prefaţa acestuia, în care rezumă contribuţiile publicate (cele mai multe în limba suedeză, limba de cultură a întregii Scandinavii) şi le raportează la preocupările, studiile şi lucrările sărbătoritului.

O bibliografie (incompletă, desigur) a scrierilor lui Reimund Kvideland se poate alcătui din trimiterile şi notele la articolele publicate în volumul omagial, din care reţinem câteva, pentru a ne face o imagine despre câmpul cercetărilor folcloristului : *Kråker til middag?*, în „Studia Folkloristica in Honorem Lauri Honko". Bergen, 1982 ; *Det stod i avisa ! Når vandrehistorier blir avis meldingar*, în „Tradisjon", 1982 ; *Frå visetekst til sangactivitet*, în „Sumlen arg", 1982 ; *Den norsk-svenske vitsekrigen*, în „Tradisjon" 13, 1983 ; *Tradisjonelt forteljestoff isprakaereboker*, în *Folklore och litteratur i Norden : Studier i samspelt mellan folktradition och konstdiktung* (red. Ebbe Schön) („NIF Publications" 17, 1987) ; *Konfirmasjonssongar*, în „Tradisjon" 18, 1988 ; *Scandinavian Folk Belief and Legend* (editor, împreună cu Henning K. Sehmsdorf), Minneapolis, 1988 ; *Nordic Folklore : Recent Studies* (editor cu acelaşi Sehmsdorf), Bloomington, 1988 ; *Norwegische und Isländische Volksmärchen* (editor împreună cu Hallfredur Örn Eiriksson), Berlin, 1988 ; *Storytelling in Modern Society* şi *Christian Memorates in Norwegian Devival Movement*, ambele în *Storytelling in Contemporary Societies* (editori Lutz Rorich şi Sabine Wienker-Piepho), Tübingen, 1990 ş.a.

În studiul nostru *Digging for Gold : The Legend's Way*, credinţele şi legendele româneşti despre comori sunt raportate la fondul similar scandinav din corpusul alcătuit de Kvideland şi Sehmsdorf (1988). Felicitărilor şi urărilor de bine adresate, verbal, directorului NIF şi prietenului nostru, dr. Reimund Kvideland, le adăugăm acum, în scris, un călduros „La mulţi ani !"

Nicolae Constantinescu

https://biblioteca-digitala.ro

AL. I. AMZULESCU, Cântecul popular din Muscel. *Monografie folclorică zonală*, în Academia Română, *Memoriile Comisiei de Folclor*, tomul IV, 1990. Partea a II-a (*Monografii etnofolclorice*), București, Editura Academiei, 1995, 193 p.

Expresie a identității culturale a grupului — familial, ocupațional, național, religios, etnic etc. —, folclorul este un fenomen cu caracter de proces ireversibil și irepetabil. În forma sa genuină el exprimă ceea ce specialiștii apreciază a fi „prima viață a folclorului". Acesteia îi succede o etapă care poate fi apreciată ca o „pauză" în existența procesuală a acestui fenomen cultural, când produsul folcloric este cules de specialiști, prelucrat în conformitate cu exigențele disciplinei folcloristicii, sistematizat și depus spre tezaurizare și prezervare în acele instituții speciale cunoscute ca arhive de folclor. Problematica culegerii folclorului, implicit a folclorului literar, se constituie într-unul dintre cele mai importante capitole ale cercetării fenomenului. De calitatea și exigența științifică cu care a fost înregistrat materialul genuin depind rigoarea, veridicitatea și profunzimea interpretărilor și sistematizărilor viitoare. Dacă urmărim succesiunea faptelor ce evidențiază preocupările pentru consemnarea și cunoașterea folclorului, constatăm, cu ușurință, că o mare parte a acestei istorii se concentrează în jurul procesului culegerii și editării textului folcloric, cu deosebire a textului literar. Dominanta entuziastă, marcată de romantism și devotament patriotic, caracteristică sfârșitului secolului al XIX-lea, face loc, în veacul următor, sub imperiul autoritar al câștigurilor metodologice din filologie, unei viziuni sobre și oneste; specialiștii sunt preocupați de crearea cât mai obiectivă a documentelor folclorice din cele mai variate domenii ale culturii orale, pe care să le ofere cercetării pentru studiu și interpretare. În toată această perioadă nu au încetat, totuși, niciodată să se exprime destul de autoritar și amatorii sau oamenii de cultură pentru care folclorul prezenta numai interes de circumstanță. Dar pentru folcloristică indispensabile și „adevărate" sunt, cu deosebire, acele culegeri efectuate de specialiști, conform metodologiilor specifice. Asemeni tuturor formelor de cercetare științifică, indiferent cărei categorii de fenomene aparțin materialele investigate — fizicii, biologiei, chimiei sau culturii — și cercetarea folcloristică s-a dezvoltat, s-a îmbogățit, a căpătat precizie și complexitate, în timp. Dacă păstrăm admirație și gratitudine înaintașilor, nu trebuie să pierdem din vedere că adevărata rigoare în ceea ce privește știința culegerii și interpretării folclorului, a fost atinsă abia după instituționalizarea cercetării, sub forma arhivelor de folclor (de manuscrise, sonore și de imagine) și, ulterior, a institutelor de cercetare cu profil folcloristic. Utilizând un instrumentar tehnic perfecționat și echipe complexe de colaboratori, aceste instituții au creat documente de cultură orală dintre cele mai eficiente și corecte. Dar se poate constata, în același timp, că, dacă alcătuirea documentelor a beneficiat de cooperarea acestor factori de calitate, editarea lor, după criterii riguroase și cu un nivel maxim de informare, pentru a fi cunoscute și valorificate de toate categoriile de specialiști, a fost mai puțin fructuoasă. De aceea publicarea în paginile *Memoriilor Comisiei de Folclor* a unor monografii etnofolclorice poate fi apreciată drept un eveniment informativ remarcabil pentru folcloristică. Idealul pentru un specialist care a desfășurat activitatea mai multe decenii în acest domeniu, dar și pentru beneficiarii rezultatelor cercetării, este ca materialul rezultat din munca de teren să poată fi îngrijit, la publicare, de chiar culegătorul lui. Culegătorul este cel care cunoaște fenomenul „din interior", în profunzime și, mai ales, știe cu precizie ce obiective a urmărit atunci când a lucrat pe teren. Prin editare el poate ordona și sistematiza materialul, așa ca rezultatul prelucrării să reprezinte, cât mai fidel, perspectiva teoretică personală și aplicată.

Urmând campaniilor de culegere inițiate în Muscel de către C. Brăiloiu și colaboratorii săi între anii 1928 și 1940, colectivul monografic al Institutului de Folclor, alcătuit din: Paula Carp, Adriana Sachelarie, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, Ghizela Sulițeanu, Adrian Vicol (etnomuzicologi), Andrei Bucșan (etnocoreolog) și Al. I. Amzulescu (folclorist literar), a desfășurat, între anii 1954 și 1962, o amplă activitate de culegere, transcriere și studiere a folclorului din Muscel. S-au înregistrat peste 3 000 de piese pe bandă magnetică, s-au alcătuit

https://biblioteca-digitala.ro

mai multe studii și s-au publicat trei volume antologice (1958, 1964, 1976). Cele două grupe de campanii, cea a lui Brăiloiu și cea inițiată de colectivul Institutului de Folclor, au fost premerse de munca susținută a învățătorului C. Rădulescu-Codin, desfășurată încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. El a acordat atenție specială folclorului literar și a publicat mai multe volume bine cunoscute specialiștilor. Perspectiva asupra textului poetic a constituit substanța cercetărilor lui Al. I. Amzulescu, publicate în tomurile I și II ale *Memoriilor Comisiei de Folclor* și în tomul IV, amintit anterior. Toate aceste publicații oferă, așa cum aprecia A. I. Amzulescu, „în sinteză, observarea minuțioasă, foarte concretă (în spiritul «metodei Brăiloiu») — a evoluției cântecului din Muscel în cursul acestui veac (între 1896—1982)". Sistemul de lucru, metoda de consemnare a fenomenelor orale, transcrierea fonetică etc. sunt, totuși, mai aproape de modalitatea de alcătuire a monografiilor dialectale, între care modele exemplare sunt: Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului* și I.-A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*.

Prima parte a acestei secțiuni a monografiei se constituie într-un comentariu detaliat asupra fenomenului cântecului „propriu-zis", categoria folclorică „cea mai vie", care ocupă un loc important în ansamblul folclorului contemporan. Dispunând cu dibăcie de bogata informație oferită de o îndelungată și fructuoasă cunoaștere a terenului, Al. I. Amzulescu consemnează, în analize succesive, cele mai importante manifestări ale fenomenelor creației, circulației, asimilării produsului folcloric și, cu deosebire, a rolului personalității individuale în desfășurarea acestui proces de creație. Sursa documentară de bază este textul, culeș cu acribie științifică, căruia i se adaugă, ca o sursă remarcabilă și de o valoare deosebită, opiniile personale ale interpreților. Utilizarea acestor informații, destul de puțin folosite în elaborările teoretice ale folcloriștilor și aproape necunoscute eseiștilor și filozofilor care s-au preocupat de interpretarea textului folcloric, este fundamentală pentru înțelegerea funcției, valorii, mecanismelor specifice creației orale. Asemenea perspectivă de interpretare valorifică unul dintre „adevărurile" neglijate constant și nejustificat de exegeți, acela că folclorul aparține grupului creator și consumator în primul rând și că sensurile lui profunde pot fi aflate nu neapărat prin speculații savante, create de savanți la masa lor de lucru, cât, mai ales, prin decodarea celor spuse de personalitățile grupului folcloric. Al. I. Amzulescu a sesizat și dezvoltat tocmai această perspectivă când apreciază drept o „cucerire a metodologiei cercetării noastre folclorice din ultimele decenii" notarea „de cât mai bogate date informative, obținute prin chestionarea imediată a «informatorului», o dată cu culegerile și înregistrările de cântec" (p. 25). Din analiza subtilă a textelor poetice și a comentariilor subiecților se desprind informații pertinente referitoare la mecanismele nașterii cântecului „propriu-zis", particularitățile stilistice ale diferitelor unități și subunități zonale folclorice, rolul personalităților în crearea variantelor etc. Cu bună știință autorul evită ceea ce numește, foarte potrivit, „poziția antologică" pe care o adoptă mulți specialiști folcloriști în lucrările lor, în culegeri și editări de texte; caracteristice pentru folclorul vehiculat într-un grup cu identitate bine precizată nu sunt numai acele piese cu valoare estetică „de excepție", aprecieri făcute dintr-o perspectivă estetică subiectivă, ci întregul repertoriu prezent într-un moment istoric delimitat. Sunt întreprinse, cu autoritatea științifică cunoscută a autorului, analize și demonstrații privind raportul dintre text și melodie, rolul mass-media în dinamica fenomenelor folclorice contemporane, influența „modei", cu toate implicațiile sale atât de complexe, psihologice și sociale (p. 23), și, mai ales, rolul lăutarului ca factor inițiator și propagator al acesteia, rolul „funcționalității și al implicațiilor sale în procesul circulației" (p. 32), legătura dintre cântec și creatorul său, dinamica circulației cântecului și raportarea acesteia la generațiile de vârste diferite, intervenția cărții și a „cititului" în procesul nașterii și circulației textelor poetice; în sfârșit, impactul, deloc neglijabil, al prelucrărilor de folclor prezentate în spectacol, fenomen care astăzi se manifestă cu o virulență nemaiîntâlnită, la scară națională. De mare finețe este observația pe care Al. I. Amzulescu o numește „tendința ieșirii din oralitate". Acest „fenomen" ar merita, după opinia noastră, un studiu aprofundat. În acest context analitic este editată și fișa de observație directă realizată la o nuntă din Aninoasa — Argeș, în anul 1958. Metoda observației directe, aplicată cu multă măiestrie și perfecționată de colectivul de cercetători din Institutul de Folclor este una dintre cele mai complexe și mai riguroase metode de cercetare, pe care nu o poate înlocui nici lucrul cu video-camera (decât dacă s-ar opera mai multe filmări simultane, pe parcursul mai multor zile, ceea ce, în practică, este greu de realizat). Cercetarea prin observare directă se realizează prin „colaborarea unor mici colective de cercetători-observatori care asigură continuitatea și controlul simultaneității notațiilor, la prilejuri de desfășurare spontană a cântecului și jocului" (p. 25).

Publicarea unei asemenea monografii etnofolclorice este, în fapt, o restituire a valorii, importanței științifice și culturale, a personalității distincte și competenței maxime pe care

https://biblioteca-digitala.ro

o are folcloristica în cercetarea culturii orale, această disciplină tot mai neglijată de factorii autorizați să coordoneze cercetarea și umbrită de spectaculosul oferit de etnologie.

Lucrarea lui Al. I. Amzulescu, alături de toate celelalte pe care cunoscutul folclorist le-a publicat până acum, se înscrie în rândul surselor bibliografice „clasice" ale domeniului.

Sabina Ispas

ION GHINOIU, *Vârstele timpului*. Chișinău, Editura Știința, 1994, 388 p

Remarcabila valoare științifică a lucrării de importanță fundamentală pentru cercetarea etnologică a determinat reeditarea ei la câțiva ani de la prima apariție (București, Ed. Meridiane, 1988). Pe lângă semnificația științifică, această reeditare are și o semnificație sentimentală (pentru noi), probând interesul real pe care românii de pe malul stâng al Prutului îl manifestă față de rădăcinile noastre culturale comune, așa cum se exprimă ele în mituri, credințe și practici rituale străvechi. Pentru Basarabia, unde mai funcționează, pe alocuri, calendarul pe stil vechi (iulian), cunoașterea calendarului popular, a experienței milenare a țăranului român în ritmarea activității sale materiale, spirituale și sociale corespunzător ritmurilor naturii (și raportarea ei la stilul vechi și nou al calendarului) este de mare interes. De aceea, autorul a îmbogățit a doua ediție prin reconstituirea calendarului popular pe anul 1994, stil vechi și stil nou, dar și prin anexe, ce includ definiții ale unităților populare de măsurat timpul anual, lunar, săptămânal.

Totodată, noua ediție cuprinde definiri ale reperelor populare pentru măsurarea timpului diurn, cât și ale reperelor cosmice pentru aprecierea timpului nocturn, utilizate de țăranul român.

Lucrarea este rezultatul unei temeinice cercetări interdisciplinare, la care își aduc contribuția, în principiu, astronomia, biologia, istoria, religia. Utilizând cu discernământ și pedanterie științifică datele oferite de aceste științe, coroborându-le cu vasta sa informare și competența cunoaștere a culturii populare, autorul reușește să sintetizeze, printr-o metodologie riguros științifică, problemele calendarului popular, să-i definească acestuia coordonatele în raport cu calendarul civil și bisericesc. Totodată, el reușește să sistematizeze, în premieră în literatura de specialitate, ciclul sărbătorilor calendaristice care, la o primă vedere, „par a avea o repartiție haotică de-a lungul anului" (p. 25). Tocmai acesta este meritul definitoriu care structurează timpul, îi stabilesc dimensiunile, îi conferă contur și culoare în universul vieții tradiționale.

Studierea modului logic de organizare a timpului în spațiul cultural românesc, bazat, în principal, pe concepția arhaică a neomogenității și discontinuității timpului, oferă autorului prilejul de a interpreta în mod original vechi obiceiuri, vechi practici ceremoniale și rituale, pornind, uneori, în analiza sa, de la începuturi de istorie pe aceste meleaguri.

Existând paralel cu calendarul civil și bisericesc până la începutul secolului XX, calendarul popular a perpetuat obiceiuri precreștine, care au fost preluate și tolerate de biserica ortodoxă. Autorul remarcă sincretismul păgâno-creștin al calendarului popular, în care există figuri mitologice și sfinți creștini într-o perfectă îngemănare.

Etnologul își oprește, desigur, atenția, cu precădere asupra unor figuri mitologice mai puțin studiate până la el: Baba Dochia, Dragobete, Moș-Ajun, Moș Crăciun. O idee esențială a problematicii diversificate a calendarelor este surprinsă în opoziția Dochia, divinitate maternă, agrară și lunară — Crăciun, divinitate paternă, pastorală și solară. Ele sunt cele „două capete de an" prin care calendarul popular „împacă cultele fundamentale pe care s-au clădit civilizații și culturi europene: *cultul lunar*, specific comunităților agrare neolitice și *cultul solar*, specific comunităților pastorale indo-europene". (I. Ghinoiu, *Vârstele timpului în calendarul popular*, în „Academica", an II, 7 (19), mai 1992).

Cu semnificații etnologice profunde în tălmăcirea calendarului popular este sublinierea relației între sărbători, numite cu o metaforă sugestivă „stâlpi calendaristici" (în principal agrare și pastorale), și fenomenele astronomice ale echinocțiilor și solstițiilor, completată de implicațiile bioritmului animalelor și plantelor în măsurarea și organizarea timpului de-a lungul unui an. Din perspectiva acestor elemente corelate devin clare criteriile ritmului vieții

https://biblioteca-digitala.ro

tradiționale, ale alternării muncii și odihnei, ale zilelor de sărbătoare cu cele de lucru. În analiza calendarului popular, a dimensiunilor lui cosmice, terestre și culturale, autorul apelează la repere originale: aștri, plante, insecte, reptile, păsări, animale, oameni, în mod inspirat grupate în 3 categorii de „orologii" — cosmic, biologic, social, fiecare dintre ele având valoare în fixarea reperelor calendaristice. Inedită este observația pe care autorul o valorifică permanent, a existenței în calendarul popular a zilelor și sărbătorilor dedicate oamenilor, plantelor cultivate și animalelor domestice, dar și plantelor necultivate, animalelor sălbatice și altor elemente ale mediului înconjurător: Sânzienele, Nunta Urzicilor, Ziua Cucului, Joia Furnicilor, Ziua Ursului, Ziua Lupului, Paștele Cailor etc.

Trecute până acum cu vederea, aceste sărbători se dovedesc a fi repere importante în vechi sisteme de măsurare a timpului, relevând temeinicia studiului ce ia în considerare toate elementele componente ale fenomenului pentru a ajunge la concluzii privind ansamblul lui. „Ideea-forță" (am putea-o numi) dezvoltată în lucrare este cea a reprezentării în imaginarul popular a nașterii, maturizării și îmbătrânirii timpului anual, prin sfinții plasați în calendar pe categorii de vârstă, corespunzător acestor etape din curgerea timpului. În cadrul teoretic creat prin transpunerea acestei idei în analiza bogatului material privind obiceiurile de care dispune autorul, sunt grupate, ordonate și evaluate sărbătorile ce ritmează viața tradițională, cu practicile ceremoniale și rituale caracteristice.

Dar cum „principala funcție a calendarului popular era cea de planificare a activităților economice de pe urma cărora oamenii își câștigau existența" (p. 23), autorul departajează, pe criterii științifice precise, timpul agrar de cel pastoral, marile segmente temporale ce împart viața și activitatea țăranului, dar și segmentele de timp mai mici, zile sau momente ale zilei, cărora le definește și le explică rostul cu deosebită rigurozitate științifică.

Lucrarea scoate în evidență funcția calendarului popular de a prescrie timpul aratului, semănatului sau recoltatului, al culegerii plantelor de leac, dar și funcția lui de a regla timpul sărbătorilor, al nunților, al pomenirii morților etc., deci modul de utilizare a timpului, încadrat în tipare de viață tradițională pentru alternarea activităților materiale cu cele spirituale, a muncii cu sărbătoarea. Includerea lor într-un sistem, descifrat în perfecta lui structurare logică, conferă lucrării și calitatea de instrument de lucru, la care trebuie să se raporteze orice temă legată de obiceiurile din ciclul calendaristic, și nu numai.

Pe lângă analiza sigură și lucidă a cercetătorului înzestrat cu har științific se desprinde legătura intimă a autorului cu fenomenele culturii populare, de care se apropie cu afecțiune și pricepere, dovedind înțelegerea în profunde și, poate, ascunse fațete accesibile doar adevăraților cunoscători.

Ofelia Văduva

Muzeul de Etnografie Brașov, Ghid, Brașov, 1995, 114 p.

Elaborat de un prestigios colectiv de muzeografi: Gabriela Chiru, Olivia Moraru, Constantin Catrina, coordonat de cunoscuta specialistă Ligia Fulga, ghidul Muzeului de Etnografie din Brașov constituie un eveniment editorial, a cărui utilitate nu mai trebuie, desigur, subliniată.

Ghidul se adresează în aceeași măsură specialiștilor, ca și publicului larg, fiind scris într-un stil concis și riguros, dar viu și atrăgător, care nu ocolește metafora. El se înscrie în contextul lucrărilor de sinteză, având un caracter original prin modalitatea de abordare, prin structurarea și interpretarea întregii problematici pusă în discuție, oferind o imagine de ansamblu asupra dimensiunilor culturii și civilizației populare din sud-estul Transilvaniei.

Sunt prezentate, de autori, coordonatele definitorii între care a evoluat cultura populară tradițională din zonele Bran, Rupea, Țara Oltului și Țara Bârsei.

Ne sunt furnizate bogate informații privind istoricul complexelor muzeale care alcătuiesc Muzeul de Etnografie din Brașov.

Ghidul este structurat pe patru secțiuni:

Secțiunea I-a cuprinde *Expoziția permanentă de artă populară*, organizată în pavilionul central

https://biblioteca-digitala.ro

din Brașov și ilustrează o problematică comună tuturor zonelor etnografice aflate pe teritoriul județului Brașov ;

Secțiunea a II-a o formează Muzeul Civilizației Medievale, în curs de amenajare într-o clădire — monument istoric din Brașov — reprezentativă pentru arhitectura urbană transilvăneană a secolelor XVI—XVIII ;

Secțiunea a III-a reprezintă Muzeul de Etnografie din Săcele, înființat în anul 1970 și adăpostit într-o clădire atestată documentar în anul 1543. Expoziția permanentă, cu profil mixt istorico-etnografic, evidențiază specificul pastoral al celor șapte sate săcelene : Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung, Târlungeni, Zizin și Purcăreni ;

Secțiunea a IV-a este consacrată Muzeului de Etnografie din Rupea. În anul 1957, aici a luat ființă muzeul orașului. Devenind filială a Muzeului de Etnografie din Brașov și-a axat tematica pe ilustrarea ocupațiilor de bază ale locuitorilor (agricultura și creșterea animalelor), ca și a domeniilor culturii populare : olărit, țesut, port, mobilier, care au ajuns, în această zonă, la realizări artistice majore.

Fiecare domeniu al culturii și civilizației populare tradiționale : mobilierul crestat, pictat, industria casnică textilă, portul de sărbătoare, costumul ceremonial, ceramica decorativă, icoanele pe sticlă etc. este caracterizat în esența sa, de către autori, cu un deosebit discernământ științific, făcându-se o permanentă corelare cu modul de viață al comunităților rurale tradiționale.

Autorii ajung, astfel la conturarea unui ansamblu etnocultural individualizat, cu trăsături specifice particulare, diferențiat față de zonele etnografice învecinate.

Coabitarea, timp de veacuri, a populației românești autohtone cu alte grupuri etnice — sași, ceangăi, secui —, stabilite pe teritoriul Transilvaniei în cursul evului mediu, a fost benefică, având însemnate consecințe, aceste etnii contribuind, prin aportul lor cultural, la conturarea unor caracteristici ale ariei.

Este pus în evidență, de autori, fondul de unitate al culturii populare românești care a îmbrăcat, în acest spațiu, expresii locale ce reliefează o ambianță spirituală proprie.

Influențele multiple venite pe calea legăturilor comerciale din alte arii, țări sau din partea grupurilor etnice cu care populația românească a conviețuit timp de mai multe secole au fost selectate, filtrate, adaptate continuu la nevoile spirituale ale pământenilor și prelucrate, apoi, într-o sinteză originală, contribuția hotărâtoare având-o meșterii autohtoni, beneficiari ai unor tradiții ale căror rădăcini coboară până în zorii neoliticului.

Este subliniat, de autori, rolul esențial avut de orașul Brașov în dezvoltarea meșteșugurilor și a negoțului cu diferite mărfuri. Existența acestui important centru comercial și meșteșugăresc în perioada medievală și întinsele sale legături economice cu țările române, cu regiunea Balcanilor și cu lumea apuseană explică pătrunderea, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor elemente de costum orășenesc în lumea satelor din Țara Bârsei. Postavurile brașovene erau renumite pentru calitatea lor, un rol important în realizarea acestora revenind breslașilor, dar și locuitorilor din Șchei, Săcele și din Țara Oltului, în care oieritul a constituit ocupația de bază, iar meșteșugul țesutului era tradițional, în cadrul economiei casnice prelucrându-se mari cantități de lână.

La fel de puternică a fost breasla cojocarilor și a blănarilor din orașul Brașov, care producea o marfă diferențiată, în funcție de categoriile sociale pe care le deservea.

Necesitatea înființării unui muzeu al civilizației medievale în orașul Brașov este de la sine înțeleasă, urmărindu-se reconstituirea structurilor cotidiene, a ambianței de altădată, prin amenajarea vechii farmacii a orașului, atestată în documentele de arhivă încă din anul 1511, a unui han de popas pentru negustori și a unor prăvălii de postavuri și blănuri, ca și a unui interior urban caracteristic patriciatului săsesc. Se preconizează, de asemenea, rezervarea unor spații funcționale pentru organizarea expozițiilor temporare și a unui stand cu suveniruri de epocă.

Răsfoind ghidul Muzeului de Etnografie din Brașov, iubitorul de frumos este plăcut impresionat de această mică enciclopedie ilustrată a culturii rurale tradiționale din sud-estul Transilvaniei.

Ținuta grafică excelentă, ilustrația alb-negru și color, selecționată cu grijă și care urmărește îndeaproape textul, la care se adaugă planuri și patru hărți cu : zonele etnografice ale județului Brașov ; centre de iconari din Transilvania ; drumurile cărăușilor din Țara Bârsei ; centre de olari ; ca și rezumatele în trei limbi de circulație universală : germană, engleză și franceză, fac din această lucrare un model demn de urmat și de alte instituții muzeale din țară.

Maria Bâlcă

https://biblioteca-digitala.ro

FOLCLOR DIN ȚARA FAGILOR. Alcătuitori : Nicolae Băieșu, Grigore Bostan, Grigore Botezatu, Ion Buruiană, Vasile Chisăliță, Victor Cirimpei, Dumitru Covalciuc, Iulian Filip, Andrei Hîncu, Efim Junghietu, Sergiu Moraru, Chișinău, Editura Hyperion, 1993, 560 p.

Cartea pe care urmează s-o prezentăm debutează cu un text al poetului Arcadie Suceveanu, *Izvoare ale tămăduirii*, având statutul unui moto, în care este afirmată identitatea națională a bucovinenilor din fosta U.R.S.S., dovadă fiind supraviețuirea valorilor lingvistice, etnografice și folclorice.

Prefața cărții, *O zonă cu străvechi tradiții populare*, este semnată de către Grigore Bostan. După un scurt istoric al regiunii, în care accentul este pus pe caracterul romanic al populației dominante, pe activitatea patriotic-națională a personalităților istorice și culturale care au activat de o parte și alta a Carpaților, canalizată pe dobândirea independenței politice și spirituale a bucovinenilor, autorul trece în revistă principalele etape din evoluția cercetării folclorice a acestei regiuni.

Inițial, interesul pentru cultura populară a fost marcat de conotația patriotică, mai puțin științifică (situația corespunde de fapt perioadei romantice din toată Europa) doar mai târziu cercetarea folclorică dobândind statutul din urmă „Odată cu apariția ziarului „ Bucovina" începe și valorificarea sistematică a folclorului est-romanic din această zonă" (p. 8); colaborează A. Russo, V. Alecsandri ș.a. În anii 50—60 — ai secolului 19, frații Gheorghe și Alecu Hurmuzachi (ultimul fondase și revista mai sus amintită) pun bazele primei catedre de limbă și literatură română la Cernăuți, apoi a Societății pentru Cultură și Literatură din Bucovina, cu publicația atașată „Foaia Societății"...,la care din nou colaborează personalități din țară. Unele articole apărute în periodicele „Foii..." se evidențiază prin faptul că în cuprinsul lor se concretizează primele intenții de teoretizare a folclorului, depășindu-se deci simpla culegere și publicare a materialului, ca și așa-zisa viziune „idilică" asupra creației populare (ex : *Despre cântecul popular*, articol anonim publicat în nr. 5 din 1865, *Despre hore* (vol. III) eseu de Vasile Bumbac etc.).

Prefața continuă cu o scurtă prezentare a celor mai de seamă culegători și cercetători folcloriști ai regiunii : Gheorghe Sbierea, Simion Florea Marian, Elena Niculiță-Voronca, Leca Morariu, A. Bilețchi-Oprișanu, Matias Friedwagner.

Nota asupra ediției este semnată de către Sergiu Moraru.

Ordonarea materialului publicat urmează o „clasificare" a folclorului ce are la bază mai multe criterii (motiv pentru care nu este poate suficient de unitară) : tematic *(Cântece istorice)*, stilistic *(Proză populară)*, cu subcapitolele : *Legende, Povești cu animale, Basme, Povești nuvelistice, Snoave, Anecdote, Glume, Pidosnicii ; Teatrul folcloric ; Balade ; Lirică populară*, cu subcapitolele : *De dragoste, De dor și jale, Meditative, De ciobănie, De haiducie, De ostășie, Cântece de joc, Strigături, Romanțe, Amintiri, Scrisori versificate, Formule de scrisori ; Proverbe și zicători ; Ghicitori*), funcțional *(Descântece, vrăji, formule și practici magice : Poezia obiceiurilor calendaristice și a muncii : Poezia obiceiurilor de familie)*, al categoriei de vârstă *(Folclorul copiilor)*.

Fiecare capitol debutează cu o scurtă prezentare teoretică a caracteristicilor de bază ale categoriei folclorice ilustrate prin texte. Semnează S. Moraru, N. Băieșu, I. Filip, A. Hâncu, Gr. Bostan, E. Junghiatu.

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al culegerii, este remarcabilă în primul rând bogăția materialului. Majoritatea textelor se datorează cercetărilor de teren ale „alcătuitorilor" culegerii și p ovin atât din fondul vechi al creației folclorice, cât și din cel „actual", creații noi (cum ar fi nu doar romanțele, unele anecdote etc. ci și cântece despre deportările în Siberia, adânc ancorate în realitatea istorică), la rândul lor importante pentru studiul spiritualității unei comunități. Fiind texte culese în special în ultimii 25 de ani, ele argumentează caracterul viu al folclorului din Bucovina de Nord, dar și capacitatea celor de acolo de a-și a păstra naționalitatea în condițiile grele pe care le-au avut și le mai au de suportat.

Redarea textelor respectă condiția autenticității folclorice, dar s-a avut totodată în vedere o lectură accesibilă (căci cartea se adresează în egală măsură specialiștilor, ca și cititorilor „neavizați"), forma finală de redactare fiind un „compromis" între o transcriere fonetică și una literară.

Mai trebuie observat că textelor le sunt atașate notarea condiționărilor spațiale și temporale în care se interpretează, a gesturilor (rituale sau nu) care le însoțesc, a informațiilor suplimentare utile la înțelegerea lor, urmărindu-se încadrarea materialului folcloric într-un context

https://biblioteca-digitala.ro

mai larg, etnologic. În vederea editării cât mai ştiinţifice a textelor sunt adăugate fişele ce cuprind locul şi data culegerii, originea, numele, vârsta şi pregătirea informatorului, numele culegătorului : subsolurile paginilor conţin corespondentele literare ale regionalismelor mai puţin frecvente sau ale cuvintelor pătrunse din limbile germană şi rusă.

Volumul se încheie cu studiul etnomuzicologic al d-nului V. Chiseliţă, *Instrumente muzicale şi muzica instrumentală în Bucovina*, cu capitolele : 1. *Buciumele şi intonaţiile lor* ; 2. *Fluierele şi muzica lor* ; 3. *Vioara, ansamblul instrumental şi muzica lăutărească*. Lucrarea este interesantă datorită observaţiilor teoretice ale autorului (printre puţinele provenite din partea aceea a teritoriului locuit de români), care nu se limitează la domeniul strict muzical, ci se dovedeşte, de asemenea, atent la aspectele etnografice şi istorice ale problemei. Piesele, în totalitate culese şi descifrate de către d-nul Chiseliţă, beneficiază de transcrieri muzicale (cele cântate din gură au şi transcrierea literară), realizate cu minuţiozitate de către acelaşi cercetător.

Laura Jiga

IOAN LĂCĂTUŞU, *Identitate şi cultură la românii din secuime*, Cluj-Napoca, Editura CARPATICA, 1995, 243 p.

De curând a apărut o carte amară despre calvarul băştinaşilor români din zona de Curbură interioară a Carpaţilor, ţărani, deţinători ai unor vechi tradiţii, creştini din zorii mileniului unu, ce au reuşit să-şi păstreze identitatea etnică şi culturală după opt veacuri de cruntă opresiune din partea ultimilor nomazi ajunşi în Europa Centrală.

Scrisă cu patimă şi revoltă faţă de fanatismul şovin, dar fără ură şi cu credinţa că se va ajunge, într-un viitor apropiat, la un mod de convieţuire în spiritul respectului reciproc al dreptului la identitate etnică, lucrarea istoricului Ioan Lăcătuşu îşi bazează argumentaţia pe un impresionant număr de date, cifre şi fapte culese din documente provenind din cele mai diverse surse medievale şi moderne.

Cartea îndreaptă lumina necruţătoare a adevărului asupra eşafodului construit de istoriografia maghiară pe teza falsă potrivit căreia românii sunt un popor de păstori semisălbatici, nomazi şi fără patrie, care s-au strecurat în Transilvania „...pe nesimţite, începând din secolele XII—XIII şi până în sec. al XVIII-lea, când au devenit majoritate absolută..."[1] şi s-au sedentarizat deprinzând de la „băştinaşii unguri" viaţa economică aşezată.

Şi chiar dacă după Revoluţia română din 1989 exponatele referitoare la permanenţa românilor au fost scoase din sălile muzeului judeţean din Sfântu Gheorghe, aceasta fiind ridicat la rangul de Muzeu Naţional Secuiesc, cetatea dacică de la Covasna, aşezarea dacică şi apoi dacă-romană de la Cernat, aşezările neolitice, dacice, castrul roman şi aşezarea civică romană de la Olteni, castrul roman de la Breţcu şi aşezările autohtonilor creştini din perioada de început a feudalismului (sec. VII—IX) de la Poian, deşi ocolite, cu grijă, de circuitele turistice naţionale şi internaţionale, din lipsă de fonduri pentru cercetare şi amenajare, mai constituie, încă, „documente de piatră" ale vechimii românilor în acest ţinut.

Convieţuirea secuilor cu românii a început în pragul mileniului al doilea, la marginea răsăriteană, de atunci, a regatului maghiar, aflată în preajma Cetăţii Biharia a voievodului Menumorut.

Aliaţi ai ungurilor, trimişi întotdeauna să lupte în avangardă, secuii au fost strămutaţi la începutul secolului al XIII-lea în sud-estul voievodatului Transilvaniei, pentru ca, împreună cu românii din zonă, cu românii de peste munţi şi cu armata cumană să ţină piept invaziilor tătare.

Aşezaţi în acest ţinut aspru, secuii şi-au făcut casele la fel cu ale românilor şi au muncit împreună pământul, cele două popoare — aşa cum afirmă Nicolae Iorga — "...având aceleaşi îndatoriri militare faţă de regalitatea ungară".

Nu ştim dacă în secolele XIII—XIV în unele familii secuieşti se mai vorbea în limba strămoşilor, dar cert este că, în acea perioadă, limba de comunicare a claselor cultivate din

[1] Cf. David Prodan, *Transilvania şi iar Transilvania*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1992, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

întreaga Europă era latina, limba maghiară fiind folosită atât de secui, cât şi de români în relaţiile cu autorităţile regale sau în cele interetnice.

În prima parte a cărţii, după o succintă prezentare istorică a fenomenului de contopire a unei bune părţi din vechea populaţie românească cu secuii şi trecerea ei la religia catolică, autorul se ocupă, pe larg, de acei români care, nerenunţând la religia ortodoxă, apărătoare a limbii şi a vechilor datini, au fost deposedaţi de pământ şi de drepturi, devenind iobagi aserviţi nobilimii maghiare sau maghiarizate. Sunt citaţi atât istorici mai vechi, începând cu Nicolae Iorga, iniţiatorul studiului românilor din Secuime, Sabin Opreanu, G. Popa-Lisseanu, Ştefan Manciulea, Ioan Ciolan, Ion I. Russu, cât şi istoricii, arhiviştii, muzeografii: Ioan Ranca, Liviu Boar, Viorica Crişan, Vasile Lechinţan, Mircea Sfârlea, Zoltan Szekely, Ana Grama, Mihai Racoviţan, Aurel Marc, Dan Baicu ş.a., care continuă în prezent să publice rezultatele cercetărilor lor privind românii din secuime. Pentru reconstituirea vieţii cotidiene a ţăranilor români, Ioan Lăcătuşu a cercetat numeroase fonduri şi colecţii familiale şi administrative ale scaunelor secuieşti aflate în Arhivele Statului, conscripţii, recensăminte, de un mare folos fiindu-i cele patru volume, încă nepublicate, ale dr. Ioan Ranca din Tg. Mureş, intitulate *Românii din scaunele secuieşti — pe baza antroponimelor din conscripţii, 1614—1820.*

Cercetarea atentă a colecţiilor şi registrelor parohiale de stare civilă ale bisericilor ortodoxe şi greco-catolice, precum şi a altor surse istoriografice, i-a permis autorului să pătrundă adânc în miezul dramei „...ţăranului român robit, cumpărat, vândut şi înstrăinat în limbă şi credinţă pe moşiile altora".[2]

Un capitol aparte este consacrat păstoritului în zona Curburii interioare a Carpaţilor. Ocupaţia deosebit de bănoasă a oieritului transhumant, însoţit de comerţul ambulant, a făcut ca „bârsanii" din Secuime să devină „o adevărată clasă cu o aleasă cultură materială şi spirituală".

Revelator este şi capitolul ce se referă la aportul negustorilor din Tg. Secuiesc şi Breţcu la dezvoltarea comerţului dintre Transilvania şi Moldova. Organizaţi într-o puternică breaslă a căruţaşilor, breţcanii asigurau transportul de mărfuri şi cel poştal. Oraşul Breţcu, cunoscut în antichitatea romană sub numele de Augustia, iar în evul mediu sub numele de Villa Valachalis, era condus în secolul al XV-lea de cnezii români Ioan şi Radu, fiul lui Ţacu. Drumul comercial ce pornea din Braşov spre vama de la Breţcu străbătea oraşele din Secuime Ilieni, Sfântu Gheorghe şi Târgu Secuiesc, ultimul fiind construit pe ruinele vechii aşezări Preturia Augustira. Studiind lucrări mai vechi sau documente inedite, Ioan Lăcătuşu ne prezintă activitatea şi obiceiurile „boltaşilor" români din Tg. Secuiesc, menţionaţi la 1700 ca „negustori mari" ce întreceau, prin număr şi cifre de afaceri, companiile negustorilor armeni, greci şi sârbi. Meseriaşii şi negustorii români, grupaţi în cartierul nordic al oraşului, îşi păstrau limba, credinţa şi datinile, întreţinând o şcoală confesională pe lângă biserica de piatră ridicată pe locul celei de lemn din vechime.

După alipirea, în 1867, a Transilvaniei la Ungaria şi votarea, la 7 decembrie 1868, în Parlamentul maghiar, a legii naţionalităţilor, se amplifică procesul de deznaţionalizare a românilor transilvăneni, prin aserţiunea că în Ungaria există o singură naţiune, cea maghiară.

Un amplu şi zguduitor capitol abordează — pentru prima oară — problematica petiţionarismului românilor din judeţul Covasna, în secolele XIX—XX, ca metodă nonviolentă de luptă pentru păstrarea fiinţei lor naţionale. Spre deosebire de alte zone ale Transilvaniei, unde petiţiile adresate împăratului, guberniului, Dietei erau concepute de intelectualitatea laică, în Secuime preoţii şi protopopii ortodocşi şi greco-catolici s-au aflat, până la Marea Unire, în fruntea petiţionarismului românilor. Şi pentru că nimic nu este mai relevant decât „graiul documentelor", autorul prezintă, pe larg, conţinutul unor scrisori, petiţii şi memorii. Într-un memoriu din 1887, părintele Nicolae Puianu din Dobolii de Jos scria: „La începutul acestui secol, nu a fost aproape nici o comunitate în Secuime în care să nu fi fost români, prevăzuţi cei mai mulţi cu biserică şi şcoală. Astăzi însă numai numele comunelor şi numele familiilor mai arată că ele au fost româneşti, precum şi stilul bisericilor şi zugrăvirile — frescele — de pe ele...".

În timpul primului război mondial memoriile, scrisorile şi rapoartele învăţătorilor, preoţilor şi credincioşilor români adresate Mitropoliei din Sibiu prezintă abuzurile autorităţilor, deportarea şi întemniţarea preoţilor, confiscarea bunurilor, trecerile forţate ale românilor ortodocşi la alte confesiuni, masive treceri peste munţi la fraţii din România.

În 1935, medicul Valeriu Bidu, prefect al judeţului Trei Scaune, constată, „...nu fără durere, că... se înfăptuiesc foarte puţine pentru ridicarea, afirmarea şi utilizarea bisericii naţionale din aceste regiuni în realizarea intereselor supreme ale Neamului şi Statului..., fie din neglijenţă, oarecare nepăsare sau nepriceperea importanţei bisericii".

[2] Dan Baicu, *O manifestare arhivistică*, în „Cuvântul nou", an VI, nr. 1392, Sf. Gheorghe, 27 iunie 1995, p. 1, 3.

https://biblioteca-digitala.ro

După Dictatul de la Viena drama românilor din Secuime ia proporții de coșmar. Mărturiile inedite, cu cifre și nume ale atrocităților săvârșite de hortyiști : omoruri, arestări, schingiuiri, profanări și devastări, schimbarea forțată a religiei, vin să completeze lucrările de referință despre cei „patru ani cât patru veacuri" de suferințe trăite de românii rămași sub ocupație.

Perioada de instalare a comunismului în România deschide un capitol al suferințelor, ascuns, până acum, cu grijă.

Întorși acasă, preoții, învățătorii și ceilalți fruntași ai românilor, refugiați sau expulzați din județ în toamna anului 1940, s-au apucat să redeschidă bisericile profanate, școlile în limba română și să reaprindă luminile asociațiilor culturale românești. Dar în conducerea noilor instituții „democratice" ale județului și ale localităților, posturile cheie, printre ca e și cele ale aparatului represiv, erau ocupate de foștii hortyiști, deveniți peste noapte „mari democrați", care, în numele „internaționalismului proletar", porneau o acțiune de luptă sistematică împotriva „naționaliștilor români". Declarați „reacționari", „dușmani ai poporului", fruntașii românilor din județ au fost condamnați la ani grei de temniță pentru motive imaginare.

Avem oare dreptul să neglijăm mesajul documentelor — ? se întreabă autorul, referindu-se nu numai la cele ale unui trecut mai îndepărtat, ci și la cele de după 1989.

„Exilați în propria țară", românii din județul Covasna sunt nevoiți și astăzi să apeleze la înaintarea de memorii și petiții, ca modalitate de soluționare pașnică a problemelor grave iscate de „furia revoluționară locală" ce a lovit cu duritate în instituțiile de bază ale statului național unitar român : învățământul, cultura, biserica și administrația.

Cu fiecare capitol, cartea reia firul istoriei din punctul genezei unei noi teme, cercetată și pusă în discuție de istoricul Ioan Lăcătușu.

Partea a doua a cărții, intitulată *Spiritualitate creștină și identitate națională*, debutează cu un eveniment de dată recentă, dar cu implicații majore în istoria viitoare a românilor din Secuime ; instalarea, la 25 septembrie 1994, în persoana Preasfinției sale Ioan Selejan, a celui dintâi episcop ortodox al noii Eparhii a Covasnei și Harghitei. Înființată cu scopul clar exprimat „de a păstra, pe pământ românesc, identitatea românească și credința moșilor și strămoșilor noștri", noua episcopie ortodoxă se dorește a fi „un factor de pace și bună înțelegere între toți creștinii și locuitorii zonei,...o punte într-un timp în care, din nefericire, nu puțini sunt aceia care stârnesc valurile unor furtuni imaginare".

Analizând numărul și situația actuală a comunităților românești, starea bisericilor și a cărților de cult, autorul coboară, din nou pe firul istoriei spre odiosul an 1940, în care teroarea hortyisto-fascistă a rupt cu brutalitate punțile de înțelegere ce îi apropiaseră pe români și secui în perioada interbelică.

Deosebit de actuale sunt gândurile protopopului Aurel Nistor, scrise în 1939, când propaganda revizionistă maghiară ducea o activitate sistematică de prindere în mrejele ei a populației secuiești din zonă : „Populația săculească... e harnică, bine organizată sub raport economic, respectuoasă față de lege și autoritate și desprinde repede miezul de învelișuri al lucrurilor. Cine se apropie de ea cinstit, cu simțul dreptății și al corectitudinii, dându-i respectul cuvenit, își câștigă repede simpatia, chiar dacă se dovedește mare român în acțiunea și simțirea sa". Și istoricul Ioan Lăcătușu conchide : „Înțelepciunea înaintașilor, transmisă moștenire nouă, ne arată că prea multe lucruri comune nouă ne leagă ; prea mulți strămoși comuni își dorm somnul de veci în cimitirele noastre, prea apropiați suntem ca să nu putem trăi în pace. Ceea ce ne apropie este infinit mai mult decât ceea ce ne desparte".

Cartea s-ar fi putut opri aici, și tot ar fi fost o lucrare de referință pentru istoria românilor din Secuime, ca și o punte trainică peste apa neagră și stătută a șovinismului, dar, conform metodei sale de organizare a materialului documentar, ca pe o compoziție muzicală cu variațiuni pe aceeași temă, Ioan Lăcătușu mai deapănă un fir de istorie, vorbindu-ne despre odiseea unui monument, catedrala ortodoxă din Sfântu Gheorghe, înainte de a trece la partea a treia a cărții, intitulată : *Oameni de seamă și viața culturală la românii din Secuime.*

Așa cum Oltul primește apele izvoarelor din Curbura interioară a Carpaților, se adună, cu fiecare capitol, noi date ce șterg colbul uitării de pe chipurile unor oameni simpli, dar care au pus și ei o cărămidă la temelia casei neamului, și se adaugă o nouă lumină pe fruntea unor personalități ce au avut o contribuție majoră, cu efecte hotărâtoare asupra românilor din Secuime, precum acel „mesia al Transilvaniei", care a fost și a rămas prin opera și fapta sa, ierarhul-cărturar Andrei Șaguna, marele istoric Nicolae Iorga și mitropolitul academician Nicolae Colan, originar din satul covăsnean Araci.

Este emoționant și simbolic frumosul gând al autorului de a încheia lucrarea cu un capitol intitulat : *Intelectualii covăsneni și Basarabia*, ca ultim fir de istorie împletit în tor-

https://biblioteca-digitala.ro

sada ce leagă panteonul închinat celor ce s-au jertfit și se mai jertfesc încă pentru unitatea neamului și a pământului românesc.

Întreaga carte stă sub semnul căutării celor mai potrivite căi de cunoaștere, înțelegere și dobândire a respectului față de identitatea etnică a celuilalt, pentru ca niciodată să nu se mai repete dramele trăite de românii din județul Covasna de-a lungul istoriei. Pentru că, așa cum spunea Nicolae Iorga, în 1936, la Congresul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor, „Problema secuiască n-o vom rezolva cu dușmănie și nici cu neîncredere, ci cu un larg simț de umanitate, cu o strictă grijă a dreptății, și cu amintirea a tot ce ne leagă de acești oameni care au luptat sub steagurile lui Ștefan cel Mare, cari au ucis pe domnul nemeșilor, cardinalul Andrei Báthori, cari au servit cu cel mai mare devotament pe Vodă Mihai pentru că era viteaz ca și dânșii...".

Acesta este de fapt și mesajul cărții lui Ioan Lăcătușu, care umple un gol în istoriografia românească.

Vlad Băteă

Antropologia e storia dell'alimentazione. Il Pane, a cura di Cristina Papa, Perugia, Electa Editori Umbri, 1992, 210[—212] p.

Studiul culturilor populare cunoaște pretutindeni o efervescență remarcabilă.

În țările dezvoltate cercetători de recunoscut prestigiu se apleacă cu tot mai mare insistență asupra acestui compartiment fundamental al oricărei culturi.

Studiile de antropologie și etnologie sunt tot mai numeroase și mai temeinice. Ele iau în obiectiv, mai nou, și realități ale „societăților" contemporane, cărora cercetarea anterioară le-a acordat doar sporadic atenția meritată.

Reflecțiile de față ne sunt ocazionate de lectura recentă a unui volum intitulat *Antropologia e storia dell'alimentazione. Il Pane* (vezi mai sus).

Cartea valorifică o parte din intervențiile făcute la Congresul Internațional de Etnologie de la Cereto di Spoleto (Italia, iulie, 1992), congres axat pe o tematică de mare interes: *Dal grano al pane. Simboli, sapere, pratiche.*

Exegezele cuprinse în volum poartă semnătura câtorva dintre cei mai reputați specialiști europeni în etnologie și antropologie culturală ai momentului (Alberto M. Cirese, Marianne Mesnil, Cristina Papa, Luigi M. Lombardi Satriani, Tullio Seppilli, Assia Popova, Renaud Zeebroec, Pietro Clemente, Giulio Angioni, Antonino Buttita, Enzo Spera, François Sigaut). Fiecare din cei citați ar merita o consemnare aparte pentru contribuția adusă la clarificarea problematicii plurivalente a pâinii. O problematică și complexă, și diversă, pe care, cum ne previne Cristina Papa, volumul tipărit în urmă cu trei ani nu-și poate propune s-o epuizeze, datorită tocmai atributelor semnalate mai înainte.

Variate ca modalități de analiză și interpretare, studiile, concepute în majoritate din perspectivă mai larg antropologică, tratează un evantai întins de subiecte. Acestea sunt menite a scoate în relief însemnătatea excepțională a pâinii ca obiect etnologic, în dubla ei ipostază de aliment vital, de bază, în multe zone ale lumii, și de semnificant cultural. În regiunile de care vorbeam pâinea reprezintă nucleul întregului sistem de alimentație populară. Iar acest sistem funcționează, la rândul său, ca un constituent al unor mecanisme culturale integratoare, articulate în timp de diferitele colectivități umane.

O trecere în revistă, fie ea și sumară, a câtorva titluri îl vor edifica pe cititor asupra perspectivelor multiple din care poate fi atacată ampla problematică a pâinii: François Sigaut, *I panni possibili;* Alberto M. Cirese, *Il pane cibo e il pane segno;* Antonino Buttita, *Una metafora della vita;* Luigi M. Lombardi Satriani, *Il linguagio de grano;* Enzo Spera, *Il marchio da pane: l'oggetto, il gesto, il segno;* Renaud Zeebroek, *Il pane benedetto della domenica;* Alessandro Alimenti, *Il pane nella ritualità popolare umbra;* Marianne Mesnil — Assia Popova, *Dagli antenati ai neonati: i pani della san-Quaranta;* Giulio Angioni — Cristina Papa, *Tradizione e innovazione tecnologica nella panificazione industriale;* Tullio Seppilli, *Consumo di pane nella società dei consumi.*

https://biblioteca-digitala.ro

Pornind de la materialele incluse în volum distinsa profesoară Cristina Papa scrie un admirabil studiu introductiv (*Introduzione*, p. 7—16). Eminentul etnolog italian parcurge cu ochi critic și analizează succint contribuțiile cele mai semnificative și, profitând de acest fapt, atinge mai toate chestiunile legate de statutul etnocultural al pâinii: definiție, stadiu actual al cercetărilor, deschideri interpretative, identitate, semnificații, forme (tipologii), arii de răspândire, varietăți regional-zonale, ceremonialitate și ritualitate, simbologie și taxonomie.

Discursul critic al profesoarei Cristina Papa, desăvârșit ca logică, are coerența și distincția cuvenite, trădându-l pe exegetul de ținută, capabil să se pronunțe pertinent atât despre substanța științifică a studiilor selectate în volum, cât și despre, încă o dată, această chestiune majoră a etnologiei și antropologiei contemporane pe care o reprezintă pâinea.

Cât privește definirea conceptului de pâine, Cristina Papa constată „estrema variabilità" a încercărilor de până acum, dată, în principal, de ezitările etnologilor, derutați literalmente de complexitatea inhibantă a realității culturale cercetate, de multitudinea, pe de altă parte, a formelor sub care se înfățișează pâinea în diversele arii etnofolclorice europene. Cele mai multe dintre definițiile conturate sunt, afirmă Cristina Papa, restrictive, întrucât pierd din vedere caracteristicile dominante ale „semnificatului" observat. În alți termeni, ele ignoră mereu câte ceva din polisemia termenului respectiv. Lexemul în cauză admite sub raport taxonomic o anumită structură desfășurată pe trei nivele clar delimitate: a) un nivel superior, care diferențiază alimentul în discuție de „paste" sau „pape", compatibil cu toate felurile de pâine; b) un nivel inferior, ce include numai pâinea crescută cu aluat, în opoziție cu azimile și c) un nivel „tot inferior" (Cristina Papa), care se referă la un produs nu „doar crescut" (cu ajutorul drojdiei), ci și „copt în cuptor pe bază de făină obținută dintr-o cereală panificabilă" (p. 7).

Studiul introductiv avansează, pornind de la premisele înșirate mai sus, o redefinire a pâinii care să ia în considerare cu mai mare perspicacitate constituenții ce intră în sfera conceptului. Pâinea ar fi, deci, „un produs care derivă din prelucrarea unui amestec solid și omogen de apă și vegetale transformate în făină sau coacă coaptă prin expunere la foc sau la altă sursă de căldură, direct sau cu ajutorul apei sau al grăsimilor" (p. 7). În definițiile anterioare n-au fost aproape deloc luate în seamă trăsături semnificative precum forma, grosimea, consistența, ornamentarea (sau lipsa ei), ingredientele și condimentele ș.a.m.d.

Sub aspect morfologic o problemă dificil de rezolvat a fost aceea a trasării liniei de demarcație dintre pâine și prăjituri (dulciuri). Frontiera, arată Cristina Papa, este incertă, unii autori anulând-o definitiv sau marcând-o, eventual (Alberto M. Cirese), prin acele „pani dolci marsicani", utilizate ca substitute alimentare (ale pâinii) în unele zone etnofolclorice italiene. Opoziția pâine—prăjituri (dulciuri) este de căutat, în sistemul alimentar al cutărei comunități, „dulcele", devenind, de exemplu, în ariile culturale occidentale, echivalent cu noțiunea de mâncare neesențială consumată la sfârșitul mesei sau în intervalele instaurate între mesele (mâncările) principale. Între pâine și prăjituri se stabilește, în urma mutațiilor intervenite în sistemul alimentar, o relație cu dublă deschidere: pe de o parte, de deviere, iar pe de altă parte, de contiguitate. Astfel, spațiul ritual și simbolic își îngustează tot mai accentuat aria de manifestare, fapt ce va fi marcat de înlocuirea, din ce în ce mai frecventă, a pâinilor ceremoniale de altădată cu alimente din categoria prăjiturilor, a dulciurilor (cozonaci, torturi etc.), scoase, evident, de sub incidența oricărei urme de sacralitate.

Distincția pâine—prăjituri (dulciuri) ar mai fi, de asemenea, de identificat, ne-o spune Cristina Papa, și în interiorul relației „aliment esențial—aliment cotidian".

Un număr de studii ca, de altfel, și notațiile Cristinei Papa, relevează alte dimensiuni ale pâinii ca obiect de cercetare etnologico-antropologică: de semnificat religios, de marcă a identității etnice ori de indiciu al noilor modele alimentare pe cale de constituire, tot mai îndepărtate de cele tradiționale.

Pornind de la conexiunea identități alimentare—identități etnice, ce se cere mereu adâncită în continuare, s-ar putea înțelege mai corect unele probleme care caracterizează și, mai mult, frământă societățile contemporane. Ba chiar, socotesc etnologii și antropologii, nu este exclus să se găsească soluții pentru aceste probleme. Legăturile stabilite între resursele ambientale, alimentare și tendințele demografice ar fi unul din spațiile de reflecție (ca să zicem așa) unde se va putea exercita acțiunea benefic-investigatorică a antropologilor și etnologilor contemporani.

Vom încheia consemnând o ultimă observație a Cristinei Papa. *Il pane*, notează Domnia sa, constituie un reper a ceea ce s-a reușit până acum ori urmează a se realiza în anii ce vin pe problematica atât de importantă, etnologic vorbind, a pâinii. Volumul are, tot-

https://biblioteca-digitala.ro

odată, şi menirea de a sugera specialiştilor nişte posibile piste de cercetare care să ducă la elucidarea unor chestiuni insuficient abordate până în clipa de faţă.

În cadrele imaginarului cultural european (ne referim, în special, la societăţile tradiţionale) pâinea nu e doar o metaforă a vieţii, cum fericit sintetizează Antonino Buttita. Ea este însăşi viaţa.

Ion Şeuleanu

Fieldwork and footnotes. Studies in the history of European antropology Edited by Han F. Vermeulen and Arturo Alvarez Roldán, London and New York; Routledge, 1995

Concepută ca o *monografie EASA* (Asociaţia Europeană a Antropologilor Sociali, inaugurată în ianuarie 1989), lucrarea de faţă reuneşte o serie de studii despre *istoria antropologiei europene*. Această problemă a constituit, de altfel, obiectul celor dintâi Conferinţe EASA (Coimbra, septembrie 1990, şi Praga, august 1992); editorii volumului consideră istoria antropologiei ca fiind ea însăşi o problemă antropologică, şi care poate fi abordată *de* şi *pentru* antropologi.

În vederea identificării unor *rădăcini continental-europene* ale antropologiei, lucrarea este structurată pe trei secţiuni: *originile antropologiei în Europa, contribuţii la antropologia europeană, tradiţii antropologice în Europa.*

S-ar putea vorbi, astfel, de o *preistorie* a disciplinei în secolul al XVIII-lea (Michael Harbsmeier, Danemarca); pe de o parte, este vorba de călătorii în regiuni insuficient cunoscute (cum au fost cele iniţiate de Imperiul Rus în Siberia sau de Compania Germană a Indiilor de Est în Extremul Orient), iar pe de altă parte, de o „profesionalizare" a *etnografiei* în epoca luminismului (Johann David Michaelis relatează o expediţie daneză în Arabia la 1762, Peter Simon Palas scrie despre provinciile Rusiei între 1771 şi 1776 etc.). Ulterior, evoluţia *conceptuală* (examinată de Han F. Vermeulen, Olanda) consacră termenului „etnografie" (August Ludwig Schlözer, Götingen, 1771) şi celui de „etnologie" (Adam Frantisek Kollár, Viena, 1783) sensul unei discipline descriptive a „popoarelor" sau „naţiunilor", alterat însă prin ataşarea unor conotaţii *naţionaliste* (după 1815) în Europa centrală şi răsăriteană, şi *rasiale*, o dată cu înfiinţarea societăţilor etnologice de la Paris (1839), New York (1842) şi Londra (1843).

Antropologia s-ar fi constituit ca ştiinţă abia după ce obiectul său de studiu va fi fost integrat, până atunci fiind vorba mai curând de o *fază preconceptuală* a sa. Într-adevăr, apariţia acestei discipline poate fi înţeleasă prin sincronizarea sa cu desăvârşirea unui proces de cunoaştere *(marile descoperiri antropogeografice* ducând la *descoperirea omenimii*, ca întreg), precum şi cu un fenomen epistemic *(regula completitudinii*, verificată deopotrivă în biologie, chimie, mecanica clasică), ambele situate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este ceea ce susţine Gheorghiţă Geană (România), prezentând antropologia (într-o perspectivă hegeliană) ca fiind *ştiinţa, conştiinţa de sine şi raţiunea genului uman.*

Secolele XVIII—XIX înseamnă şi convergenţa a două curente opuse de gândire: luminismul şi romantismul. Dacă Johann Gottfried Herder (la 1769) interpretează diferitele culturi pe *axa diacronică* prin surse scrise (rămânând deci un istoric), Adolf Bastian (1826—1905) — călătorind pretutindeni în lumea secolului al XIX-lea — acţionează acelaşi program pe o *axă sincronică*, a culturilor orale în viaţă (Klaus Peter Koeping, Germania).

Antropologia biologică pare să aibă şi ea precursori în secolul al XVIII-lea: presupunerea avocatului şi judecătorului scoţian James Burnet — lord Monboddo (1714—1799), autor a şase volume despre *Originile progresului şi limbajului* — că urangutanii aparţin aceleiaşi specii ca şi omul îşi găseşte ecou în opinia unor savanţi ai secolului nostru (ex. J. Diamond, în 1992), după care cimpanzeii şi gorilele aparţin genului *homo* (Alan Barnard, Scoţia).

O dezbatere asupra lui Bronislaw Malinowski opune trei dintre semnatarii volumului de faţă; dacă pentru Arturo Alvarez Roldán (Spania) „observarea participativă este rezultatul experienţei de teren a lui Malinowski, şi nu un produs natural al vieţii sale anterioare sau al ideilor sale teoretice", Jan J. de Wolf (Olanda) — după ce prezintă analiza savantului german H. J. Nieboer (1873—1920) asupra sclaviei — îl consideră pe acesta „mai degrabă un funcţionalist decât evoluţionist", ceea ce „ar proba că funcţionalismul nu-i o

https://biblioteca-digitala.ro

invenție a lui Malinowski". În sfârșit, Peter Skalnik (Cehia) amintește critica artistului și filosofului polonez Stanisław Witkiewicz (fost prieten al lui Malinowski) la adresa funcționalismului, pe care îl consideră „reducționism al culturii", și ridică ipoteza că Malinowsk a mers în teren spre a-și găsi confirmarea factuală a teoriilor sale.

Tradițiile antropologice în Europa sunt articulate într-un raport direct cu *etnografia* și *etnologia*, rezultatele fiind specifice de la caz la caz: în Suedia, antropologia are un statut periferic față de o etnologie cu reputație europeană, datorată în special lui Sigurd Erixon (Tomas Gerholm, Suedia); în Slovenia, opoziția dintre antropologie și etnologie (=istoricistă, etnocentrică) își află începuturi încă în secolul trecut, cu diferențierea dintre *antropogija* și *narodoznanstvo* (Zmago Zmitek și Bozidar Jezernik, Slovenia); în Polonia, coexistența în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului nostru a patru discipline — *ludoznawstwo, etnografia, etnologia, antropologia* — a fost întreruptă în perioada comunistă prin reducerea acestui ansamblu de cercetări la *etnografia*, cu implicații ideologice (Zbigniew Jasiewicz, Polonia, și David Slattery, Anglia); în Germania, orientarea spre studiul altor culturi — *Volkerkunde* — a fost compromisă în perioada nazistă, ceea ce a dus la respingerea preocupărilor de *antropologie istorică* în această țară până spre sfârșitul anilor '70 (Nicola Susanne Bock, Germania); în sfârșit, dezvoltarea instituțională și teoretică *(holism, antropologie socială)* a disciplinei antropologice în Mexic a beneficiat din plin de aportul unor refugiați europeni, între care spaniolii Angel Palerm și Claudio Esteva (Enrique Hugo Garcia Valencia, Mexic).

Thomas K. Schippers (Olanda) evaluează modul în care bipartiția antropologie socială/culturală — antropologie biologică (sau fizică) și segmentarea națională a antropologiei europene interbelice (ca metodologie, profil de studiu etc.) au fost urmate în perioada postbelică de o *dominantă paradigmatică anglo-americană* în studiul populațiilor neeuropene.

Din această succintă prezentare reiese așadar o anumită *vechime* și *varietate* în peisajul antropologiei europene de ieri și de azi; etnografia și etnologia apar ca evidente *faze incipiente* sau *intermediare* ale acestei discipline. Probabil, un interes similar ar suscita evaluarea contribuției pe care și alte științe (în primul rând, arheologia, lingvistica, sociologia) au adus-o în elaborarea și cristalizarea metodologică și conceptuală a antropologiei socioculturale. Căci aceste discipline au, în raport cu etnografia și etnologia, o egală tradiție europeană.

Meritul principal al lucrării stă în realizarea unui tablou informativ despre situația antropologiei europene, caracterizată de editorii înșiși prin „diversitate și specificitate". Evoluția și avatarurile disciplinei de la o țară la alta apar modelate nu doar prin tradiții intelectuale specifice, ci și printr-o asociere (mai mult sau mai puțin voluntară) a antropologiei la procese de ordin social-politic, precum afirmarea identității naționale în secolul al XIX-lea sau regimurile totalitare ale secolului nostru. Detașarea antropologiei de ideologii, în favoarea unei cercetări condiționate doar de propriile-i elaborate epistemice, pare a da, azi, măsura maturității unei autentice „științe a omului".

Ne bucură faptul că, prin preocupările domnului profesor Gheorghiță Geană, țara noastră este reprezentată în acest proces de înnoire și continuitate a științei antropologice.

Marian Constantin

CĂRȚI ȘI PUBLICAȚII PERIODICE STRĂINE PRIMITE LA REDACȚIE

Aastaraamat. Vol. XL, Tartu: Eesti Rahva Muuseumi, 1994, 335 p.
Anthropology Today. Vol. 11, nr. 1, London, 1995, 32, p.
Anthropology Today. Vol. 11, nr. 2, London, 1995, 28 p.
Balgarsku folklor, nr. 3, Sofia, 1994, 140 p.
Bayerische Blätter für Volkskunde. Vol. 21, nr. 4, Hrsg. von Wolfgang Brückner und Lenz Kriss — Rettenbeck. Würzburg, 1994, p. 193—255.
Biblos. Revista da Faculdade de Letras, vol. LXX, Coimbra (Portugal): Universidade de Coimbra, 1994, 704 p.
Bloletino del Centro Interuniversitario di Ricerche sul Viaggio in Italia, nr. 21, partea întâi, Torino, 1990, 223 p.

https://biblioteca-digitala.ro

Bulletin of the National Museum of Ethnology. Vol. 19, nr. 2, Osaka, 1994, 171—357 p.
Český Lid. Národopisnu casopis. Vol. 80, nr. 1, 2, 3, 4, Praha, 1993, p. 1—88 + 89 — 176 + + 177 — 264 + 265 — 352.
Cuadernos del Instituto Nacional de Antropologia y Pensamiento Latinoamericano. Vol. 14, Buenos Aires, 1992—1993, 303 p.
Ethnographia. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. Vol. 104, nr. 1, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993, 288 p.
Etnolog. Glasnik Slovenskega Etnografskega Muzeja/Bulletin of the Slovene Ethnographic Museum. Vol. 4(LV), Ljubljana, 1994, 312 p.
Fabula. Zeitschrift für Erzählforschung. Vol. 35, nr. 3/4. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1994, 388 p.
Jahrbuch für Volkslied forschung. Vol. 39. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1994, 272 p.
A Janus Pannonius Muzeum Évkönyve, nr. 38 (1993), Pécs, 1994, p. 179—217.
Korea Journal. Vol. 34, nr. 4, Seoul, 1994, 132 p.
Lares. Rivista trimestrale di studi demoetnoantropologici, nr. 3, 4. Firenze: Leo S. Olschki, 1994, p. 302 — 463 + 464 — 606.
Mitteilungenaus dem Museum für Völkerkunde Hamburg. Vol. 23, Hamburg, 1993, 270 p.
Néprajzi értesitö. Annales Musei Ethnographiae. Vol. LXXVI, Budapest: Néprajzi Múzeum, 1994, 286 p.
Newsletter. Nordic Institute of Folklore. Vol. 22, nr. 4, Turku, 1994, 20 p.
Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. Vol. 98, nr. 1, Wien, 1995, 136 p.
Rad Voivobanskin Muzeia. Vol. 35, Novi Sad, 1993, 292 p.
Revista Musical Chilena, nr. 182. Santiago de Chile, 1994, 142 p.
Schweizerisches Archiv für Volkskunde. Vol. 90, nr. 2, Basel, 1994, 145—272 p.
Svenska landsmal och svenskt folkliv 1994 (320), Uppsala: Dialekt — och folkminnesarkivet, 1994, 214 p.
Timofej Jevsevjevs Folklore-Sammlungen aus dem Tscheremissischen. IV Lieder. Herausgegeben von Sirkka Saarinen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1994 (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Mémories de la Société Finno-Ougrienne 219), 447 p.
A Veszprém Megyei Muzeumok Közleményei. Vol. 19—20, Veszprém, 1994, 595 p.
Zbornik Slovenského Národného Muzea, Vol. LXXX VIII, nr. 35, Martin, 1994, 149 p.
Zeitschrift für Kulturanstausch. Vol. 45, nr. 1, Stuttgart, 1995, 152 p.

NOTA: Cărțile și publicațiile periodice străine primite la redacția noastră pot fi consultate la Biblioteca Institutului de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu" al Academiei Române.

Rubrică realizată de *Elena Berceanu*

BREVIAR. BREVIAR. BREVIAR

• COMISIA DE ETNOLOGIE ȘI FOLCLOR A ACADEMIEI ROMÂNE

(Raport anual 1995)

Potrivit obiectivelor și sarcinilor sale specifice, Comisia de Etnologie și Folclor a Academiei Române a desfășurat, în anul 1995, următoarele activități:

I. MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE

— Ședința publică de comunicări: *Folclorul și etnografia sub protecția Academiei Române*;
— Dezbatere: *Alcătuirea și editarea unui* **corpus** *de DOCUMENTE ETNOFOLCLORICE ROMÂNEȘTI*;
— Sesiunea științifică: *Etnografia românească în localitățile din arcul intracarpatic*, Sfântul Gheorghe, jud. Covasna;

https://biblioteca-digitala.ro

— Dezbatere: *O lucrare fundamentală: ENCICLOPEDIA CULTURII TRADIȚIONALE ROMÂNEȘTI;*
— Ședința publică de comunicări: *Folclorul taberei militare. Armata și războiul în folclorul românesc.*

La manifestările organizate au participat, cu comunicări științifice, specialiști din institutele academice de profil, din învățământul superior, din muzeele etnografice sau alte instituții aparținând Ministerului Culturii și Învățământului ce au ca obiect de preocupare cultura tradițională românească de pe întreg cuprinsul țării (București, Cluj-Napoca, Tg. Mureș, Sibiu, Brașov, Miercurea Ciuc, Sfântu Gheorghe).

Reluând o tradiție mai veche de a organiza manifestări științifice în diferite localități din țară, una dintre sesiuni a avut loc la Sfântu Gheorghe — jud. Covasna, în colaborare cu instituții și societăți cultural-științifice din zonă.

În cadrul manifestărilor științifice organizate de Comisia de Etnologie și Folclor a fost relevat rolul de excepție al Academiei Române în organizarea culegerii sistematice, tezaurizarea și valorificarea folclorului, etnografiei și artei populare românești; au fost supuse atenției publice preocupările specialiștilor pentru cercetarea unor anumite aspecte, teme sau fenomene ale folclorului și etnografiei românești.

Cu prilejul dezbaterilor organizate s-a propus realizarea unui *program de cercetare interdisciplinară*, sub egida Academiei Române, *pentru studiul vieții spirituale și materiale din județele Harghita și Covasna*, cu participarea specialiștilor din institutele academice și a celor din zonă.

Un accent deosebit a fost acordat elaborării metodologiei de realizare a unor programe de cercetare fundamentală, prioritare: alcătuirea și publicarea unui **corpus** de *documente etnofolclorice românești* și a unor *micromonografii tematice* care, coroborate cu alte instrumente de lucru, ele însele lucrări fundamentale (Bibliografia curentă și generală, „Colecția națională de folclor", atlasul etnografic, atlasul folcloric), să ducă la sinteza propusă Academiei încă din 1920 de Ovid Densusianu: *Enciclopedia culturii tradiționale românești.*

Comunicările prezentate în cadrul manifestărilor științifice sau studiile mai ample, inclusiv micromonografiile tematice au fost sau urmează să fie publicate în „Revista de etnografie și folclor", în „Studii și comunicări de etnologie" de la Sibiu și în *Memoriile Comisiei de Folclor.*

II. PUBLICAȚII

În acest an au apărut, în ciuda unor greutăți, unele obiective, altele subiective, numerele 1—6/1995 ale „Revistei de etnografie și folclor", astfel că, pentru prima dată în ultimii ani, suntem cu publicația la zi, ceea ce ne va permite să mărim numărul abonamentelor, să ne păstrăm în actualitate. Fără a putea susține cu toată siguranța, se pare că „Revista de etnografie și folclor", cu 6 apariții anuale, este singura publicație periodică din sistemul academic care apare „la zi", deși este realizată de o singură persoană (care îndeplinește concomitent sarcinile și funcțiile de curier, corector, redactor, redactor-șef adjunct etc.), nu dispune de o bază logistică minimă, iar cheltuielile redacționale (corespondență, telefon, rechizite, dactilografie etc.) sunt suportate personal de către redactorul-șef.

De asemenea, din *Memoriile Comisiei de Folclor* au apărut, în anul 1995, tomurile V (1991) și VI (1992) (studii) și IV (1990), partea a II-a (monografii etnofolclorice): Al. I. Amzulescu, *Cântecul popular din Muscel — monografie folclorică zonală.* Au fost predate Editurii Academiei tomurile VII (1993) (studii) și V (1991), partea a II-a (monografii etnofolclorice): Mihail Canianu, *Studii și culegeri de folclor românesc.*

Ne facem o plăcută datorie să aducem mulțumiri pentru sprijin și înțelegere Secției de Arte, Arhitectură și Audiovizual, Editurii Academiei și conducerii Academiei Române.

Propunem ca între lucrările tipărite ce vor fi evidențiate de Academia Română în anul 1995 să fie menționată, pentru valoarea științifică de excepție, monografia d-lui Al. I. Amzulescu, *Cântecul popular din Muscel*, publicată integral în *Memoriile Comisiei de Folclor*, tomul IV (1990) (monografii etnofolclorice), Editura Academiei, 1995, 193 p.

●ECOURI LA ARTICOLE PUBLICATE

— Intervenția d-lui deputat Petre Țurlea în Parlamentul României —

După cum este bine cunoscut cititorilor care ne urmăresc constant, revista noastră a publicat, în două rânduri, articole prin care se propunea și se argumenta necesitatea al-

https://biblioteca-digitala.ro

cătuirii unei *Enciclopedii a României* şi, în acest scop, crearea unui Institut Naţional pentru Enciclopedia României sub egida şi patronajul Academiei Române (cf. REF, nr. 2, 1992, p. 97—101 şi nr. 5—6, 1994, p. 385—391).

Ne face plăcere să constatăm că demersurile noastre n-au rămas fără ecou.

Notăm, în acest sens, intervenţia domnului deputat prof. Ion Ţurlea, de la 27 iunie 1995, în Camera Deputaţilor a Parlamentului României.

Cu numai câteva zile înainte de intervenţia în Parlament, domnul prof. Ţurlea a publicat un argumentat articol într-un ziar central, de mare tiraj şi audienţă, pe care îl redăm integral în continuare :

Un institut naţional pentru Enciclopedia României

De multe ori de-a lungul Istoriei, dar cu precădere în ultimii ani, România a avut de suferit datorită faptului că realităţile româneşti erau puţin sau deloc cunoscute în lume.

Lipsei de cunoaştere i s-a adăugat şi i se adaugă, mereu, activitatea susţinută de deformare a elementelor de caracterizare ale spaţiului românesc, activitate desfăşurată de către forţe şi state interesate. S-a ajuns ca, aproape cotidian, să fie publicate, într-o ţară sau alta, dar după un plan bine coordonat, cărţi pseudo-ştiinţifice, menţiuni în dicţionare enciclopedice, articole de ziar, să fie înregistrate intervenţii la radio sau televiziune, care, treptat, au format României imaginea unui stat subdezvoltat, chiar sălbatec, unde întâlneşti numai handicapaţi şi hoţi ; cu un popor majoritar, cel român, care asupreşte bietele minorităţi naţionale şi practică purificarea etnică ; un popor care nu are drepturi istorice asupra pământului pe care trăieşte, pentru că ar fi venit pe acest pământ după ce blânzii maghiari s-ar fi aşezat statornic aici. Nu există domeniu al civilizaţiei româneşti care să nu fie prezentat denaturat. Astăzi, această situaţie are un efect negativ cu atât mai mare, cu cât rolul opiniei publice, influenţa ei asupra hotărârilor luate de conducerea statelor este tot mai puternică. Or, opinia publică internaţională, bombardată permanent de propaganda iredentistă maghiară, având ca aproape singură sursă de informaţie despre România izvoare neromâneşti şi, mai ales, rău intenţionate, este normal că, treptat, devine ostilă ţării noastre. Să ne gândim ce influenţă ar putea avea această ostilitate — de exemplu — la o viitoare trasare a graniţei, idee căreia am convingerea că marile puteri nu o vor respinge dacă vor crede că, astfel, îşi vor asigura liniştea. De această stare de fapt nu trebuie, însă, să-i acuzăm doar pe alţii. De vină este şi Statul român care nu ştie să ducă o politică inteligentă de prezentare a României. Am propus, în 1991, înfiinţarea unui Minister al Propagandei Naţionale şi propunerea a fost respinsă. Există cineva în Guvern care se ocupă de acest domeniu, dar care, pentru felul cum o face, ar trebui grabnic trimis la plimbare. Pe aceeaşi linie, atribuţii au şi ambasadele ; diplomaţii de carieră o ştiu. Dar, în care capitale importante sunt diplomaţi de carieră? La Paris, Madrid, Roma, Bonn, Londra, Tokio, Washington nu sunt. Măcar în parte, aceste lipsuri ar putea fi suplinite printr-o activitate editorială inteligentă şi susţinută. În acest plan, *cel mai important lucru ar fi crearea unui Institut Naţional pentru Enciclopedia României*. În ianuarie 1990, marele istoric David Prodan spunea : *„Suntem singurul popor care n-are o enciclopedie!* Şi trebuie cât mai repede făcută... Odată făcută, Enciclopedia României ar putea fi mereu completată, actualizată *de către un institut care ar trebui creat în acest scop*. E o necesitate şi o urgenţă pentru neamul nostru". Fiind un inventar al tuturor valorilor pe care le-a creat naţiunea română, în toate domeniile vieţii materiale şi spirituale, enciclopedia poate fixa rolul şi locul românilor în cadrul civilizaţiei universale. În 1879, Academiei Române i se propunea să patroneze o asemenea întreprindere, de către P. S. Aurelian, August Treboniu Laurian, Alexandru Odobescu, D. A. Sturdza. Ideea va fi preluată, într-o şedinţă a Academiei, la 26 mai 1941, de către Liviu Rebreanu şi Ion Simionescu. Începând cu sfârşitul secolului XIX, au apărut mai multe lucrări enciclopedice româneşti, dar cu greşeli datorate fie lipsei de informaţie, fie excesivului partizanat politic. Anul trecut, merituoasa Editură Enciclopedică a publicat volumul I al unui *Dicţionar enciclopedic*, dar cu caracter universal, nu strict românesc.

Îmi permit să cred că noua conducere a Academiei Române — şi-a demonstrat deja bunele intenţii — va aproba propunerea existentă, încă din septembrie 1992, punând bazele Institutului Naţional pentru Enciclopedia României. Astfel, Academia se va situa pe deplin, în cadrul menirii pe care întemeietorii săi i-au dat-o, şi va suplini inactivitatea conducerii Statului în domeniul prezentării civilizaţiei româneşti în lume ; faptul ar putea avea rol decisiv, într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat, în protejarea intereselor majore ale Ţării. Ceea ce oamenii politici au demonstrat că nu sunt capabili să facă, am încrederea că savanţii Româ-

https://biblioteca-digitala.ro

niei — datorită capacității lor științifice incontestabile, dar și al patriotismului pe care l-au demonstrat în toate regimurile politice — vor ști să ducă la bun sfârșit.

(Reprodus după „Cronica Română" de sâmbătă, 24 iunie 1995, p. 5.)

Petre Țurlea

• PRIMIM LA REDACȚIE

Republica Elenă
Comunitatea română
„Sf. Ștefan cel Mare"

Atena, 28.8.1995

Către

Revista de etnografie și folclor
— Domnului redactor-șef dr. Al. Dobre

Dorim prin rândurile de față să exprimăm mulțumiri colectivului de redacție al „Revistei de etnografie și folclor" și personal redactorului-șef, domnului Alex. Dobre, pentru interesul arătat românilor membri ai Comunității „Sfântul Ștefan cel Mare" din Atena.

Exemplarele primite, ca și lucrarea doamnei Cornelia Călin-Bodea, pe lângă faptul că au îmbogățit biblioteca Comunității, ne sunt de un real folos în realizarea unor manifestări cultural-artistice cu tematică folclorică.

Urăm în continuare putere de muncă colectivului de realizatori ai revistei și succese pe plan internațional.

Cu deosebit respect,
Comitetul de conducere,

Președinte,
Olga Felea-Aravantinou

Secretar,
George Tegu

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

GÂNDURI LA MOARTEA LUI GHEORGHE CIOBANU

(29 iunie 1995)

Printre muzicologii români care s-au afirmat cu strălucire în ultimele decenii se numără și de curând dispărutul dintre cei vii *Gheorghe Ciobanu* — etnomuzicolog, bizantinolog și profesor, doctor în muzicologie —, care și-a dedicat activitatea unor sfere de cercetare pe cât de specifice pe atât de complexe: etnomuzicologia și bizantinologia muzicală. În ambele discipline a pătruns, atât ca istoriograf, urmărind evoluția acestora de-a lungul secolelor, cât și ca cercetător de analiză și sinteză, publicând numeroase lucrări pertinente.

Născut la 4 februarie 1909 în comuna Pădureni, fostă Gâștești—Ilfov, Gheorghe Ciobanu a manifestat de timpuriu atracție spre muzică, fapt ce i-a determinat pe părinți să-l trimită la învățătură la Seminarul Central din București (1923—1931). Aici a luat contact cu muzica de tradiție bizantină — așa-numita muzică psaltică — la clasa excelentului profesor Ion Popescu-Pasărea, iar interesul pentru muzica de origine folclorică i-a fost stârnit și întreținut de eruditul profesor George Breazul. Sfătuit de dascălii săi, Gheorghe Ciobanu s-a înscris la Conservatorul de Muzică din București (1931—1938), iar mai târziu, prin anul 1943, a devenit din nou student la Academia de Muzică Religioasă, urmând cursurile de paleografie muzicală bizantină și de cânt gregorian cu respectabilul preot Ioan D. Petrescu-Visarion.

A fost pe rând colaborator al Arhivei de Folclor (1936), apoi cercetător în cadrul Institutului de Folclor (1949), profesor de muzică la Seminarul Central (1943), profesor la Conservatorul de Muzică din București (1960—1964) și, în cele din urmă, profesor la Conservatorul de Muzică din Iași (1965—1972) — cursurile sale fiind agreate de studenți datorită mai cu seamă faptului că Gheorghe Ciobanu trata fenomenul muzical comparativ, prin prisma interinfluențelor celor trei discipline: folclor, muzică bizantină și cânt gregorian.

Gheorghe Ciobanu a făcut numeroase culegeri și transcrieri de folclor, excelând prin celebrele *Cântece de lume* ale lui Anton Pann, pe care le-a analizat și publicat într-un volum de mare interes (ESPLA, 1955). Începând cu anul 1963 și-a îndreptat atenția cu osebire spre muzica bizantină și de tradiție bizantină, către așa-numita de noi Școală muzicală de la Putna (secolele XV—XVI), alăturându-se grupului de muzicologi români care au relevat autenticitatea și ineditul codicelor putnene și participând

https://biblioteca-digitala.ro

la elaborarea unor lucrări de specialitate dedicate acestui domeniu al vechii culturi muzicale românești.

Rezultatele cercetărilor sale științifice, Gheorghe Ciobanu le-a nemurit în numeroase studii pe care le-a dat publicității în diverse periodice, în comunicări la congrese și simpozioane, în țară și în străinătate. O bună parte le-a adunat și publicat în trei volume de *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie* (Editura Muzicală, 1974, 1979, 1992).

Spirit exigent, riguros, pasionat pentru munca sa, pentru tradițiile artei muzicale românești, permanent frământat de ideea respectării adevărului istoric și științific, Gheorghe Ciobanu se controla pe sine însuși în aceeași măsură în care verifica afirmațiile altora. În trecuții ani de colaborare, când colindam împreună bibliotecile și arhivele din întreaga țară, în căutare de vechi manuscrise muzicale, am avut prilejul să cunosc multe din însușirile de om și de cercetător ale lui Gheorghe Ciobanu, a cărui creație științifică va contribui, în mod cert, la o mai bună cunoaștere a trecutului nostru de artă și cultură *.

★

Au trecut mulți ani de când l-am întâlnit pe Gheorghe Ciobanu și am stabilit împreună o relație de colaborare fructuoasă, concretizată prin editarea unor lucrări de mare interes pentru cunoașterea și cercetarea vechii culturi muzicale românești. În anul 1955 am fost angajat ca redactor la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA), în care calitate m-am ocupat și de tipărirea volumului de folclor *Vechi cântece de viteji* (1956), o ediție îngrijită de Gheorghe Ciobanu și Alexandru Amzulescu. Pe Alexandru Amzulescu îl cunoșteam din anii de prizonierat în URSS, conviețuind împreună în lagărul de prizonieri nr. 74/II din Mănăstârka—Oranki (1944—1948). Cu Gheorghe Ciobanu stabileam acum primele contacte de colaborare : redactor—autor. Nu voi putea uita vreodată editarea acestui volum de folclor atât datorită faptului că era prima mea lucrare mai mare și mai complexă pe care o pregăteam pentru tipar, cât și din cauză că a trebuit să fiu pus în fața unui incident destul de inedit, adăugând volumului și o „erată la erată", determinată de exigențele lui Gheorghe Ciobanu și lipsei mele de experiență — un caz singular în activitatea mea editorială de peste trei decenii. La celelalte două volume de folclor ale lui Gh. Ciobanu, apărute în anul anterior (1955) — *200 cântece și doine*, culegere realizată împreună cu Vasile D. Nicolescu (1919—1982), și *Anton Pann — Cântece de lume* —, nu am colaborat, în acel an 1955, când am fost angajat ca redactor la ESPLA, lucrările fiind deja într-un stadiu înaintat de lucru. Mai târziu, când în discuțiile noastre venea vorba de problematica așa-numitelor cântece de lume („De la lume adunate/Și iarăși la lume date"), apelam la acest volum, și mai precis la un exemplar tipărit, căruia Gh. Ciobanu i-a suprapus, cu cerneală roșie și frumos caligrafiată, și notația neumatică psaltică a lui Anton Pann. Era un exemplar

* Gheorghe Ciobanu a decedat la 29 iunie 1995, în ziua praznicului Sf. Apostoli Petru și Pavel, în vârstă de 86 de ani. A fost înmormântat în Cimitirul Ghencea — civil din București. Alte date biografice și bibliografice privind viața și activitatea lui Gheorghe Ciobanu pot fi cercetate în studiul monografic *Muzicologi români investigând problematica muzicii medievale—Gheorghe Ciobanu*, de Titus Moisescu, apărut în „Revista de etnografie și folclor", tomul 34, 1989, nr. 5, p. 467—478.

https://biblioteca-digitala.ro

unic, de o certă utilitate, care ar trebui să stea într-o bibliotecă publică, la îndemâna cercetătorilor.

M-am reîntâlnit cu Gh. Ciobanu cu prilejul tipăririi, la Editura Muzicală, a unui alt volum de folclor, *Lăutarii din Clejani*, lucrare extinsă pe numeroase pagini dactilografiate, completate cu și mai numeroase exemple muzicale. Era necesară o comprimare a volumului, operație pe care am desăvârșit-o cu autorul, în condiții nu totdeauna agreabile, din pricina unei irascibilități a acestuia în fața propunerilor mele de restructurare a volumului, deși nu eram redactor al cărții, lucrarea fiind preluată de colegul meu Petru Simionescu. În cele din urmă a apărut o carte excelentă, de interes etnomuzicologic, o carte de referință, care i-a adus autorului și titlul de doctor în muzicologie, la Cluj-Napoca, în anul 1970.

Au urmat întâlnirile noastre în cadrul cercului de cercetări bizantinologice de la Biblioteca Națională (fosta Bibliotecă Centrală de Stat, secția de manuscrise și carte rară, de lângă Biserica Amzei), unde ne-am grupat în jurul acestei problematici, am putea spune inedite. Erau reuniuni interesante, cu discuții nu totdeauna în consens, animate mai cu seamă de părintele arhidiacon Grigore Panțiru (1905—1981) și de Gheorghe Ciobanu, care nu o dată emiteau puncte de vedere contradictorii. Marin Ionescu (1909—1992) avea, la rându-i, păreri contrare celor doi, în timp ce eu mă străduiam să păstrez un anumit echilibru în comportamentul retoricii celor trei mai vârstnici interlocutori. Și totuși, mulți ani ne-am petrecut zilele în cadrul cercului de bizantinologie de la Biblioteca Națională, patronat cu o înțelegere demnă de admirat de Radu Stan și Mihaela Nicolescu, custozi ai acestei biblioteci. Au trecut pragul cercului nostru și alți muzicologi, însă destul de sporadic, puțini dintre ei rămânând atașați problematicii dezbătute de noi în cadrul acestui cerc. Nu pot trece cu vederea polemica permanentă ce se isca ori de câte ori aduceam în discuție problema sistemului modal în muzica bizantină, în muzica veche bizantină mai ales, și în mod deosebit existența cromatismului, asupra căruia Gh. Ciobanu nu se îndoia, neacceptând nici un argument pe care noi îl opuneam conceptului său. Am colaborat cu Gh. Ciobanu ani mulți, editând împreună lucrări de mare interes pentru bizantinologia muzicală românească, însă niciodată nu am putut fi convins de el că în vechea muzică bizantină ar putea fi identificat acest cromatism atât de incriminat. Și aceasta din simplul motiv că nimeni — nici chiar cei vechi — nu a putut determina, teoretic, calitatea intervalelor : mari, mici, mărite, micșorate etc. ; am consultat numeroase gramatici ale vechii muzici bizantine — propedii, erminii, eisagoghii etc. — în nici una din ele nu apare vreo referire la această diferențiere calitativă a intervalelor, așa cum o vom putea observa cu mai multă ușurință în muzica chrysanthică a noii sistime. Nici chiar conceptul tetracordal-pentacordal, teoretizat de Ioan D. Petrescu-Visarion (1884—1970), nu pare a fi destul de convingător, atâta timp cât se eludează elementul esențial, acela al calității intervalelor, fără cunoașterea căreia nu se poate construi nici un sistem modal. Cu atât mai mult cu cât în muzica bizantină avem de-a face numai cu intervale, cu diasteme, și nu cu sunete separate. De altfel, Gh. Ciobanu a publicat în anul 1973 un studiu referitor la această chestiune (''Vechimea genului cromatic în muzica „bizantină''—în „Studii de muzicologie'', vol. IX), în care conchide că genul cromatic a existat în muzica

https://biblioteca-digitala.ro

bizantină de la începuturile ei, iar diatonizarea ehurilor II și VI bizantine nu este justificată, concluzii de la care nu s-a abătut în toate publicațiile sale. Această chestiune necesită însă o mai concretă și mai nuanțată argumentare.

Mai bine de zece ani am lucrat cu Gh. Ciobanu, aș putea spune zilnic, colindând adesea bibliotecile orășenești și mănăstirești din Moldova și Bucovina în căutare de manuscrise muzicale cu notație neumatică bizantină veche și pregătind pentru tipar volumele de *Izvoare ale muzicii românești* (1974—1985). A fost cea mai fructuoasă perioadă a colaborării noastre, care ne-a oferit enorme satisfacții spirituale. Împreună am stabilit profilul și conținutul colecției „Izvoare ale muzicii românești", în cadrul căreia am putut edita 16 volume de lucrări cu caracter de *documenta* ale muzicii medievale românești de mare importanță. Ni s-a alăturat pe parcurs și Marin Ionescu, un distins și excelent colaborator, neobosit cititor și transcriitor al vechii muzici bizantine. Au rămas memorabile discuțiile interesante și de multe ori contradictorii pe care le purtam în perioadele de redactare și de pregătire pentru tipar a volumelor dedicate colecției de izvoare. Am comis și multe greșeli, mai cu seamă atunci când căutam să identificăm originea etnică a autorilor muzicii din manuscrisele putnene, în dorința de a stabili un fond de muzică aparținătoare psalților autohtoni. Eram animați de o interpretare subiectivă a acestei laturi a activității noastre, datorită, socotesc eu, atât lipsei de experiență în acest domeniu, cât mai ales carenței de informare, neavând la îndemână cărți sau manuscrise care să ne orienteze în stabilirea identităților. De aceea cred că ar fi necesară o erată referitoare, mai ales, la primele volume ale colecției de izvoare. De multe ori Gh. Ciobanu căuta să-și impună propriile-i păreri, atitudine în fața căreia, din delicatețe, Marin Ionescu ceda. Mie îmi revenea rolul de a selecta ideile pe care le consideram a fi cele mai corecte și mai credibile spre a le include în volum. Iată de ce socotesc că toți trei suntem răspunzători pentru acele afirmații exagerate și eronate, care vor fi cândva corectate de cei ce ne vor urma.

Deși nu au făcut parte din grupul nostru, Adriana Șirli și Hrisanta Trebici-Marin au manifestat un interes mai accentuat pentru cercetarea muzicii bizantine, publicând la Editura Muzicală lucrări de prestigiu în acest domeniu. Am fost cu toții alături de ambele cercetătoare, atâta timp cât au activat în țară. După plecarea lor în străinătate, contactele noastre au fost întrerupte brusc, din motive care nici astăzi nu ne sunt cunoscute. Gheorghe Ciobanu a contribuit mult la afirmarea lor în publicistica referitoare la muzica bizantină, poate mai cu osebire a Hrisantei Trebici-Marin, mie revenindu-mi doar rolul de a gira, din punct de vedere redacțional, apariția lucrărilor celor două cercetătoare.

Cu Sebastian Barbu-Bucur ne-am întâlnit sporadic, însă eficient — Gheorghe Ciobanu asistându-l la examenul de doctorat, pe care l-a susținut la Cluj-Napoca, iar eu încurajându-l cu insistență la publicarea studiilor sale, în mod deosebit la editarea celor patru volume ale **ms.** rom. **61**/BAR — *Psaltichia rumănească* a lui Filothei Ieromonahul.

Am regretat participarea sporadică a lui Corneliu Buescu în acest domeniu și mai ales cooptarea târzie a lui Gheorghe C. Ionescu în lumea noastră de truditori în domeniul muzicii bizantine.

https://biblioteca-digitala.ro

★

În buna noastră intenţie de a identifica şi alte manuscrise muzicale cu notaţie neumatică veche bizantină, în afara celor cunoscute, am întreprins cu Gheorghe Ciobanu mai multe călătorii documentare în Moldova, Bucovina şi Oltenia ; cu acest prilej urma să verificăm şi datele bibliografice ale acelor codice muzicale cunoscute şi puse în circulaţie de muzicologi români şi străini care ni se păreau nouă a fi eronate. Am acordat prioritate bibliotecilor mănăstireşti, orăşeneşti şi arhivelor marilor oraşe (Iaşi, Suceava, Craiova).

Astfel, în noiembrie 1976 am vizitat Mănăstirea Putna, cercetând şi fotocopiind **ms. 56/544/576 I,** care urma să fie editat în cel de al 3-lea volum de *Izvoare ale muzicii româneşti*, aşa cum de altfel a şi apărut în anul 1980. Ne-a însoţit fotoreporterul Constantin Popescu. Stareţ la Putna era cuviosul Gherasim Cocoşel, iar custode al bibliotecii şi ghid al muzeului, unde era expus acest codice, ne-a fost prezentat ieromonahul Ştefan Guşe, viitor stareţ la Mănăstirea Durău. Am fost bine primiţi. Doar lipsa noastră de experienţă, mijloacele de fotocopiere rudimentare de care dispuneam, starea fizică a manuscrisului destul de precară, precum şi dezinteresul Întreprinderii Poligrafice din Braşov pentru realizarea unui tipar de calitate au determinat apariţia necorespunzătoare a acestui prim volum de izvoare. Şi totuşi, pentru noi a fost o splendidă realizare, o împlinire a unei dorinţe fierbinţi de a porni cu curaj şi încredere pe drumul valorificării patrimoniului nostru muzical. Toţi trei — Gheorghe Ciobanu, Marin Ionescu şi Titus Moisescu — ne-am bucurat ca nişte copii, sărbătorind cu un entuziasm de nedescris acest eveniment editorial, care a surprins, prin inedit şi conţinut, întreaga lume editorială. Am trecut cu bine peste momentele de surpriză şi îngrijorare, fiindu-ne aproape doamna Elena Doxănescu din Consiliul Culturii, Tiberiu Avramescu şi Constantin Olariu din Centrala Editorială. Nu-mi amintesc ca Uniunea Compozitorilor şi Muzicologilor sau conducerea Editurii Muzicale să ne fi adresat mustrări pentru iniţiativa noastră. Dimpotrivă, toată lumea s-a făcut că nu vede, nu aude, noi continuând seria de *Izvoare ale muzicii româneşti*, aşa precum se cunoaşte. În acea lună noiembrie a anului 1976 am cercetat şi bibliotecile şi arhivele din Suceava, care nu ne-au oferit documente de interes pentru noi. În schimb, în biblioteca Mănăstirii Dragomirna am putut studia, în amănunt, **ms. 1886**, un *Antologhion* ce face parte din lăsământul artistic putnean, având surpriza sustragerii unor file din acest codice atât de important pentru istoriografia muzicală românească. (Despre această anomalie am făcut precizările de rigoare în volumul meu *Prolegomene bizantine*, apărut la Editura Muzicală în anul 1985.)

În perioada 18—25 octombrie 1977 am efectuat împreună cu Gh. Ciobanu o altă călătorie documentară în judeţele Suceava şi Neamţ, cercetând bibliotecile mănăstirilor Putna (din nou), Suceviţa, Moldoviţa, Neamţ şi Bistriţa, cu o scurtă abatere la Secul şi Sihăstria şi un popas la Piatra Neamţ. A fost una dintre cele mai interesante şi mai edificatoare călătorii, care ne-a oferit posibilitatea de a cunoaşte o mare parte a patrimoniului nostru muzical. Numai în biblioteca Mănăstirii Neamţ, de pildă, am identificat 58 de manuscrise de muzică de tradiţie bizantină, din secolele XVIII şi XIX : 20 cu texte în limba română, 30 în limba greacă şi 8 în slavonă, în notaţie liniară veche. Doar un singur manuscris păstrează

https://biblioteca-digitala.ro

în cuprinsul lui podobiile celor opt ehuri în notație neumatică bizantină și cu texte în limba slavonă (**ms. 3**). Toate codicele muzicale, pe care le-am identificat în aceste locașuri mănăstirești le-am înregistrat într-un referat pe care l-am depus la Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor la 26 octombrie 1977, împreună cu concluziile noastre privind acest patrimoniu. Bibliotecile mănăstirilor Slatina, Agapia și Văratec fuseseră cercetate de Gheorghe Ciobanu într-o vizită anterioară, așa că nu ne-am mai oprit în aceste așezări mănăstirești; de altfel, după cum m-a încredințat Gh. Ciobanu, în aceste locașuri de închinare sunt puține codice muzicale psaltice care să prezinte interes pentru noi.

O altă deplasare documentară am efectuat-o în perioada 7—16 mai 1978, de astă dată la Iași și din nou la Suceava, având ca prim obiectiv Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu" din Iași, în fondul căreia am identificat peste 55 de manuscrise de muzică veche bizantină, cea mai mare parte a lor provenind din secolele XVII și XVIII. Tot aici am identificat și două colecții de cântece populare din Basarabia, realizate de Nică Romano (Ion Buzdugan) în anii 1905—1912 și de Constantin Brăiloiu în anul 1928. Toate aceste codice le-am catalogat într-un repertoriu personal, precizându-le și o datare provizorie, timpul scurt pentru identificare presându-ne. În Arhivele Statului din Iași am identificat 17 manuscrise de muzică bizantină: 9 din secolul al XVIII-lea și 8 din secolul al XIX-lea. Acestora li se adaugă un manuscris al slugerului Theodor Burada, o *Gramatică românească de note pentru tot fundamentul chitarei, compusă după cea evropenească*, manuscris la care a făcut referiri de atâtea ori George Breazul, și un alt manuscris cu *Cântări de lume și muzică bisericească* („Cântări veselitoare, exighisite de fostul ierodiacon Nectarie Frimu și alți iubitori de musichie" — **ms. nr. 181**), pe care l-am fotocopiat și i l-am pus la dispoziție lui Gh. Ciobanu pentru volumul său de *Cântece de lume din secolele XVIII—XIX*, apărut în anul 1984, ca volum al IX-lea din colecția „Izvoare ale muzicii românești". În biblioteca Arhiepiscopiei Iașilor am găsit 19 manuscrise, din care numai unul din secolul al XVIII-lea. Din păcate, nu am putut vizita biblioteca Muzeului Literaturii Române (Casa Pogor), aflată atunci în reparații. Aici se păstrează câteva manuscrise de muzică bizantină, între care și un *Evangheliar* cu notație ecfonetică, din secolul al XII-lea, pe care l-am putut cerceta cu mulți ani mai târziu (în 1993—1994), elaborând și un studiu asupra acestui tip de recitare ecfonetică. La Suceava nu am găsit nici un codice de muzică veche bizantină. Din acest județ continuă să prezinte interes deosebit doar cele două manuscrise putnene din secolul al XVI-lea, păstrate în bibliotecile mănăstirilor Putna și Dragomirna.

În mai 1980 am întreprins o ultimă călătorie documentară cu Gh. Ciobanu în Oltenia, la Craiova, unde am revăzut manuscrisele muzicale din Muzeul Olteniei și din Arhivele Statului, făcând și o vizită la Mitropolia Olteniei. La Seminarul Teologic din apropierea Craiovei am fost însoțiți de profesorul Augustin Buzera, care ne-a invitat la o discuție foarte interesantă cu elevii, noi insistând asupra ideii de cercetare paleografică în preocupările viitorilor preoți, știut fiind faptul că o astfel de disciplină este complet ignorată în învățământul teologic de la noi. Proiectasem și o deplasare la mănăstirile din nordul Olteniei, în mod special la Mănăstirea Tismana, unde știam că se păstrează un manuscris al lui Anton

https://biblioteca-digitala.ro

Pann. Din cauza timpului nefavorabil, a trebuit să renunţăm la acest proiect, urmând a-l include într-o viitoare călătorie spre Transilvania (Sibiu, Făgăraş, Braşov, Cluj-Napoca), care nu a mai putut fi realizată.

În toate aceste călătorii am purtat discuţii foarte interesante şi utile cu Gh. Ciobanu referitoare la întreaga complexitate a muzicii vechi bizantine, cu precădere, aşa cum am precizat şi mai înainte, asupra diastematicii acestei muzici şi a sistemului modal specific. Din toate aceste discuţii am rămas din ce în ce mai convins de faptul că structura modală a vechii muzici bizantine trebuie interpretată după conceptul sistemului modal atribuit muzicii populare, structurat pe sunetele naturale ale scărilor, spre a nu aluneca în sfera de influenţă a tonalismului muzicii occidentale.

De fiecare dată găseam prilejul de a aborda, în discuţiile noastre, aspecte dintre cele mai variate ale domeniului ce ne preocupa. Îmi amintesc cu câtă convingere se referea Gh. Ciobanu la structura recitativului melodic, exemplificându-l prin *Psalmul 102* de la liturghie, prezent ca atare în culegerea lui Nectarie Frimu (*Antologie sau Florealegere*, 1840); sau la *Pripelele* lui Filothei monahul de la Cozia (secolele XIV—XV), prea puţin înţelese şi definite de muzicologi, asupra cărora Gh. Ciobanu a scris un studiu lămuritor, pe care l-a inclus în cel de al II-lea volum al său de *Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie* (1979). Discuţii îndelungate şi adesea contradictorii le-am purtat cu Gh. Ciobanu la pregătirea pentru tipar a celui de al V-lea volum de *Pagini din istoria muzicii româneşti*, de G. Breazul (1981), volum pe care l-am realizat în mod efectiv împreună cu prof. Georgeta Breazul după manuscrisele autorului, Gh. Ciobanu scriind doar prefaţa şi semnând, pentru acreditare, îngrijirea ediţiei. Dintru început am considerat acest al V-lea volum al lui G. Breazul ca fiind extrem de important pentru cercetarea sistemului prepentatonic şi pentatonic al muzicii româneşti — oligocordii şi stenohorii, moduri prepentatonice —, autorul aducând în discuţie, pentru prima dată în folcloristica muzicală românească, problema existenţei în practica maselor populare a unor cântece construite doar pe 2, 3 sau 4 sunete, problemă ce l-a preocupat pe G. Breazul cu mulţi ani în urmă. În cele din urmă am reuşit să evidenţiem acest aspect prioritar al lui G. Breazul în domeniul sistemului prepentatonic, demonstrat cu strălucire de muzician prin exemplificări adecvate.

Colaborarea noastră la iniţierea şi susţinerea colecţiei „Izvoare ale muzicii româneşti", precum şi la tipărirea primelor două volume de *Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie* ale lui Gh. Ciobanu, apărute la Editura Muzicală în anii 1974 şi 1979—volume consistente şi utile studiului folclorului şi muzicii de tradiţie bizantină—ne-a întreţinut prietenia şi interesul pentru studiul şi valorificarea acestor două mari ramuri ale vechii culturi muzicale româneşti. Faţă de cel de al 3-lea volum al său de *Studii*, apărut în anul 1992, mi-am exprimat câteva rezerve într-un referat solicitat de Uniunea Compozitorilor şi Muzicologilor Români, arătând că unele articole ar putea lipsi, în ele reiterându-se idei şi afirmaţii mai vechi ale autorului, asupra cărora însuşi Gh. Ciobanu a revenit.

Scrisul său mărunt dar uşor de descifrat ascundea numeroase idei şi date precise şi cuprinzătoare, verificate cu migală, prin care comunica realitatea concretă a fenomenului muzical. Avea un stil direct, uneori

https://biblioteca-digitala.ro

puţin colţuros, însă încărcat de idei, Gh. Ciobanu agreând cercetarea comparativă a domeniilor pe care le aborda — popular, bizantin sau gregorian; căuta totdeauna elemente de sprijin în fiecare dintre acestea, spre a deveni cât mai convingător. Nu scria de dragul scrisului, avea ce comunica, avea ce spune, avea idei. Gh. Ciobanu era un exemplu de cercetător al domeniilor pe care le-a îmbrăţişat. A avut marele avantaj de a se fi format în preajma a patru personalităţi ale muzicii româneşti: Ion Popescu-Pasărea, George Breazul, Constantin Brăiloiu şi Ioan D. Petrescu-Visarion. Iubea cartea, în biblioteca sa găsindu-şi adăpost numeroase volume de interes ştiinţific, manuscrise, periodice etc. Tot ceea ce descoperea, tot ce gândea consemna în fişe, aşa cum l-a sfătuit profesorul său George Breazul. Iar cine cercetează volumele sale de *Cântece de lume* îşi poate da seama de utilitatea acestora, mai ales la realizarea capitolului *Circulaţia cântărilor*. De altfel, fişele lui Gh. Ciobanu privitoare la folclorul muzical, la muzica bizantină şi la cântul gregorian se păstrează astăzi în Biblioteca Uniunii Compozitorilor şi Muzicologilor Români, fiind achiziţionate şi puse la dispoziţia cercetătorilor. Gh. Ciobanu cunoştea multe amănunte din activitatea Institutului de Folclor, în cadrul căruia a lucrat ca cercetător mulţi ani, amănunte pe care le-a tăinuit multă vreme, fiind un temător în faţa autorităţii văzute şi nevăzute a acelor ani grei ai epocii trecute. Multe din aceste aspecte — unele regretabile — mi le-a încredinţat cu sfială, altele, pe care le bănuiam a fi la fel de regretabile, a continuat să le păstreze pentru sine.

În ultimii ani îşi concentrase preocupările asupra unui proiect al său mai vechi, de mare interes etnomuzicologic — *Geneza cântecului popular românesc* —, proiect pe care dorea să-l concretizeze într-o lucrare de largă cuprindere documentară. Numai anii de îndelungată suferinţă fizică l-au determinat să amâne realizarea unei astfel de lucrări, din care, după câte cunosc, au rămas numeroase fişe cu însemnări la acest subiect.

Prin dispariţia lui Gh. Ciobanu din lumea noastră, a celor vii, cultura muzicală românească a pierdut un cercetător de mare performanţă, iar eu un prieten, un sfătuitor, un colaborator de înaltă profesionalitate. Am învăţat multe lucruri bune, utile, de la Gh. Ciobanu, mai cu seamă în domeniul analizei şi al cercetării comparate, iar dacă mi-am îndreptat preocupările spre muzica bizantină, datorită şi îndemnului său am făcut-o. Împreună cu Grigore Panţiru, Gheorghe Ciobanu şi Marin Ionescu am format, ani de zile, un „cvartet bizantin" omogen, unitar în idealuri, însă particularizat în concepte. Grigore Panţiru a fost şi cel dintâi care m-a îndemnat să transcriu vechea muzică bizantină neumatică în notaţie liniară, propunându-mi *Aleluiarele* lui Evstatie; Gh. Ciobanu m-a convins că trebuie să privesc fenomenul muzical bizantin în strânsă corelare cu folclorul muzical şi cântul gregorian; Marin Ionescu a fost cel care mi-a oferit posibilitatea de a depăşi, teoretic, aşa-zisele inadvertenţe în citirea şi transcrierea vechii muzici bizantine, atunci când impasul este determinat de neconcordanţa mărturiilor, a cadenţelor sau a incipiturilor unor noi trasee melodice. Contribuţia mea în cadrul acestui „cvartet muzical bizantin" a fost mult mai diversificată, începând cu proiectarea şi structurarea volumelor în cadrul colecţiei de „Izvoare ale muzicii româneşti", continuând cu formularea şi revizuirea textelor literare şi muzicale, cu elaborarea tuturor anexelor, încheind cu redactarea finală a lucrărilor şi urmărirea lor

https://biblioteca-digitala.ro

în tipar, până la apariţia volumelor. Aşa am putut realiza toate lucrările noastre din domeniul muzicii bizantine, editate în anii 1974—1985, strecurându-ne cu discreţie şi cu perseverenţă în lumea editorială a acelor ani atât de dificili, dar şi pe nedrept incriminaţi din acest punct de vedere. Am realizat multe lucrări în acest domeniu — volume de documente, studii, transcrieri în notaţie liniară, adnotări bibliografice, cataloage etc., toate având ca obiect muzica religioasă de tradiţie bizantină, din epocile cele mai îndepărtate până în zilele noastre. Am realizat şi un model, un prototip de lucrare pentru valorificarea patrimoniului nostru muzical, concretizat în volumele apărute în cadrul colecţiei de izvoare.

Colaborarea mea cu Gheorghe Ciobanu s-a identificat cu lupta pentru valorificarea patrimoniului muzical românesc, fiind animaţi de ideea punerii în valoare, pe calea tiparului, a acestui tezaur muzical ce a străbătut veacurile, mărturie vie a unui trecut de artă şi cultură în patria noastră, am putea spune prea puţin cunoscut şi valorificat.

Multe alte gânduri se învălmăşesc în mintea mea acum când evoc frumoasele şi constantele raporturi de prietenie şi colaborare cu Gh. Ciobanu. Mi-ar fi greu să relatez aici tot ceea ce ne-a unit, dar şi ceea ce ne-a separat uneori. Abia acum, după ce moartea a pus capăt îndelungatei sale suferinţe, am aflat de la soţia muzicologului că în momentele sale de luciditate cerea cu insistenţă să-l vizitez : „Să vină Titus ... să vină Titus..." repeta el. Dar nimeni nu mi-a transmis dorinţa sa de a-i sta aproape !...

Bucureşti, 1 iulie 1995

TITUS MOISESCU

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

În curând

Academia Română

MEMORIILE COMISIEI DE FOLCLOR

Tomul VII (1993)

În sumar :

- Elena Secoșan, Maria Bâtcă, **Costumul popular al Dunării de Jos.** *Origini și evoluție*
- Ion Praoveanu, **Așezările brănene.** *Satul, gospodăria și locuința. Interdependențe și interacțiuni ecoeconomice*
- Constantin Costea, *Repere istorice în evoluția jocurilor feciorești*
- Titus Moiseseu, **Muzicieni români** — *pagini epistolare*
- Petre Florea, **Domnul de Rouă** (studiu monografic)
- Alexandru Dobre, *Documente etnofolclorice românești*
- Alexandru Dobre, *Considerații etnofolclorice pe marginea unui eveniment istoric* : **Intrarea triumfală a lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia** — *1 noiembrie 1599*
- Alexandru Dobre, *Adnotări pe marginea unei comunicări academice* : *V.A. Urechia*, **Inscripțiuni după manuscrise.** *Comunicări și note.*

Tomul V (1991)

Partea a II-a

(Monografii etnofolclorice)

Mihail Canianu, **Studii și culegeri de folclor românesc.** Ediție, de *Alexandru Dobre* și *Mihail M. Robea.* Studiu introductiv de *Alexandru Dobre.*

https://biblioteca-digitala.ro

Au apărut :

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE COMISIEI DE FOLCLOR

Tomul VI (1992)

București, Editura Academiei Române, 1995, 184 p.

În sumar :

- Al.I. Amzulescu, *Un excepțional rapsod timocean* : **N. Gh. Vaitiș**
- Titus Moisescu, *Muzica bizantină în evul mediu românesc.* Schiță a unei eventuale istorii a acestei străvechi arte
- Gheorghe Oprea, *Sisteme sonore în folclorul românesc*
- Ilie Moise, **Ceata de feciori** — *o instituție tradițională*
- Alexandru Dobre, **Folclorul taberei militare.** *Armata și războiul în folclorul românesc. O nouă abordare.* 1. Notă lămuritoare ; 2. Motive lirice ; 3. Cântece și „versuri" de război. Cu privire specială asupra Războiului de Independență ; 4. Concluzii finale.

Tomul IV (1990)

Partea a II-a

(Monografii etnofolclorice)

București, Editura Academiei Române, 1995, 193 p.

Al.I. Amzulescu, **Cântecul popular din Muscel** — *monografie folclorică zonală* —

ISSN: 1220—5370

R.E.F, TOM 41, NR. 1—2, P. 1—144, BUCUREȘTI, 1996

S.C. UNIVERSUL S.A. c. 1332 **Lei 2000**

https://biblioteca-digitala.ro